

———— **SBORNÍK** ————
MUZEA BRNĚNSKA 2019
————

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dostává se Vám do rukou již 20. ročník Sborníku Muzea Brněnska. Publikace, která vznikla v roce 1999 především jako platforma pro zveřejnění výstupů odborné práce pracovníků muzea, se během oněch 20 let pochopitelně proměnila. Základní myšlenka však zůstává stejná – přinášet odborně erudované, ale zároveň čtenářsky poutavé texty, které rozšiřují poznání regionu, v němž naše muzeum působí.

V části Studie najdete pozoruhodnou stať osvětlující finanční poměry a kariérní růst tereziánského úředníka, jehož pozůstalost se nachází ve fondu rajhradských benediktinů v Moravském zemském archivu. Dobu nedávnou přibližuje studie o vlivu brněnského národního výboru na socialistické školství. Vaší pozornosti by neměl ujít text zabývající se realizacemi architekta Vladimíra Fischera v Tišnově, mikrosonda do historie četnictva ve Šlapanicích či originální pohled na pohnutou historii dominanty Brna, někdejší věznice Špilberk.

Celá řada textů souvisí i letos se spravovanými fondy, ať už je to detailní představení vybraných středověkých kachlů z ivančického fondu, analýza témat a provenience lidových podmaleb ze sbírek tří poboček muzea či přiblížení rozmanitého obsahu fondu Alfons Mucha, uloženého v muzeu v jeho rodném městě.

Nerecenzovaná část reflektuje zásadní počiny z činnosti muzea v loňském roce, završení projektu Podhoráckého muzea, který mapoval regionální historii v letech první světové války, a rozšíření aktivit Vily Löw-Beer v Brně o komentované procházky s výkladem o architektuře Černých Polí. Letos početná rubrika recenzí se věnuje především výstupům muzea, a to nejen publikačním, ale i prezentačním a interpretačním.

Novou výzvou, která stojí před redakcí sborníku po proměně struktury i vizuálního stylu publikace, je příprava elektronické verze Sborníku Muzea Brněnska. Hlavní motivací pro tento krok je snaha rozšířit čtenářskou základnu, aby se mnohdy objevené a podnětné studie dostaly nejen k odborníkům, ale i k zájemcům z řad laické veřejnosti.

Doufáme, že si z tematicky pestrého souboru textů vyberete a že pro Vás letošní sborník Muzea Brněnska bude nejen přínosným a inspirativním čtením, ale třeba i pozvánkou k návštěvě našich poboček.

Redakce, 2019

OBSAH

STUDIE

Jan Jáchym Hackel – sekretář moravského královského tribunálu, jeho „cursus honorum“ a majetkové poměry ..... 9 <i>Jiří David</i>	9
Temný stín brněnského vězení. Obraz Špilberku ve francouzské literatuře 19. století ..... 22 <i>Jaroslav Stanovský</i>	22
Radnice a další stavby architekta Vladimíra Fischera v Tišnově Spolupráce s malířem Janem Koehlerem ..... 41 <i>Jana Osolsobě, Aleš Filip</i>	41
Městský národní výbor v Brně a jeho vliv na budování socialistického školství ..... 63 <i>Jana Černá</i>	63

MATERIÁLY

Rukopisná sbírka rajhradského kláštera – Historia scholastica v rajhradské klášterní knihovně ..... 79 <i>Jindra Pavelková</i>	79
Renesanční kachle s figurální výzdobou z Ivančic ..... 88 <i>Klára Sovová</i>	88
Podmalby na skle ve sbírkách poboček Muzea Brněnska ..... 107 <i>Luboš Kafka</i>	107
K historii bezpečnostních sborů: Četnická stanice ve Šlapanicích pod vedením Aloise Ježka (1918–1935) ..... 122 <i>Hana Sedláčková</i>	122
Fond Alfons Mucha v Muzeu v Ivančicích ..... 138 <i>Marta Němečková</i>	138

ZPRÁVY

Projekt První světová válka 1914–1918 a Tišnovsko ..... 159 <i>Josef Zacpal</i>	159
Procházky po Černých Polích ..... 162 <i>Petra Svobodová</i>	162

RECENZE

Katalog Muzeum Brněnska – výběr kurátorů ..... 165 <i>Blanka Rašticová</i>	165
Komentované prohlídky technického zázemí Vily Löw-Beer v Brně ..... 167 <i>Petr Svoboda</i>	167
Výstava Očima ženy. Osudové i všední dny stoleté republiky v životě žen ..... 169 <i>Hana Krutílková</i>	169
Knihovny benetiktinských klášterů Broumov a Rajhrad – katalog k výstavě ..... 172 <i>Miroslava Šudomová</i>	172

JAN JÁCHYM HACKEL – SEKRETÁŘ MORAVSKÉHO KRÁLOVSKÉHO TRIBUNÁLU, JEHO „CURSUS HONORUM“ A MAJETKOVÉ POMĚRY

Jiří David

Obraz tereziánského období v dějinách českých a rakouských zemí bývá často formován prostřednictvím přednostní orientace historiků a historiček na popis velkých změn, jimiž v této době společnost procházela. Je zcela nepopíratelné, že otřes způsobený válečnými neúspěchy na počátku vlády mladé panovnice se odrazil v hluboké proměně dvorské politiky, která byla nucena obrátit pozornost k neuspokojivým vnitřním poměrům monarchie. Současně však nelze zapomínat, že tlak na zavádění unifikačních reforem státního aparátu, stejně jako diferencování řady dosud vágně regulovaných oblastí veřejného života (např. školství, zdravotnictví, bezpečnost, soudnictví či náboženská praxe) a jejich postupné integrování do těla státu, se uplatňovalo v rámci společnosti, v níž nadále silně působil tradiční systém sociální hierarchie a mocenských či ekonomických vazeb. Setrvačnost těchto historických daností kladla reformnímu úsilí často významné limity a stála v pozadí nikoli nepodstatných regionálních rozdílů.¹ Totéž lze říci i o charakterizování tereziánských reforem jako osvěcenských nebo přímočaře racionalizačních – tato adjektiva lze znejistit poukazem na někdy až příliš experimentální ráz zaváděných změn či rozpor mezi deklarovanými osvěcenskými idejemi a výslednou vládní praxí.² Naznačené rozpory by však nebylo správné vnímat dualisticky, tedy jako

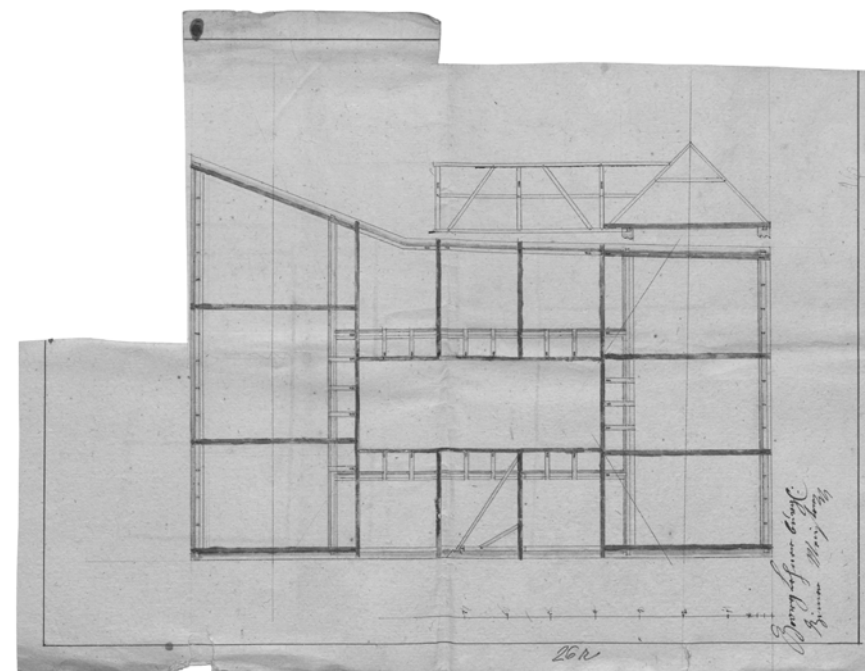
-
- 1 Historické kontinuity překračující uvyklé historické mezníky, stejně jako vázanost poměrů v jednotlivých habsburských zemích na tradiční společenské vztahy akcentuje ve svých pracích v posledních letech např. William D. Godsey, viz GODSEY, William D. Adelsautonomie, Konfession und Nation im österreichischen Absolutismus ca. 1620–1848. *Zeitschrift für historische Forschung* 33, 2006, s. 197–239; TÝŽ: *The Sinews of Habsburg Power. Lower Austria in a Fiscal-Military State. 1650–1820*. Oxford, 2018.
  - 2 K ambivalenci pojmu osvěcenství nejen v českém kontextu viz TINKOVÁ, Daniela. Mezi psem a vlkem. Osvěcenské příšeří v české historiografii. In: *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvěcenství*. Praha, 2009, s. 14–29. Rozpornost významu předmětného období pro další směřování společnosti českých zemí se odráží také v nedávné polemice Pavla Himla s koncepcí syntézy *Habsburské 1740–1918. Vznikání občanské společnosti*, kterou připravil kolektiv autorů vedený Ivo Cermanem (Praha, 2016) – viz HIML, Pavel. Svoboda od státu i skrze něj. Nad náčrtem liberálně-konzervativní koncepce moderních dějin českých zemí. In: *Dějiny – teorie – kritika*, č. 2, 2018, s. 277–292.

protiklad progresivních reformátorských úředníků na straně jedné a rezistující tradiční společnosti na straně druhé. Navzdory mnoha výjimečným osobnostem, s nimiž se můžeme na čelných pozicích zemského či dvorského aparátu setkat (v moravském prostředí je třeba jmenovat alespoň zemského hejtmana Jindřicha Kajetána z Blümegenu), se lze domnívat, že i zcela nové či reorganizované úřady byly nevyhnutelně obsazovány lidmi vycházejícími ze sociálního kontextu své doby a inovativní potenciál u nich tudíž nelze a priori očekávat. Stejně tak je otázkou, nakolik se tereziánští úředníci přibližují weberovské definici moderních byrokratů, která předpokládá jejich odbornou kvalifikaci, pevně stanovené kompetence a neosobní výkon úřadu, honorovaný platem, který pro dotyčné úředníky představuje hlavní zdroj příjmů. Nalézt odpovědi na tyto otázky či rozpory je však prozatím obtížné vzhledem k absenci širšího povědomí o sociálním profilu tereziánských státních institucí.

Přítomná studie představuje jen malý střípek do mozaiky znalostí o sociálních poměrech panujících mezi zaměstnanci moravských zeměpanských úřadů. Její vznik umožňuje šťastná, ba přímo výjimečná pramenná situace, která dovoluje u konkrétního člověka rekonstruovat jeho majetkové zázemí do relativně velkých podrobností. Touto osobností je Jan Jáchym Hackel, jenž v padesátých a šedesátých letech 18. století působil jako koncipista a posléze sekretář moravského královského tribunálu.³ V testamentu sepsaném krátce před smrtí učinil Hackel univerzálním dědicem svého adoptivního bratra Emiliána Wagnera, jenž vstoupil do rajhradské benediktinské komunity a roku 1751 zde složil věčné sliby.⁴ Jelikož však podle benediktinské řehole nemohou mniši vlastnit osobní majetek, stal se skutečným příjemcem Hackelovy pozůstalosti rajhradský klášter, který vedle nemovitého majetku a financí převzal také Hackelovu knihovnu a písemný archiv. V něm se dochovala řada osobních dokumentů, korespondence, doklady o Hackelově vlastní právní praxi a zčásti též úřední činnosti a také podrobná evidence příjmů a výdajů z let 1758–1768. Obsáhlý pramenný materiál nebude možné na ploše jedné studie vytěžit, v tomto článku se tedy omezíme pouze na okolnosti Hackelova kariérního postupu a pokusíme se v hrubých obrysech rekonstruovat jeho majetkové poměry.

CURSUS HONORUM

Jan Jáchym Hackel se narodil v Brně 13. března 1720. Úřednickou dráhu zvolil už jeho dědeček Sebastian Hackel působící jako jeden ze šesti přísedících zemských solicitorů. O jeho dobrém majetkovém postavení svědčí jeho iniciativa z roku 1715 na zbudování nové kaple v augustiniánském kostele sv. Tomáše, dále vybudování vlastního domu se zahradou na Horní Nové (později Křenové) ulici na pozemcích špitálu sv. Štěpána a také skutečnost, že svému synovi Václavu Františkovi mohl dopřát studium práv na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě.⁵ Václav František studia úspěšně uzavřel v roce 1707, ještě před jejich dokončením však vstoupil do služeb jednoho z předních habsburských diplomatů, nejvyššího

Nákres domu, který nechal postavit Sebastian Hackel na pozemku špitálu sv. Štěpána, okolo r. 1710. Označení místa v prameni kolísá: na počátku 18. století je pojmenováno jako Horní Nová ulice (Obere Neugasse), později již jako Křenová (Grosse Cröna). (Moravský zemský archiv)

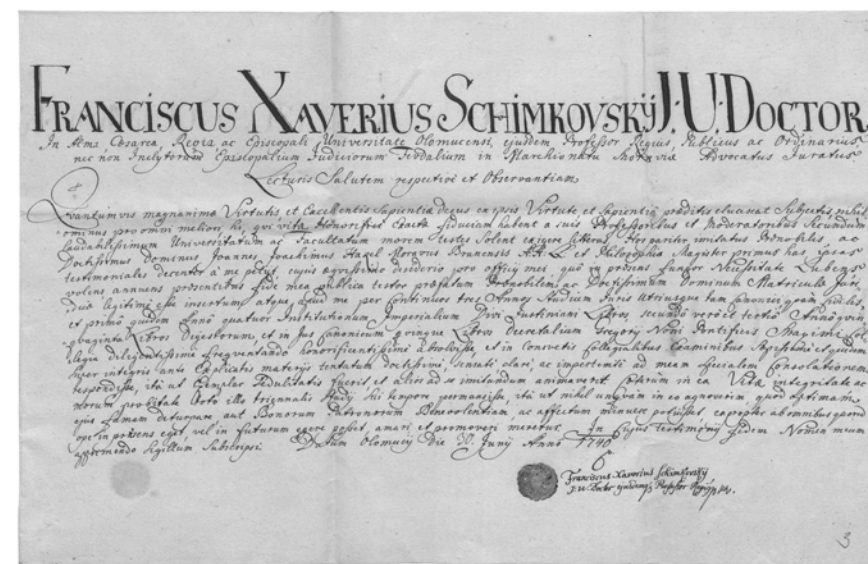
3 Těto postavy se dotýká již studie DAVID, Jiří. Raněnovověké právníké rukopisy ve sbírce rajhradského kláštera. In: *Sborník Muzea Brněnska 2016*. Brno: Muzeum Brněnska, 2016, s. 48–63.

4 Otcem Emiliána Wagnera (1733–1780) byl zemský pokladník (*Landschaffts-Cassirer*) Anton Wagner, který zemřel na sklonku třicátých let 18. století (titulární kalendáře jej uvádějí ve funkci naposledy roku 1739). Poručníkem a posléze adoptivním otcem nezletilého Emiliána se stal Václav František Hackel, vlastní otec Jana Jáchyma. K Wagnerovi blíže viz KINTER, Maurus. *Vitae monachorum qui ab anno 1613 in monasterio Raihradensi in Moravia professi in Domino obierunt*. Brunae, 1908, s. 50. Doklady o poručnictví nad nezletilým Wagnerem viz MZA, f. E6, inv. č. 825, sg. A d 23, kart. 21.

5 Ke zřízení nové kaple viz Hackelovy žádosti o povolení u olomoucké konzistoře a brněnského magistrátu, stejně jako účty za stavební materiál a provedenou výzdobu, na níž se podíleli např. sochař Jan Schertz nebo malíř Antonín Ignác Hofman; MZA, f. E6, inv. č. 4198, sg. O c 10/3, kart. 497. Doklady o stavbě domu na Křenové ulici včetně plánů domu viz *Ibid.*, inv. č. 4196, sg. O c 10/1, kart. 497.

kancléře (a mj. také stavebníka židlochovického zámku) Filipa Ludvíka ze Sinzendorfu.⁶ Z jeho pověření absolvoval již roku 1706 cestu přes Vratislav a Berlín do Hamburku, později pobýval na Sinzendorfově diplomatické misi v Haagu a doprovázel jej rovněž na cestě z Milána do Frankfurtu.⁷ V kancléřových službách působil Václav František do roku 1712, kdy mu jeho otec pomohl obstarat uvolněné místo ingrosátora u úřadu zemských desek, v němž pak setrval až do svého úmrtí roku 1748.⁸ Po návratu do Brna pojal za manželku Marii Eleonoru Burešovou, poprvé provdanou Schullerovou, pocházející ze statku Dyje (Mühlfrauen) na Znojemsku, a roku 1720 se jim narodil jediný syn Jan Jáchym. Rodina ovšem nežila v novém domě na Křenové, ale v druhém brněnském domě Hackelových na Panské ulici.

Na rozdíl od svého otce získával Jan Jáchym vzdělání v Olomouci, nejprve zde absolvoval šestitřídň jezuitské gymnázium (tzv. studia humaniora), poté se dal roku 1737 zapsat na zdejší univerzitu, kde dokončil tříletá studia filozofie, v návazném studiu teologie však nepokračoval. Paralelně s obligátní filozofií ve stupních logika – fyzika – metafyzika navštěvoval Jan Jáchym přednášky dvou v Olomouci působících profesorů světského a kanonického práva, Jana Gotfrýda Schweickarda a Františka Xavera Šimkovského, které byly zformovány rovněž do tříletého výukového cyklu.⁹ V roce 1740 Jan Jáchym Olomouc opustil a vstoupil do čtyřleté právnické praxe u zemského advokáta Viléma Alexandra Balause, po jejímž skončení mu začalo dlouhé období hledání vlastního společenského uplatnění.¹⁰ Ačkoli moravský správní aparát skýtal již na počátku tereziánského období o poznání více úředních pozic, než tomu bylo o generaci dříve, proniknout do tohoto systému nebylo vzhledem k velké konkurenci uchazečů pro začínajícího právníka, byť s dokončeným odborným vzděláním a praxí, nijak snadné. Snad právě proto zkoušel pětadvacetiletý Jan Jáchym štěstí nejprve u brněnského magistrátu, v němž

Diplom ukončující právnické vzdělávání Jana Jáchyma Hackela u Františka Xavera Šimkovského, 30. června 1740. (Moravský zemský archiv)

se uvolnila pozice radního. Tento pokus od počátku komplikovala skutečnost, že Hackel nebyl k zisku konšelského místa dostatečně způsobilý, neboť nebyl potřebné tři roky brněnským měšťanem.¹¹ Žádost o dispenciaci z této povinnosti byla neúspěšná a Janu Jáchymovi začalo více než šestileté období, vyplněné úsilím o získání některé z úředních pozic v justičním aparátu země.¹²

V těchto letech tvořily jeho dominantní pracovní náplň právnické služby poskytované bohaté klientele z řad moravské aristokracie. V tomto ohledu mohl navázat na aktivity svého otce, od nějž také část klientely zdědil. Tato činnost obou právníků – otce i syna – je velmi dobře zdokumentována, jedná se však o značně divergentní materiál, který je obtížné blíže typologizovat. Na základě provedených sond lze ovšem usuzovat, že se jednalo převážně o služby finančního rázu – realizace plateb, vedení účtů a přijímání hotovosti, přičemž skutečně dlouhodobými klienty obou Hackelů byli Podstatští-Lichtenštejnové (a mezi nimi zvláště často

6 Originál diplomu, který v září roku 1707 Václavu Františkovi vystavil jeden z předních profesorů práva na Karlo-Ferdinandově univerzitě a pozdější rektor Václav Jan z Kriegelsteinu viz Ibid., inv. č. 4195, sg. O c 9, kart. 497.

7 K první cestě Václava Františka do Vratislavi, Berlína a Hamburku se vztahuje několik jímavých dopisů jeho otce Sebastiana, který poukazuje na nákladnost těchto cest, nabádá syna k dokončení studií a připojuje rodičovské rady ohledně nástrah cizího prostředí. Ibid., inv. č. 4197, sg. O c 10/3, kart. 497. Dále viz materiály týkající se diplomatické činnosti nejvyššího kancléře Sinzendorfa Ibid., inv. č. 3230, sg. H e 53, kart. 379.

8 Korespondence týkající se zisku ingrosátorského místa viz Ibid., inv. č. 4195, sg. O c 9, kart. 497.

9 O úspěšně dokončených studiích svědčí diplom z filozofie podepsaný děkanem filozofické fakulty Bernardem Minettim a dále dva diplomy vystavené vždy jménem dotyčného profesora práv (viz Ibid.). K problematickému postavení výuky práv na olomoucké univerzitě viz NEŠPOR, Václav. *Dějiny university olomoucké*. Olomouc, 1947, s. 41–45; FIALA, Jiří. Olomoučtí jezuité a jejich školy. In: *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780*. 3. *Historie a kultura*. Olomouc, 2011, s. 66–82.

10 Na počátku roku 1744 Balaus vystavil Janu Jáchymovi doporučující dobrozdání, v němž vychválil erudici, píli a schopnosti svého svěřence; MZA, f. E6, inv. č. 4193, sg. O c 8/2, kart. 497, fol. 33. K Balausově osobnosti a jeho bibliofilským zájmům viz DOKOUPIL, Vladislav. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Univerzitní knihovny v Brně*. Brno, 1972, s. 45–46.

11 Vyplývá to z článku A XXV Koldínova zákoníku, který umožňuje stát se radním pouze osobě, která minimálně tři roky „s městem trpěla“, tedy odváděla v něm daně. JIREČEK, Josef, ed. *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou* od M. Pavla Krystyana z Koldína. Praha, 1876, s. 13.

12 Osudy žádosti o dispens z počátku roku 1744 dokládá korespondence mezi Hackelem a dvorním agentem Janem Leopoldem Fuchsem, který se o její vyřízení u české dvorské kanceláře ve Vídni staral. MZA, f. E6, inv. č. 4192, sg. 8/1, kart. 497.

známý merkantilista Alois Podstatský-Lichtenštejn).¹³ V téže době se Jan Jáchym Hackel věnoval také sepsování právnických příruček a kompendií, které měly za cíl sumarizovat platné moravské právo včetně procesních pravidel a institucionálních normativů, popřípadě identifikovat difference mezi obecným (římským) a domácím právem.¹⁴ Na sklonku čtyřicátých let pak začal Hackel působit jako zapisovatel v nově ustavené úřední komisi, jež měla za úkol provádět průběžnou evidenci veškerých mešních fundací a zbožných odkazů (např. donace špitálům a chudobincům) na Moravě. V této komisi Hackel pracoval i později po získání úředního místa, a to až do druhé poloviny sedesátých let.¹⁵ Na rozhodujících pozicích v ní zasedali zpravidla zemští soudci a přísedící královského tribunálu z panského i rytířského stavu, např. Josef Widmann, Ludvík Antonín ze Žerotína, Lazar z Wimmersbergu nebo Ignác Antonín Langer. Hackelova činnost ve fundační komisi ovšem nespočívala pouze ve vedení jejích zasedacích protokolů a další písemné agendy, ale také ve vytváření opakovaných soupisů moravských církevních institucí (především řádových), ve vyčíslování jejich členstva a v souhrnné evidenci charitativních podniků, zejména špitálů.¹⁶ Zájem o církevní záležitosti a pravidelné soupisové aktivity posléze vedly Hackela také k sepsání vlastního pokusu o jednu z prvních moravských církevních topografií.¹⁷

Veškerá výše popsaná činnost měla však pouze doplňkový ráz, neboť životním cílem Jana Jáchyma Hackela bylo získat místo u některé z moravských institucí, ideálně justičního rázu. Šance se naskytla v souvislosti s reorganizací zdejšího správního systému po roce 1748, kdy u zeměpanských úřadů došlo k oddělení politické a soudní agendy, k návazným kompetenčním přesunům a spolu s tím i k potřebě posílit personální stav. Královský tribunál, dosud nejvyšší zeměpanský úřad v zemi, začal po vzniku královské reprezentace a komory (1749) fungovat již výlučně jako soudní instituce, od roku 1752 mu pak byla přidána kompetence odvolací instance pro vrchnostenské a městské soudy.¹⁸ V polovině roku 1748 podal Jan

Jáchym svou první žádost o místo tribunálního nadpočetného koncipisty. Adresoval ji nově vzniklému Nejvyššímu soudnímu místu ve Vídni (Oberste Justizstelle), které převzalo v oblasti soudnictví někdejší kompetence české dvorské kanceláře, včetně rozhodování o personálních záležitostech. Podobně jako v případě žádosti o místo brněnského radního byl Hackel i v tomto případě závislý na službách dvorského agenta, tentokrát Josefa Appa, jenž měl přednést žádost u dvorského úřadu a prosadit její projednání.¹⁹ Navzdory nesporné Hackelově kvalifikaci a rozmnožení kancelářských míst u tribunálu jej však opakovaně předcházeli jiní uchazeči (konkrétně Jan Michael Wasserreich a Jan Arnošt Seidl), teprve v květnu roku 1750 se štěstěna přiklonila na Hackelovu stranu a Jan Jáchym získal místo nadpočetného koncipisty, přičemž ovšem adjektivum „nadpočetný“ znamenalo, že takto označený úředník bude pro úřad pracovat bez nároku na plat. „Odměnou“ v tomto případě bylo samo přijetí k tribunálu, které skýtalo naději na pozdější úřední postup do placených míst. V případě Jana Jáchyma trvalo čekání na první placené místo další tři roky, a to i přes opakované žádosti sepsované vždy po úředním postupu některého z kolegů. V těchto žádostech postupem času roste zdůrazňování zásluhovosti – zatímco u starších Hackelových dokumentů tohoto typu stojí v popředí popis odborné kvalifikace a dosavadní praxe, s přibývajícimi roky věnoval Jan Jáchym stále více prostoru zásluhám svým i svých příbuzných. V jedné z nejpokročilejších žádostí v roce 1753 rozdělil argumenty do šesti bodů: na prvním místě zdůrazňuje, že je „*de notorio Landes-Kind*“, tedy že pochází z Moravy a je s jejími poměry dobře obeznámen, v dalším bodě se věnuje popisu svého vzdělání a praxe, následující čtyři body se však již týkají zásluh – vykonávání *munus concipientis* bez nároku na plat a vlastní práce v nejrůznějších úředních komisích, dále zásluhy dědečka Sebastiana Hackela, který sloužil Rakouskému arcidomu za třech císařů, a samozřejmě zásluhy otce Václava Františka, a to jak na diplomatických misích, tak při bezmála čtyřicetileté službě v úřadu. Dlouhé čekání bylo korunováno úspěchem až v říjnu roku 1753, kdy Jan Jáchym získal ve svých třiatřiceti letech první placené úřední zaměstnání řádného tribunálního koncipisty.²⁰ Vrchol Hackelovy kariéry pak nastal o sedm let později, kdy obsadil místo po úmrtí jednoho ze tří tribunálních sekretářů Antonína Appelmana. Tento postup byl však již v zásadě rutinní záležitostí bez nutnosti dokládat profesní způsobilost či dosavadní zásluhy.

13 Ibid., kart. 354–361.

14 K tomu podrobně viz DAVID, pozn. 3.; a dále MZA, f. E6, inv. č. 2978–2980, sg. H b 6, kart. 350, zde zejm. rukopis *Diversa Notata ad Jus provinciale Moravicum*, který sloužil patrně jako přípravný materiál pro čístopis uložený v rukopisné sbírce rajhradské knihovny.

15 Jedná se o velmi raný a díky dochovaným Hackelovým písemnostem dobře zdokumentovaný případ státní intervence do dosud soukromých ekonomických vztahů mezi jednotlivci a církevními institucemi. MZA, f. E6, inv. č. 2902–2929, sg. G e 34 až 46, kart. 335–339.

16 Viz zejména sg. G e 44 až 46, dále též obdobný Hackelův rukopis uložený dnes v Cerroniho sbírce (MZA, f. G 12, Cerr. II, kn. 178). K problematice fundací v městě Brně obecně viz MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*. Brno, 2009. TÝŽ: *Concepts of Charity: The Habsburg Empire and the South Moravian Example, 1750–1800*. *Endowment Studies*, No. 1, 2017, s. 198–222.

17 MZA, f. E 6, inv. č. 2899, sg. G e 32 – *Kurze kirchliche Topographie* (1 svazek), kart. 336.

18 RADIMSKÝ, Jiří. *Tribunál. Sběrka normálí z let 1628–1782. Inventář*. Brno, 1956; Ke starším dějinám královského tribunálu viz VAŠKŮ, Vladimír. *Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1636–1749*. Brno, 1969; K tereziánským správním reformám obecně viz SVITÁK, Zbyněk. *Z počátků moderní byrokracie. Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748–1782*. →

Brno, 2011. Specificky k proměnám justičního systému viz DAVID, Jiří. Mezi tradicí a realitou. Šlechtický zemský soud na tereziánské Moravě – agenda a složení stavovské instituce v posledních dekadách její existence (1740–1783). *Cornova. Revue České společnosti pro výzkum 18. století a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, roč. 8, č. 1, 2018, s. 21–52.

19 Korespondence s Josefem Appem viz MZA, f. E6, inv. č. 4193, sg. O c 8/2, kart. 497. V roce 1748, po úmrtí Hackelova otce, bylo chvíli ve hře i uvolnění místo ingrosátora u zemských desek – na tuto žádost však Jan Jáchym rezignoval, neboť se v krátkém čase objevilo sedm dalších kandidátů.

20 Viz korespondence s dvorním agentem Janem Ferdinandem Götzem, Ibid., inv. č. 4194, sg. O c 8/3, kart. 497.

MAJETKOVÉ POMĚRY

Z popisu strastiplné cesty Jana Jáchyma Hackela k zisku placeného místa vyplývá, že vzdělaný tereziánský úředník nemohl být ve svých příjmech zcela závislý na úředním platu. Ukazuje se tak, že pro vstup do úřední sféry nebylo důležité pouze vzdělání, odborná praxe a prokázané schopnosti, ale také zděděné sociální postavení a nashromážděný kapitál. Bližší pohled do Hackelových majetkových poměrů tuto hypotézu potvrzuje. Jak tomu bylo v jeho případě stran ekonomických předpokladů, je možné rekonstruovat díky preciznosti, s níž si vedl své osobní dokumenty. Z let 1758 až 1768 se dochovaly podrobné přehledy veškerých osobních příjmů a výdajů, lze tedy zjistit, nakolik se v jeho finančním rozpočtu projevil úřední postup z místa placeného koncipisty do pozice sekretáře a jakou roli salár v Hackelových příjmech vůbec hrál. Starší záznamy bohužel scházejí, o Hackelových příjmech z doby, kdy nepobíral žádný plat, si lze učinit představu pouze na základě analogie s pozdějšími lety.²¹ Dle zjištění Jiřího Radimského měl řádný koncipista pobírat roční plat 500 zl., platy sekretářů byly odstupňované podle služebního stáří a pohybovat se měly v rozmezí 600–1500 zl.²² Této úrovni však Hackelovy příjmy z úřadu nikdy nedosáhly. V roce 1758 získal na služném 359 zl., z nichž samotný plat tvořil pouze 263 zl., peníze navíc přicházely velmi nepravidelně ve třech nesterpně vysokých splátkách během roku. Zbýlých 96 zl. připadalo na Hackelův podíl z výnosů taxovního úřadu. Jako sekretáři se Hackelovi úřední příjmy sice stabilizovaly, získával celkem 476 zl. v pravidelných čtvrtletních splátkách, stále však tato částka zdaleka nedosahovala úrovně, na niž měl tribunální sekretář podle platových normativů nárok. Podhodnocování úředníků ovšem nebylo ve sféře raněnovověkých úřadů žádné novum. Financování úřední činnosti z vlastních zdrojů a teprve zpětná, často nedokonalá refundace nákladů byla naopak zcela běžným jevem a na těchto poměrech zjevně nic nezměnily ani tereziánské reformy.

I přes nízký reálný plat inkasoval Jan Jáchym Hackel ročně o mnoho vyšší částky z dalších zdrojů. Po celou sledovanou dekádu neklesl jeho příjem pod 1000 zl., pohyboval se v rozmezí od 1071 zl. v roce 1758 (po odečtení mimořádného příjmu 2000 zl. z prodeje zahrady a 500 zl. příjmu z dědictví) až do výše 3431 zl. v roce 1761, průměrný roční příjem se pohyboval okolo 2300 zl. Vývoj Hackelových příjmů kopírovaly jeho výdaje, které ale byly každoročně o několik set zlatých nižší. Hospodaření Jana Jáchyma tedy lze hodnotit jako vyrovnané, či spíše přebytkové, jak ukazuje Graf 1.²³

21 Ibid., inv. č. 4189, sg. O c 1, kart. 496.

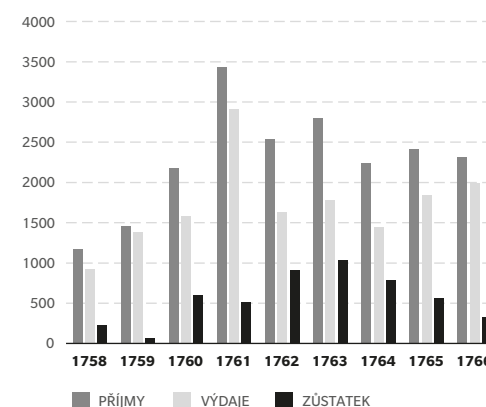
22 RADIMSKÝ, pozn. 18, s. 92. Zjištění se opírá o platová nařízení z let 1742 a 1749.

23 Graf je doveden pouze do r. 1766, neboť z následujících dvou let nejsou k dispozici zcela úplné přehledy výdajů.

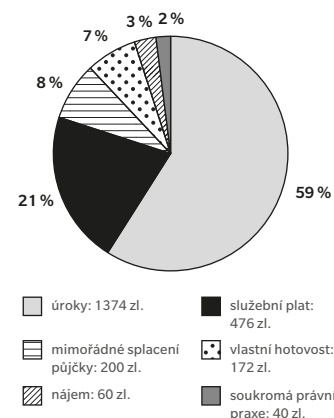
Pohlédneme-li blíže na strukturu příjmů, zjistíme, že dominantní položku zde tvoří úroky z peněz půjčených soukromým osobám – ty každoročně představovaly přibližně dvě třetiny veškeré inkasované hotovosti. Podíl služebního platu na celkových příjmech se pohyboval v rozmezí od jedné třetiny po jednu pětinu Hackelova finančního portfolia za daný rok, další již výrazně menší částky plynuly z pronájmu obchodních prostor ve vlastním brněnském domě, ze soukromé právní praxe, anebo se jednalo o ušetřené peníze z minulosti. Jak vypadalo spektrum příjmů v konkrétním případě, si můžeme přiblížit na roku 1766: v tomto roce bylo Hackelovi vyplaceno celkem 2322 zl., jde tedy o rok veskrze průměrný. Z této částky připadalo 1434 zl. na inkasované úroky, přičemž mezi největší Hackelovy dlužníky, a tedy i plátce úroků, patřili příslušníci moravské šlechtické společnosti: V roce 1766 se objevují jména Blümegen, Rodeni, Podstatský-Lichtenštejn, Salm, Freienfels, Kounic, Braida a také kláštery – benediktinský v Rajhradě a augustiniánský ve Šternberku, příjemcem Hackelovy půjčky se stala rovněž stavovská pokladna. Veškeré půjčky se pohybovaly v rozmezí 1000–3000 zl., při stabilním šesti-procentním úroku byly tedy úrokové splátky tvořeny částkami od 60 do 90 zl. Další Hackelovy příjmy představovalo zmíněných 476 zl. služebního platu, 200 zl. plynulo z mimořádného splacení jistiny jedné starší půjčky, částkou 172 zl. disponoval Jan Jáchym Hackel v hotovosti, 60 zl. obdržel v podobě nájmu a 40 zl. za soukromé poskytnuté právní služby. Procentuální vyjádření tohoto spektra přibližuje Graf 2.

Podobně jako příjmová měla i výdajová stránka Hackelova rozpočtu relativně stabilní strukturu, která se každý rok s malými korekcemi opakovala. I mezi výdaji přitom tvořilo největší objem splácení úroků za přijaté půjčky. Ve vzpomínaném roce 1766 měl Hackel napůjčované peníze v hodnotě 13050 zl., z nichž platil roční úrok 825 zl. představujících 42 % celkových výdajů. Peníze měl Jan Jáchym půjčené od celkem 14 věřitelů a věřitelek (12 z nich byly ženy) a dvou církevních institucí – brněnských minoritů a kapucínů. Stálou, přibližně pětinou položku ve výdajích

Graf 1 Příjmy a výdaje J. J. Hackela z let 1758–1766

Graf 2 Příjmy z roku 1766

představovaly kuchyňské účty, které se ročně pohybovaly v částkách od 380 do 500 zl., a také pravidelné platy skromnému služebnému personálu, jenž s bezdětným a patrně i staromládeneckým Janem Jáchymem sdílel domácnost. Tvořila jej kuchařka Marie Anna a služebná Clarl, které dostávaly po 20 zl. ročně, další drobné pravidelné výdaje na domácnost připadly na prádleny a kominíka. Výraznou pravidelně se opakující položkou byly státní daně dosahující přibližně 15 % z celkových výdajů (postihovaly zejména příjmy z úroků) a dále výdaje spojené s duchovním životem, jako byly příspěvky církevním institucím na nejrůznější slavnosti, mešní fundace, špitální almužny, příspěvky náboženským bratrstvům apod. Zbylých přibližně 10 % výdajů představovaly každoročně pestrou směsí více či méně pravidelných výloh, jako byly například subvence nevlastním bratrům – benediktinu Emiliánu Wagnerovi a Josefu Schullerovi, dále obchodníkům a řemeslníkům za zboží a služby, a to zvláště často ševcům, hodinářům, krejčímu a výrobci paruk, spíše zřídka se objevovala položka za nákup knih. Přebytkový rozpočet vedl spořivého tribunálního sekretáře k umořování hotovosti prostřednictvím občasných investičních nákupů stříbra nebo cenných papírů, popřípadě k odesílání jednorázových větších částek Josefu Schullerovi, který pro velké dluhy musel opustit jezuitský řád i duchovní službu.

Na počátku února 1769, pouze dva dny před úmrtím, nechal Jan Jáchym Hackel sepsat svou závěť.²⁴ Z její dikce je zřejmé, že poslední vůle byla činěna ve spěchu a patrně i s vědomím možného brzkého konce. Klíčovým bodem bylo samozřejmě stanovení univerzálního dědice, tedy Emiliána Wagnera (resp. jeho prostřednictvím rajhradského kláštera), avšak bez pokusu odkazovaný majetek podrobněji sumarizovat. Z ostatních odkazů měly pouze dva osobní ráz – po 1500 zl. měli obdržet služebná Clarl a nevlastní bratr Antonín Schuller, zbývající představovaly víceméně obligátní zbožné odkazy na charitu a mešní fundace (1500 zl. kostelu sv. Jakuba na pohřební výdaje a sloužení zádušních mší, po 50 zl. městskému špitálu sv. Štěpána, lazaretu, invalidovně a náboženskému bratrstvu Božího Těla, další částky v celkovém úhrnu 3300 zl. směřovaly opět na mešní fundace, v nichž zůstavitel pamatoval na své příbuzné). Vykonavatel závěti Jan Antonín Mesitzký spočetl veškerá Hackelova aktiva na 36302 zl. Z nich největší část tvořily rozpůjčované peníze v celkovém úhrnu 23300 zl., dům na Křenové ulici v odhadované hodnotě 8000 zl. (prodej se proboštu Otmaru Conradovi později podařilo zrealizovat za 9300 zl.), hotovost ve výši 1277 zl., movitý majetek (obrazy, hodinové stroje a nábytek) v hodnotě 1200 zl., cennosti a oděvy za 500 zl. a nevyplacený salár 225 zl. Od celkové částky 36302 zl. pak bylo potřeba odečíst 15200 zl. dluhů, vyplacení mešních fundací a vysoké výdaje spojené s pohřbem, publikací testamentu, odhadem majetku a zaplacením dědické daně. Výsledkem byl čistý zisk rajhradského kláštera pouze okolo 11000 zl.

24 Vyřizování Hackelovy pozůstalosti viz MZA, f. E 6, inv. č. 826 a 827, sg. A d 24 a 25, kart 22.

ZÁVĚRY

Letmý pohled na kariérní růst a finanční poměry tereziánského tribunálního sekretáře nám dovolují formulovat závěry jen velmi opatrně, neboť je otázkou, nakolik je možné zjištěné skutečnosti zobecňovat. Mimořádnost dochovaných pramenů nám zřejmě nedovolí udělat více srovnatelných sond. Přesto se však o jisté zobecnění pokusme. Na příkladu Jana Jáchyma Hackela bylo možné vidět, že univerzitní studium práv nebylo mezi zeměpanskými úředníky ničím neobvyklým – žádný dokument alespoň neukazuje na to, že by mezi kolegy svou erudicí nějak zvláště vyníval. Ani vzdělání a absolvovaná praxe však nebyly přímou vstupenkou do úřední sféry, neboť srovnatelnou roli nadále hrál faktor zásluhovosti, který je pro fungování předmoderních úřadů velmi typický. Hackelův příklad však dále ukazuje, že tribunální sekretář (a vlastně už i koncipista) se mohl řadit k poměrně dobře situované měšťanské vrstvě, jež se těšila určité finanční nezávislosti. Tato nezávislost však nebyla důsledkem získané úřední pozice, nýbrž jejím předpokladem, a to vzhledem k nejistým příjmům z úřední činnosti, které by samy o sobě nemohly pokrýt předpokládané životní náklady. Nevyhnutelné proto byly další aktivity, ať už soukromá právní praxe nebo finanční hospodaření založené na půjčování peněz. Úsilí, které bylo nutné vynaložit na získání úředního místa, se tedy mnohem více zúročilo v podobě posílení sociálního statusu a z něj plynoucí společenské prestiže.²⁵

25 Problematice různorodých motivací k úřední kariéře a platovým podmínkám zeměpanských úředníků se naposledy podrobně věnuje studie SVITÁK, Zbyněk. Být úředníkem. *Folia historica bohemica*, roč. 33, č. 2, 2018, s. 319–331. S jejím textem jsem však měl možnost seznámit se až v době redakční přípravy tohoto sborníku, autorovi se proto omlouvám, že jeho statí nevěnuji výše adekvátní pozornost.

PRAMENY A LITERATURA

Moravský zemský archiv v Brně (MZA v Brně):

fond E6 – Benediktini Rahrad,
kart. 21, inv. č. 825, sg. A d 23 – Poručnictví nad Emiliánem Wagnerem
kart. 22, inv. č. 826 a 827, sg. A d 24 a 25 – Dědická pozůstalost po Janu Jáchymu Hackelovi
kart. 306, inv. č. 2653 a 2654, sg. G b 17 a 18 – Hackelovy soupisy klášterů na Moravě
kart. 335 až 339 – Spisy týkající se činnosti moravské fundační komise
kart. 350, inv. č. 2978 až 2980, sg. H b 6 – Hackelovy právněteoretické rukopisy
kart. 354 až 361 – Dokumenty týkající se soukromé právní praxe Václava Františka
a Jana Jáchyma Hackelových
kart. 379, inv. č. 3230, sg. H e 53 – Dokumenty týkající se diplomatické činnosti
Filipa Ludvíka ze Sinzendorfu (1709–1712)
kart. 496 a 497 – Osobní dokumenty Jana Jáchyma, Václava Františka
a Sebastiana Hackela (korespondence, smlouvy, účty a účetní přehledy aj.)

DAVID, Jiří. Raněnovověké právní rukopisy ve sbírce rajhradského kláštera. *Sborník Muzea Brněnska* 2016. Brno: Muzeum Brněnska, 2016, s. 48–63. ISBN 978-80-906196-9-2.

DAVID, Jiří. Mezi tradicí a realitou. Šlechtický zemský soud na tereziánské Moravě – agenda a složení stavovské instituce v posledních dekádách její existence (1740–1783). *Cornova. Revue České společnosti pro výzkum 18. století a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, roč. 8, č. 1, 2018, s. 21–52. ISSN 1804-6983.

DOKOUPIL, Vladislav. *Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně*. Brno, 1972.

FIALA, Jiří: Olomoučtí jezuité a jejich školy. In: JAKUBEC, Ondřej a PERŮTKA, Marek. *Olomoucké baroko: výtvarná kultura let 1620-1780. 3. Historie a kultura*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2011, s. 66–82. ISBN 978-80-87149-40-9.

GODSEY, William D.: Adelsautonomie, Konfession und Nation im österreichischen Absolutismus ca. 1620–1848. *Zeitschrift für historische Forschung* 33, 2006, s. 197–239.

GODSEY, William D.: *The Sinews of Habsburg Power. Lower Austria in a Fiscal-Military State. 1650–1820*. Oxford 2018. ISBN 978-01-98809-395.

HIML, Pavel. Svoboda od státu i skrze něj. Nad náčrtem liberálně-konzervativní koncepce moderních dějin českých zemí. In: *Dějiny – teorie – kritika*, č. 2, 2018, s. 277–292. ISSN 1214-7249.

JIREČEK, Josef, ed. *Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha, 1876.

KINTER, Maurus. *Vitae monachorum qui ab anno 1613 in monasterio Raihradensi in Moravia professi in Domino obierunt*. Brunae, 1908.

MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*. Brno: Matice moravská, 2009. ISBN 978-80-86488-60-8.

MALÝ, Tomáš: Concepts of Charity: The Habsburg Empire and the South Moravian Example, 1750–1800. *Endowment Studies*, No. 1, 2017, s. 198–222.

NEŠPOR, Václav. *Dějiny University olomoucké*. Olomouc: Ústřední národní výbor hlav. města Olomouce, 1947.

RADIMSKÝ, Jiří. *Tribunál. Sbírka normálí z let 1628–1782. Inventář*. Brno: Krajské nakladatelství, 1956.

SVITÁK, Zbyněk. *Z počátků moderní byrokracie. Nejvyšší zeměpanský úřad na Moravě v letech 1748–1782*. Brno, 2011. ISBN 978-80-86488-91-2.

SVITÁK, Zbyněk. Být úředníkem. *Folia historica bohemica*, roč. 33, č. 2, 2018, s. 319–331.

TINKOVÁ, Daniela. Mezi psem a vlkem. Osvětské příšeří v české historiografii.

In: LORMAN, Jaroslav a TINKOVÁ, Daniela. *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého svícenství*. Praha: Casablanca, 2009, s. 14–29. ISBN 978-80-903756-6-6.

VAŠKŮ, Vladimír. *Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1636–1749*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1969.

KLÍČOVÁ SLOVA: správní dějiny, Morava, 18. století, královský tribunál

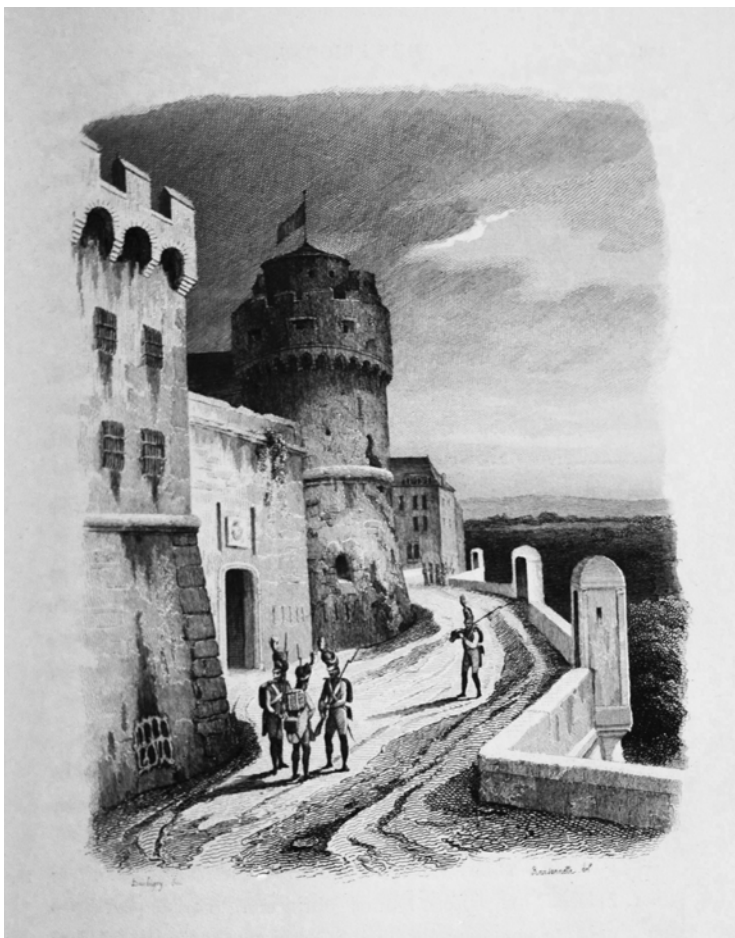
Zusammenfassung

JOHANN JOACHIM HACKEL – SEKRETÄR DES MÄHRISCHEN KÖNIGLICHEN TRIBUNALS, SEIN „CURSUS HONORUM“ UND SEINE EIGENTUMSVERHÄLTNISSE

Dieser Artikel ist ein Beitrag zum Kennenlernen des sozialen Profils der staatlichen Ämter in der Zeit der thesianischen Verwaltungsreformen. Die Hauptquelle bildet der schriftliche Nachlass eines konkreten Beamten des mährischen königlichen Tribunals, des Sekretärs Johann Joachim Hackel (1720–1769), welcher sein gesamtes Eigentum dem Benediktinerkloster in Rajhrad hinterließ. Hackel wurde in eine Brünnener Beamtenfamilie geboren, er studierte Jura an der Universität von Olomouc und absolvierte in den 40er Jahren ein juristisches Praktikum. In die Amtsschichten vorzudringen war jedoch trotz der erreichten Qualifikationen beschwerlich – Hackel gelang dies erst nach sechs Jahren, weitere drei Jahre später war er als Beamter ohne Lohnanspruch tätig und auch später erreichten seine Einnahmen aus dem Amt nicht die Höhe, auf welche er Anspruch hatte. Der Artikel widmet sich der Analyse von Hackels Einnahmen und Ausgaben und stellt fest, dass eine dominierende Finanzquelle dieses Beamten die Zinsen aus Leihgaben waren. Die Tätigkeit im thesianischen Verwaltungsapparat erforderte also ein gewisses Maß an finanzieller Unabhängigkeit. Die tatsächliche Entlohnung für das Erlangen einer Amtsstelle waren nicht die finanziellen Einnahmen, sondern eine Verbesserung des beruflichen und sozialen Status und die Festigung des gesellschaftlichen Prestiges.

TEMNÝ STÍN BRNĚNSKÉHO VĚZENÍ. OBRAZ ŠPILBERKU VE FRANCOUZSKÉ LITERATUŘE 19. STOLETÍ

Jaroslav Stanovský

Romantická představa podoby Špilberku.
(převzato z: Mes prisons. Mémoires de Silvio Pellico de Saluces, 1844)

ŠPILBERSKÁ VĚZNICE A LITERATURA

Přezdívka brněnského hradu „Žalář národů“ přešla již dávno do všeobecného povědomí, stejně jako fakt, že brněnská pevnost platila v první polovině 19. století za jedno z nejtvrdších vězení v celé habsburské monarchii. Cílem tohoto článku tedy není znovu se vracet ke známým skutečnostem, pokusí se však o zmapování méně známého aspektu dějin špilberské věznice, a sice jejího literárního ohlasu v 19. století. Toto místo se totiž díky své pochmurné proslulosti objevuje v dílech mnoha autorů napříč celou Evropou. Z českého prostředí zmíníme díla Karla Havlíčka Borovského, který několikrát o brněnské pevnosti píše, vždy v souvislosti s její vězeňskou funkcí. V *Tyrolských elegiích* autor líčí svou cestu do vyhnanství a obavy před uvězněním: „Když jsme jeli přes Jihlavu, / měl jsem Špilberk v myslí, za Lincem zas myšlenky na Kufstein / z hlavy mi nevyšly.“¹ A i v *Křtu svatého Vladimíra* se zmínka o Špilberku pojí s Kufsteinem u Innsbrucku, jakožto symboly represivní státní moci: „Tak měl Perun, když ho vlíkli, / resonýrovati, / slyšel jsem to, a jak koupím, / musím prodávati. / Sám bych si to nevymyslí, / třeba bych to věděl, / dobře já vím, že bych za to/ na Špilberku seděl. / Na Špilberku, na Kufstejně / mnoho pokojů: / „Bože, zachovej nám krále! / – to je zpěv slavíků.“² – U Karla Havlíčka, ironického kritika poměrů v habsburské monarchii, tyto zmínky nepřekvapí, ovšem literární sláva Špilberku je celoevropská. V *Panu Tadeáši*, epické básni polského národního básníka Adama Mickiewicze, líčí otec Tadeáše Soplicy své útrapy, které zakusil od všech okupantů polské země. Rakušané jej chytli a poslali na nucené práce na Špilberk: „potem Austrijacy, / W Szpilbergu zakopali mnie w lochach do pracy, / W carcer durum...“³ Zdaleka největší ohlas získal Špilberk díky dílu italského básníka Silvia Pellica, který na základě svých vzpomínek z brněnského vězení vydal paměti *Mé žaláře*, které se brzy rozšířily po celé Evropě. Právě ohlasem této knihy ve Francii a následně proniknutím obrazu Špilberku do francouzské literatury 19. století se bude tento článek zabývat. V prvé řadě zmíníme stručně historický kontext a dějiny špilberského vězení, poté se budeme věnovat knize Silvia Pellica a dalšího z vězňů Alexandra Andryaneho i jejich úspěchem ve francouzském prostředí. V závěrečné kapitole se poté pokusíme zrekapitulovat, kteří francouzští autoři zmiňují Špilberk a v jakém kontextu. Budeme tak moci konstatovat, že jméno brněnského hradu nebylo ve francouzském intelektuálním prostředí té doby nijak neznámé, ba právě naopak.

- 1 HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Tyrolské elegie* [online]. s. 9 [cit. 25. 4. 2019]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/06/67/tyrolske_elegie.pdf.
- 2 HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Křest svatého Vladimíra* [online]. s. 20 [cit. 25. 4. 2019]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/00/38/krest_sv_vladimira.pdf.
- 3 MICKIEWICZ, Adam. *Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie* [online]. Kniha desátá, verše 8165–8167 [cit. 25. 4. 2019]. Dostupné z: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pan-tadeusz.html>.

„ŽALÁŘ NÁRODŮ“: ŠPILBERK MEZI LÉTY 1792 A 1855

Ačkoliv o Špilberku dosud nebyla publikována žádná významnější monografie, jeho dějiny jsou již relativně probádané.⁴ Proto se zde omezíme na shrnutí několika základních údajů o špilberské věznici, důležitých pro kontext našeho článku.

Věznice na Špilberku byla založena již roku 1783 (respektive došlo ke změně jejího charakteru a převedení z vojenské pod civilní správu).⁵ Nás ovšem bude zajímat až období od roku 1792, poznamenané vypuknutím francouzských revolučních válek. Ty krom jiného znamenají začátek mezinárodního renomé brněnského hradu. Navíc Josef II. původně rozhodl, že Špilberk má sloužit pouze jako věznice pro nejtěžší zločince.⁶ I když tedy už v devadesátých letech 18. století sloužila věznice příležitostně pro věznění skupiny uherských „jakobínů“, protistátních spiklenců, jeho systematické využití pro politické provinilce schválil až František I.⁷ Během několika desítek let se tak ve zdech Špilberku vystřídal vězni mnohá národnosti. Krom německých a českých, případně polských vězňů (z Haliče), to byli nejdříve Francouzi, dovezení do pevnosti během revolučních válek jakožto váleční zajatci. Na Špilberku trávili své zajetí někteří revolucionáři, především poslanec Konventu Jean-Baptiste Drouet, proslulý svou účastí na chycení uprchlého krále Ludvíka XVI. a jeho rodiny. Drouet byl propuštěn spolu s několika dalšími Francouzi roku 1795, výměnou za Marii Terezii zvanou „Madame Royale“, dceru gilotinovaného monarchy. Po propuštění přednesl Drouet na půdě Konventu relaci o svém věznění, a tak se na francouzskou půdu zřejmě poprvé dostaly bližší informace o špilberské věznici.⁸ Ovšem tyto případy byly spíše ojedinělé a nejednalo se o systematické využívání Špilberku jako politického vězení. Výše citované verše Adama Mickiewicze tak lze chápat jako anachronismus (děj *Pana Tadeáše* se odehrává v roce 1812). Postupně však politických vězňů přibývá, první větší skupinou vězňů, odsouzených přímo k pobytu na Špilberku, jsou italští karbonáři, posláni do pevnosti postupně v letech 1822–1826.⁹ Mezi těmito vězni je třeba zmínit jednak básníka Silvia Pellica, dále potom hraběte Confalonieriho, organizátora protihabsburského odporu v Lombardii, a také Alexandra Andryaneho, francouzského

sympatizanta italských spiklenců, který byl spolu s nimi roku 1823 zajat a vězněn až do roku 1832.¹⁰ Jak Pellico, tak i Andryane vydali paměti věnované pobytu na Špilberku, kterým bude věnována další kapitola. Do roku 1846 bylo na Špilberku postupně vězněno čtyřicet čtyři italských vlastenců, z nichž pět ve věznici zemřelo.¹¹ Další a největší národnostní skupinou na Špilberku bylo asi dvě stě vězňů polské národnosti ze západní Haliče, tehdejší součásti rakouské monarchie. Dějiny věznice se pak uzavírají v padesátých letech 19. století: roku 1855 ruší císař státní věznici na Špilberku a vězni odcházejí buďto do Valdic nebo na Mírov a roku 1858 opouští kopec nad Brnem poslední vězni i dozorcí.¹² Pro úplnost dodejme, že tímto rokem „vězeňské“ dějiny Špilberku nekončí, k této funkci se hrad vrátil ještě během první světové války, za doby první republiky, a především v průběhu nacistické okupace.¹³

ŠPILBERK V PAMĚTECH VĚZŇŮ: SILVIO PELLICO A ALEXANDRE ANDRYANE

Jak již bylo výše řečeno, mezi politickými vězni na Špilberku byl i dramatik a básník Silvio Pellico (1789–1854), zatčený za účast na karbonářském spiknutí. Po přechodném uvěznění v tzv. olovněných kobkách v Benátkách byl Pellico odsouzen k trestu smrti, zmírněnému císařem na patnáct let vězení na Špilberku, k těžkému žaláři, *carcere duro*.¹⁴ Roku 1822 byl tedy převezen na Špilberk, kde byl vězněn až

4 VANĚK, Jiří. Hrad Špilberk. In: KROUPA, Jiří, ed. *Dějiny Brna 7. Uměleckohistorické památky. Historické jádro*. Brno: Archiv města Brna, 2016, s. 119–120.

5 Ibid., s. 151.

6 O poměrech v této době svědčí vzpomínka Giacoma Casanovy, který navštívil Brno v roce 1785: „Viděl jsem na Špilberku, na Moravě, vězení hrozné zcela jiným způsobem: z milosti tam byli zavírání zločinci odsouzení na smrt, a žádný z nich nevydržel déle než jeden rok. Jaká to milost!“ („J'ai vu au Spielberg, en Moravie, des prisons bien autrement affreuses: la clémence y mettait les criminels condamnés à mort, et jamais aucun n'a pu résister un an. Quelle clémence!“). CASANOVA. *Mémoires*. Tome IV (1753–1756). Paris: Gallimard, 1969, s. 314.

7 VANĚK, pozn. 4, s. 155.

8 K okolnostem věznění a propuštění Droueta i dalších poslanců Konventu viz zejména FIALA, Jiří a SOBOTKOVÁ, Marie. *Lafayette, Kollátaj a další francouzští a polští státní vězňové v moravských a českých pevnostech na přelomu 18. a 19. století*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2018, s. 39–48.

9 VANĚK, pozn. 4, s. 155.

10 K jeho životu blíže viz zejména: DOUGLAS, Vittorio Scotti. „La queue“ della conspirazione del 1821. Alexandre Andryane, prigioniero di stato. In: BERTI, Giampaolo a DELLA PERUTA, Franco, eds. *La nascita della nazione. La carboneria intrecci veneti, nazionali e internazionali*. Rovigo: Minelliana, 2004, s. 413–424.

11 VANĚK, pozn. 4, s. 156.

12 Ibid., s. 158.

13 K tomuto blíže viz první kapitoly bakalářské práce Simony Mátlové. MÁTLOVÁ, Simona. *Špilberk v období druhé světové války* [online]. Brno, 2013. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita. Filosofická fakulta. [cit. 25. 4. 2019]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/t6t10x?info=1;issnrlret=Simona%3BM%C3%A1tlov%C3%A1%3B;zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Dsimona%20m%C3%A1tlov%C3%A1%26start%3D1>.

14 Termín „*carcere duro*“ (italsky u Pellica) se objevuje, jak jsme viděli i v *Panu Tadeáši*, v latinské formě „*carcer durum*“. Tato báseň byla publikována roku 1834 v Paříži a je tedy pravděpodobné, že Mickiewicz Pellicovy paměti četl a že se právě v nich inspiroval pro použití tohoto úsloví. Pellico uvádí, že na Špilberku byly dva typy režimu: těžký žalář („*carcere duro*“) a nejtěžší žalář („*durissimo*“) pro nejtěžší zločince. PELLICO, Silvio. *Le Mie prigionie. Memorie di Silvio Pellico di Saluzzo*. Vendôme: P. Piche, 1840, s. 159.; Autor článku o Pellicově knize v *Revue des deux mondes* k tomuto uvádí, že „*Carcere duro je něco mezi Dantovým peklem a galejemi*“ („*Le carcere duro est quelque chose d'intermédiaire entre l'enfer du Dante et les galères.*“). *Revue des Deux Mondes* [online]. Période initiale, 1833, díl 2, s. 341. [cit. 26. 4. 2019]. Dostupné z: https://fr.wikisource.org/wiki/Chronique_de_la_quinzaine_-_30_avril_1833.

do roku 1830, kdy došlo k jeho propuštění.¹⁵ Pellico byl známý již před svým uvězněním jakožto autor tragédie *Francesca da Rimini* (1819), inspirované Dantovou *Božskou komedií*, skutečné mezinárodní renomé mu ale přinesly až paměti *Le mie prigioni* (*Z mých žalářů/Mé žaláře*), kde Pellico popisuje jednak své mládí, jednak okolnosti svého zatčení a věznění. *Mé žaláře* do jisté míry vycházejí ze soudobých literárních tendencí, lze je chápat jako součást životopisného žánru *Vita di...*, v dané době rozšířeném v italské literatuře.¹⁶ Kniha vyšla v originále roku 1832 a již

Portrét Silvia Pellica.
(převzato z: Mes prisons.
Mémoires de Silvio Pellico
de Saluces, 1844)

15 Pellico nebyl mimochodem posledním italským spisovatelem pronásledovaným Raků pro své vlastenecké aktivity. Ještě v roce 1859 byl v Josefově internován, v důsledku války Rakouska s Piemontem, básník Aleardo Aleardi. GENDRAT-CLAUDEL, Aurélie. Italien (romantisme). In: VAILLANT, Alain, ed. *Dictionnaire du romantisme*. Paris: CNRS éditions, 2012, s. 381.

16 *Vita di...* je svého druhu autobiografie, spojená ale často s romantickým odhalováním vlastního já, případně s morálním a poučným rozměrem vycházejícím z vlastních trpkých zkušeností. To je právě případ *Mých žalářů*. Ibid., s. 768.

další rok byla přeložena do francouzštiny, později i do angličtiny, španělštiny a dalších jazyků. Dílo si tak získalo evropskou proslulost a s ním i špilberské vězení.¹⁷

Vzhledem k tomu, že na Špilberku strávil autor celých osm let, nepřekvapí, že se tomuto období věnuje značná část paměti: konkrétně kapitoly LI–XCI, od Pellicova odsouzení až k omilostnění roku 1830. Velmi zajímavá je pro náš článek zejména kapitola LVII, která přináší popis Brna a Špilberku: „*Do našeho cíle jsme dorazili 10. dubna. Brno je hlavní město Moravy, v tomto městě sídlí místodržící dvou provincií, Moravy a Slezska. Je umístěno v malebném údolí a zdá se, že je celkem bohaté. Za povšimnutí stojí mnoho textilních továren, tehdy velmi kvetoucích, které ale později dospěly k úpadku. Populace čítá asi třicet tisíc obyvatel. Blízko jeho hradeb, na západě, se na kopci tyčí pochmurná špilberská citadela. Byla dříve palácem pánů Moravy, nyní je to nejstrašnější vězení rakouské monarchie.*“¹⁸ Další kapitoly jsou pak věnované Pellicově pobytu ve zdech Špilberku a různým epizodám s tímto pobytem spojeným. Značná část knihy je také věnována Pellicově náboženské konverzi, v průběhu věznění se z něj totiž stal zapálený katolík, a vyprávění je tak prochnuto křesťanskými úvahami o odpuštění a odevzdanosti.¹⁹ Právě za tento rozměr ale byla kniha hned po vydání kritizována, italští vlastenci očekávali od Pellica tvrdou kritiku rakouského režimu a plamenný odsudek tyranie, paměti ale vyznívají spíše smířlivě. I přesto byla ale kniha od okamžiku svého vydání chápána jako obžaloba podmínek, ve kterých byli zadržováni rakouští političtí vězni.²⁰ Ostatně autor posudku v *Revue des deux mondes* ale Pellica hájí a říká, že kniha, tak, jak ji napsal, „je vznešená a poslouží lépe jeho vlasti než dvacet karbonárských spiknutí.“²¹

Jak již bylo řečeno, kniha vyšla hned rok po svém italském vydání ve Francii, a to ve dvou překladech najednou. Dobrou představu o příznivém přijetí knihy může poskytnout výše zmíněný článek z *Revue des deux mondes* z 30. dubna 1833. Pellico je zde označován jako „špilberský mučedník“ (*martyr du Spielberg*). Zmíněný článek rovněž přibližuje svým čtenářům obraz Špilberku, na základě Pellicovy knihy: „*Špilberk, pevnost u bran Brna, hlavního města Moravy, kde je obvykle zadržováno na tři sta zločinců všeho druhu.*“²² A při popisu vězení autor nešetří

17 Tento fakt potvrzuje i např. Paul van Tieghem ve své studii o evropském romantismu. VAN TIEGHEM, Paul. *Le Romantisme dans la littérature européenne*. Paris: Albin Michel, 1969, s. 179.

18 „*Arrivammo al luogo della nostra destinazione il 10 di aprile. La città di Brünn è capitale della Moravia, ed ivi risiede il governatore delle due provincie di Moravia e Slesia. È situata in una valle ridente, ed ha un certo aspetto di ricchezza. Molte manifatture di panni prosperavano ivi allora, le quali poscia decadde; la popolazione era di circa 30 mila anime. Accosto alle sue mura, a ponente, s'alza un monticello, e sovra esso siede l'infausta rocca di Spielberg, altre volte reggia de' signori di Moravia, oggi il più severo ergastolo della monarchia austriaca.*“ PELLICO, pozn. 14, s. 158.

19 V Latourově překladu z roku 1833 je v předmluvě Pellico nazván „*vyznavačem Krista a své vlasti*“ („*confesseur du Christ et de la patrie*“). DE LATOUR, Antoine. Introduction biographique. In: PELLICO, Silvio: *Mes prisons. Mémoires de Silvio Pellico de Saluces*. Paříž: Fournier jeune, 1833, s. II.

20 GENDRAT-CLAUDEL, pozn. 15, s. 768.

21 „*Il est sublime et servira mieux sa patrie que vingt conspirations de carbonari.*“ *Revue des Deux Mondes*, pozn. 14, s. 341.

22 Ibid., s. 342.

tvrdou kritikou poměrů v oné pevnosti: „Ať nám ti, kteří vy-
chvalují, jako pan de Montbel,
mírnost a neškodnost císař-
ského režimu, laskavě řeknou,
jestli divoch, který upaluje svého
nepřítele na mírném ohni, není
humánnější než lidé, kteří vymy-
sleli režim panující ve špilberské
věznici. Já bych se neváhal vy-
slovit ve prospěch divocha.“²³ Vi-
díme tedy, že Špilberk vstupuje
do francouzského prostředí
s prvním vydáním *Mých žalářů*
jako obraz strašlivé věznice,
spojené s útlakem vlastenců
a tyranií. Po roce 1833 následo-
valy další a další edice, čtenáři
přijali Pellicovy paměti s nad-
šením. Mezi léty 1833–1845
se jedná o jeden z nejprodáva-
nějších titulů ve Francii a do
roku 1914 se tak dostáváme,
podle historika Jeana-Clauda
Vimonta, na těžko uvěřitelné
číslo asi sto padesáti vydání
knihy v nejrůznějších verzích
a překladech.²⁴ *Mé žaláře* tak lze
beze sporu označit, alespoň ve
francouzském prostředí, jako
literární bestseller.

Důvodů enormní popularity *Mých žalářů* je několik. V prvé řadě byl autor
ještě před svým uvězněním relativně známým spisovatelem. Za druhé, francouzské
veřejné mínění sympatizovalo, zejména po červencové revoluci, s údělem utlačo-
vaných národů v Evropě: s Poláky (mnoho z nich uteklo do Francie po prohraném
povstání), s Belgičany, kteří se právě osvobodili od nizozemské nadvlády, i s Italy,
žijícími v rozdrobené zemi často pod cizí nadvládou. Ovšem Jean-Claude Vimont
nachází i další důvody pro opakované vydávání Pellicova díla, především jeho

Vykoupení skrze víru.
(převzato z: Mes prisons. Mémoires de Silvio
Pellico de Saluces, 1844)

23 „Que ceux qui nous vantent, comme M. de Montbel, la douceur et la bénignité du régime impérial, veuillent bien nous dire si le sauvage qui brûle son ennemi à petit feu, n'est pas plus humain que les hommes qui ont inventé le régime auquel est soumise la prison du Spielberg. Je n'hésiterais pas à prononcer en faveur du premier.” Ibid.

24 VIMONT, Jean-Claude. Silvio Pellico, Mes prisons: un „best-seller” de l'édification [online]. s. 1–3. [cit. 27. 4. 2019]. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/criminocorpus/1946>.

moralistně-náboženský nádech. Jak jsme výše uvedli, pobyt ve věznicích přivedl
Pellica k náboženské konverzi, popisované v pamětech, díky čemuž se z knihy stala
takřka apologetická příručka, využívaná často kněžími při boji proti bezvěrectví.²⁵

Pellicovy paměti nejsou ovšem jediným dílem, jehož prostřednictvím se
mohlo francouzské čtenářstvo v první polovině 19. století seznámit s poměry na
Špilberku. Již zmiňovaný Alexandre Andryane, jediný Francouz mezi odsouzenými
karbonáři, vydal po svém propuštění také paměti, nazvané rovnou *Paměti státního
vězně na Špilberku (Mémoires d'un prisonnier d'Etat au Spielberg)*. Paměti začaly
vycházet na pokračování v letech 1837 a 1838, 1838 pak vyšlo první a 1840 druhé
kompletní vydání. Autor měl ambici vyrovnat se úspěchu knihy Silvia Pellica, ne-li
jej rovnou předstihnout.²⁶ Andryaného paměti jsou podstatně delší než *Mé žaláře*,
jsou rozděleny na dva díly a čtyři části, dohromady asi tisíc stran formátu in-12.
První dvě části jsou věnovány Andryaného mládí, cestě do Itálie a věznění až po
cestu na Moravu, druhý díl a třetí část začíná právě příjezdem na Špilberk: „*Toto
byl tedy Špilberk, kde mělo uplynout mé mládí a možná i můj život! Ten hrob, do
kterého budu pohřbený zažíva ve věku kdy život nenabízí než obrazy štěstí a zářné
budoucnosti!*“²⁷ Je to pevnost „*jejíž pouhé jméno stačí, aby vyvolalo v zemích podro-
bených Rakouskem děs a zděšení.*“²⁸ Andryaného paměti obecně nabízí více infor-
mací a francouzské prostředí se tak díky nim mohlo seznámit i s mnoha reáliemi,
týkajícími se jak Špilberku, tak města pod ním. Zajímavá pro brněnské čtenáře je
jistě pasáž, kdy Andryane pozoruje výhled z pevnosti, za výkladu dozorce Krále
(Krall v originále)²⁹: „*Ta vesnice, kterou vidíte nalevo pod horami, blízko rybníku,
to jsou Obrovce (=Zábřdovice), řekl mi Král a přiblížil se ke mně; cesta, která je
před vesnicí a ztrácí se v horách vede do Čech, do mé drahé země! Když se podíváte
na úpatí kopců, podél řeky, uvidíte téměř naproti Augarten (Lužánky), promenádu
panstva; potom poněkud napravo vidíte hradby města a Fröhliche thüre (Veselou
bránu). Podívejte se, kolik tam prochází lidí, aby se dostali na náměstí před palác
místodržitele, který odsud také vidíte. A ta velká budova vedle paláce Jeho Excellence
je kostel Saint-Jérôme (Svatý Tomáš/Svatý Jakub?)*“³⁰, kam chodím každou neděli na

25 K tomuto rozměru knihy blíže viz Ibid., s. 4.

26 DOUGLAS, pozn. 10, s. 417.

27 „C'était donc là Spielberg, où devait s'écouler ma jeunesse et peut-être ma vie! ce sépulcre où j'étais enterré vivant à l'âge où l'existence n'offre que des images du bonheur et de riant avenir!” ANDRYANE, Alexandre. *Mémoires d'un prisonnier d'Etat au Spielberg*. Tome II. Paris: Olivier-Fulgence, 1840, s. 1.

28 „Dont le nom seul suffit dans les provinces soumises à l'Autriche pour inspirer l'horreur et l'épouvante.” Ibid.

29 Na Krále vzpomíná rovněž i Pellico, poprvé v kapitole LXV. Popisuje jej jako Čecha prostého původu, a přece vzdělaného („Una d'esse, per nome Kral, era un boemo, che, sebbene di famiglia contadina e po- vera, aveva ricevuto una certa educazione”) a potvrzuje tak Andryaného svědectví. PELLICO, pozn. 14, s. 183.

30 Tento kostel se nepodařilo identifikovat zcela s určitostí, je ale pravděpodobné, že se autor spletl v názvu.

mši.³¹ Stejný dozorce pak seznamuje svého vězně s historií hradu a města, včetně heroické obrany před Švédy: „Podívejte, dodal, a ukázal na hradby města, ta bašta, kterou tam vidíte se kdysi jmenovala Studentská bašta, a víte proč? To bylo za časů třicetileté války, kdy Švédové obléhali Brno, a studenti žádali, aby mohli bránit tuto stranu města a bili se tak dobře, že nepřátelské útoky byly vždy odraženy; od té doby se na důkaz uznání této části hradeb říká Studentská bašta.“³² Téměř na konci pamětí pak Andryane vzpomíná, jak jej během čekání na propuštění vzal další dozorce na promenádu po městě, do Lužánek a na Petrov: „Procházka pro mě přišel v poledne. Půjdem dneska, řekl mi, do Augarten a na Petersberg, je tam velmi hezky.“³³ Andryaneho paměti, třebaže nebyly čtené tolik jako Pellicovo dílo, také dosáhly jistě proslulosti³⁴ a rovněž přispěly ke vzniku „špilberské legendy“.

Shrneme-li tuto kapitolu, můžeme konstatovat, že díky pamětem bývalých vězňů, vydaných ve Francii v době červenkové monarchie, se Špilberk dostává do povědomí francouzského intelektuálního prostředí. Jméno Špilberku se brzy stává synonymem pro útlak, tyranii a reakci, např. když byli v roce 1839 zajati republikánští povstalci a uvězněni na Mont-Saint-Michel, jejich obhájci používali odkazů na „francouzský Špilberk“³⁵ a vězni samotní četli s nadšením Pellicovo dílo.³⁶ Špilberk se také stává do jisté míry romantickou, avšak temnou siluetou, jednak díky své pochmurné roli v potlačování národních hnutí, jednak pro svou pověst tvrdého imaginace, a to opět napříč Evropou, stačí připomenout poemu lorda Byrona *Vězeň chilonský*³⁷ nebo, pro českou literaturu dobře známé pasáže z Máchova *Máje*. Celkově vzato se Špilberk transformuje z konkrétního vězení do mytického místa, do podoby symbolu, a jako takový si brzy našel i cestu do literatury.

31 „Ce village que vous apercevez à gauche au bas des montagnes, près d'un étang, c'est Obrovitz, me dit Krall en se rapprochant de moi; la route qui passe devant et va se perdre dans les montagnes conduit en Bohème, mon cher pays! En suivant toujours au pied des collines, le long de la rivière, presque en face de nous, c'est l'Augarten, la promenade des seigneurs; puis, un peu plus à droite, voilà les fossés de la ville et la Fröhliche thür (la porte joyeuse). Regardez, que des gens y passent pour aller sur la place du palais du gouverneur, que vous découvrez d'ici. Ce grand bâtiment à côté de l'habitation de Son Excellence, c'est l'église de Saint-Jérôme, où je vais chaque dimanche entendre la messe.“ ANDRYANE, pozn. 27, s. 26.

32 „Tenez, ajouta-t-il, en dirigeant mes yeux vers les fortifications de la ville, ce bastion que vous voyez là s'appelait autrefois le bastion des Etudiants; savez-vous pourquoi? C'est qu'au temps de la guerre de Trente ans, quand les Suédois vinrent assiéger Brünn, les universitaires demandèrent à défendre ce côté de la ville et s'y battirent si bien que l'ennemi fut toujours repoussé dans ses attaques; depuis lors, par reconnaissance, on a donné le nom de bastion des Etudiants à cette partie du rempart.“ Ibid., s. 47.

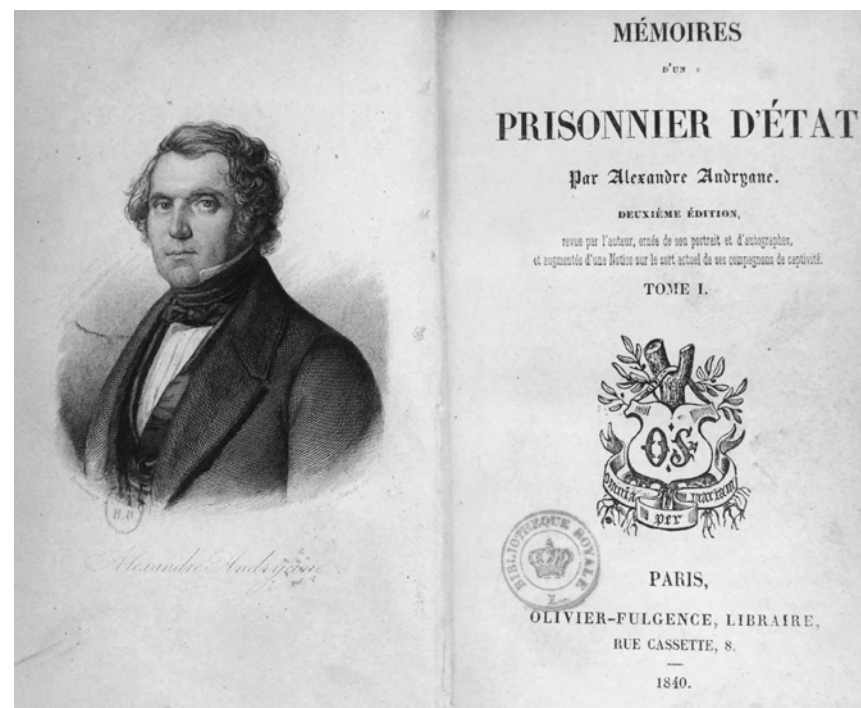
33 „A midi Prohasko vint me prendre. „Nous irons aujourd'hui, me dit-il, à l'Augarten et à Petersberg, c'est fort joli.“ Ibid., s. 525.

34 DOUGLAS, pozn. 10, s. 418.

35 VIMONT, pozn. 24, s. 7.

36 BROMBERT, Victor. *La Prison romantique. Essai sur l'imaginaire*. Paris: Librairie José Corti, 1975, s. 14.

37 Ostatně Andryane ve svých pamětech *Chillonského vězně* přímo cituje. ANDRYANE, pozn. 27, s. 265.

Alexandre Andryane a jeho paměti.

(převzato z: *Mémoires d'un prisonnier d'Etat au Spielberg*, 1840)

OBRAZ ŠPILBERKU VE FRANCOUZSKÉ LITERATUŘE

Odkaz na Špilberk se tedy od třicátých let 19. století dostává do mnoha děl francouzské literatury, a to včetně těch nejvýznamnějších autorů 19. století. Čtenářem Pellica byl i velký romantik François-René de Chateaubriand. Ve svém veledíle, posmrtně vydaných *Pamětech ze záhrobí*, tak Chateaubriand věnuje Pellicovi i jeho dílu několik kapitol v souvislosti se svou cestou do Itálie. Popisuje zde např. klášter Svatého Michala v Muranu u Benátek, kde byl „*Pellico uvězněn před transportem na Špilberk*“.³⁸ Další zmínka o Špilberku se vyskytuje v tzv. *Testamentární předmluvě*, doprovodnému textu k *Pamětem* napsaném již v roce 1832 (rok prvního vydání

38 „Pellico, condamné à mort, fut déposé à Saint-Michel, avant d'être transporté à la forteresse de Spielberg.“ DE CHATEAUBRIAND, François-René. *Mémoires d'outre-tombe*. Tome 2. Paris: Classiques Garnier, 2004, s. 850.

Mých žalářů), který ovšem není součástí definitivní edice díla. Chateaubriand se v něm pozastavuje nad italskou literaturou své doby a konstatuje, že v ní je jen málo velkých jmen: „Alfieri, Canova a Monti zemřeli. Itálie si zachovala z dnů své slávy pouze Pindemonta a Manzoniho, Pellico strávil svá nejlepší léta v kobkách Špilberku, talenty Dantovy vlasti jsou odsouzené k mlčení nebo ke strádání v cizině.“³⁹ Chateaubriand tedy skrze četbu *Mých žalářů* znal pověst špilberské pevnosti, ostatně tento autor byl díky svým dvěma cestám do Prahy za vyhnaným králem Karlem X. relativně dobře obeznámený s realitou tehdejších českých zemí.

Dalším z autorů zmiňujících se o Špilberku je nepřekvapivě romanopisec Stendhal, známý obdivovatel Itálie. A nepřekvapí rovněž, že Špilberk je přítomný právě v románu *Kartouza parmská* (vydáno 1839), který se odehrává v rozdrobené severní Itálii kolem roku 1820. Stendhal možná znal Pellica osobně (minimálně ho mohl potkat při svém milánském pobytu)⁴⁰ a jistě je, že jeho paměti četl pozorně a že si z nich zapamatoval temné líčení brněnského vězení a nelitostné podmínky *carcere duro*.⁴¹ Špilberk v *Kartouze parmské* prochází knihou jako leitmotiv, jako příznak hrůzy a hrozcího nebezpečí. Hlavnímu hrdinovi, italskému vlastenci Fabriziou del Dongovi, „vyvstal při pomýšlení na Špilberk studený pot.“⁴² Špilberk je pro Fabrizioa takřka mytický pojem ztělesňující rakouskou moc: Když musí utéct z Parmy na tehdejší rakouské území, váhá, neboť se bojí uvěznění. „Viděl dvě stě kroků před sebou strašný most, po kterém se mu otevírá cesta do oné země, jejímž hlavním městem, alespoň v jeho očích, byl Špilberk.“⁴³ A Špilberk znamená nejhorší možný trest, jak je vidět z úvah Fabrizioa nad policejním úředníkem, který zkoumá jeho falešný pas: „Jestli jej zabijí, říkal si Fabrizio, budu odsouzen za vraždu na dvacet let galejí nebo k smrti, to je pořád méně hrozné než Špilberk s řetězem vážícím sto dvacet liber na každé noze a s osmi uncemi chleba jako veškerou stravou, a to všechno po dvacet let.“⁴⁴ V tomto líčení vidíme zřetelně odraz Pellicových pamětí a jeho líčení špilberského vězení. Zároveň nám příklad *Kartouzy parmské* ukazuje symbolické postavení Špilberku: Jenom jeho jméno stačí, aby vyvolávalo hrůzu, a symbolizuje, *pars pro toto*, celý represivní systém habsburské monarchie.

Roku 1839 vychází rovněž kniha *Cesta do Itálie* (*Voyage en Italie*) dnes již málo známého romantického spisovatele Julese Janina, dramatika a autora mnoha

románů na pokračování. *Cesta do Itálie* ovšem není román v tom pravém slova smyslu, jsou to autorovy sebrané zápisky z cesty po Itálii, té „poetické vlasti“, jak sám říká.⁴⁵ I zde se objevuje odkaz na Špilberk (v souvislosti s rakouskou nadvládou nad Lombardií) jako vzdálenou, ale přesto přítomnou hrozbou. Zajímavý je ovšem způsob, jakým Janin brněnskou pevnost charakterizuje. Autor jej zmiňuje při popisu atmosféry Milána, spoutaného pod cizí nadvládou: „Rychle lze pochopit, že je zde přítomna cizí autorita, že se drží ve skrytu, nehybná, mlčenlivá a vyzbrojená, že komentuje i ten nejmenší projev, že si všímá i drobných gest, že má na povel hluboké žaláře, olovené benátské kobky, nacházející se nedaleko i kdyby těch kobek nebylo, citadelu věčného ledu a sněhu na Špilberku.“⁴⁶ Popis brněnské věznice je tak už zcela vzdálen od reality, nelze vyloučit, že si autor propojil jméno Špilberk s ostrovy Špicberky, každopádně jeho fantazie sehrála velkou roli. Ačkoliv si jižan Pellico také stěžoval na chladné klima střední Evropy a předmluva k prvnímu vydání *Mých žalářů* ve francouzštině nehostinnost moravského počasí zdůrazňuje (překládá De Latour mluví o „chladném a zamlženém nebi Moravy“ a dále o „chladném moravském slunci“⁴⁷), tak k „věčnému ledu a sněhu“ měly ostatní popisy přece jenom daleko. To však pouze dokládá, že Špilberk se stává určitým literárním topoi a jeho reálné charakteristiky se dostávají do pozadí.

Ve čtyřicátých letech 19. století pak obraz Špilberku pronikl i do historického díla Julese Micheleta, konkrétně do jeho velkolepých *Dějin francouzské revoluce*, považovaných ne neprávem za jeden z klenotů historického vyprávění 19. století. Je příznačné, že v díle historika, který byl už svými současníky kritizován pro nadbytek imaginace a pro metaforické pojmání dějin (Hippolyte Taine nazval jeho *Dějiny Francie „poetickou epopejí“*), se Špilberk objevuje více jako symbol než jako konkrétní místo spjaté s nějakou událostí revoluce. V úvodu k *Dějinám revoluce* psaném roku 1847, tedy v době, kdy na Špilberk putovalo asi sto padesát polských účastníků krakovského povstání,⁴⁸ se v kapitole věnované Bastile můžeme dočíst: „Zatímco píši tyto řádky, na mých bedrech leží celá hora, Bastila. Běda! Proč jen bych se měl zastavovat tak dlouho u zbořených věznic, u nešťastníků, které vysvobodila až smrt? Celý svět je pokryt vězeními, od Špilberku po Sibiř, od Špandavy po Mont Saint-Michel. Celý svět je vězení.“⁴⁹ Michelet si totiž dobře uvědomuje, že Bastila je dávno pryč, ale nové, mnohem horší žaláře rostou napříč Evropou, zničení modelu

39 „Alfieri, Canova et Monti ont disparu; de ses jours brillants, l'Italie ne conserve que Pindemonte et Manzoni, Pellico a usé ses belles années dans les cachots du Spielberg; les talents de la patrie de Dante sont condamnés au silence ou forcés de languir en terre étrangère.“ Ibid., s. 1540.

40 BROMBERT, pozn. 36, s. 81.

41 Ibid.

42 „Il eut une sueur froide en pensant au Spielberg.“ STENDHAL. La Charteuse de Parme. In: Oeuvres romanesques complètes III. Paris: Gallimard, ed. „Bibliothèque de la Pléiade“, 2014, s. 93.

43 „Il voyait à deux pas devant lui le pont terrible qui allait lui donner accès en ce pays, dont la capitale à ses yeux était Spielberg.“ Ibid., s. 311.

44 „Si je le tuais, se disait Fabrice, je serais condamné pour meurtre à vingt ans de galères ou à la mort, ce qui est bien moins affreux que le Spielberg avec une chaîne de cent vingt livres à chaque pied et huit onces de pain pour toute nourriture, et cela dure vingt ans.“ Ibid., s. 313–314.

45 JANIN, Jules. Voyage en Italie. Paris: E. Bourdin, 1839, s. 2.

46 „On comprend que l'autorité étrangère est présente, qu'elle se tient là-dedans immobile, silencieuse et tout armée, qu'elle commente les moindres paroles, qu'elle explique les moindres gestes, qu'elle a à ses ordres des prisons profondes, les plombs de Venise; un peu plus loin, et à défaut des plombs de Venise, une citadelle de glace et des neiges éternelles, au Spielberg!“ Ibid., s. 281.

47 DE LATOUR, pozn. 19, s. III a XXXI.

48 VANĚK, pozn. 4, s. 156.

49 „Pendant que j'écris ces lignes, une montagne, une Bastille a pesé sur ma poitrine. Hélas! pourquoi m'arrêter si longtemps sur les prisons démolies, sur les infortunés que la mort a délivrés? Le monde est couvert de prisons, du Spielberg à la Sibérie, de Spandau au Mont-Saint-Michel. Le monde est une prison.“ MICHELET, Jules. Histoire de la Révolution française I. Paris: Robert Laffont, 1979, s. 89.

nestačí k zrušení principu. A mezi tato strašná místa, udržující útlak a despotii, se řadí právě Špilberk. Ještě výmluvnější je druhá zmínka při popisu rakouského císaře Františka II./I. Tento panovník je pro Micheleta hlavní protivník revoluce a ztělesnění reakce a tomu odpovídá i jeho portrét: „*Asi žádná postava necharakterizuje kontrarevoluci lépe než nový císař, František II., jehož dlouhá vláda právě začíná. Omezený, slabý a násilný (...) Podívejte se na mnoho obrazů z Versailles, kde je zobrazen. Je vůbec jisté, že je to člověk? (...) Taková bytost nebude mít, zjevně, výčitky svědomí, bude páchat zločiny zcela vědomě. Na této zkamenělé tváři lze vyčíst nelítostnou bigotnost. To není člověk, to není ani maska, to je kamenná zeď Špilberku.*“⁵⁰ Oblíbeným historikovým postupem byla totiž metaforická charakteristika důležitých aktérů historie, a to je i případ rakouského císaře. A použití odkazu na Špilberk jako přirovnání svědčí opět pro pochmurné renomé brněnského vězení.

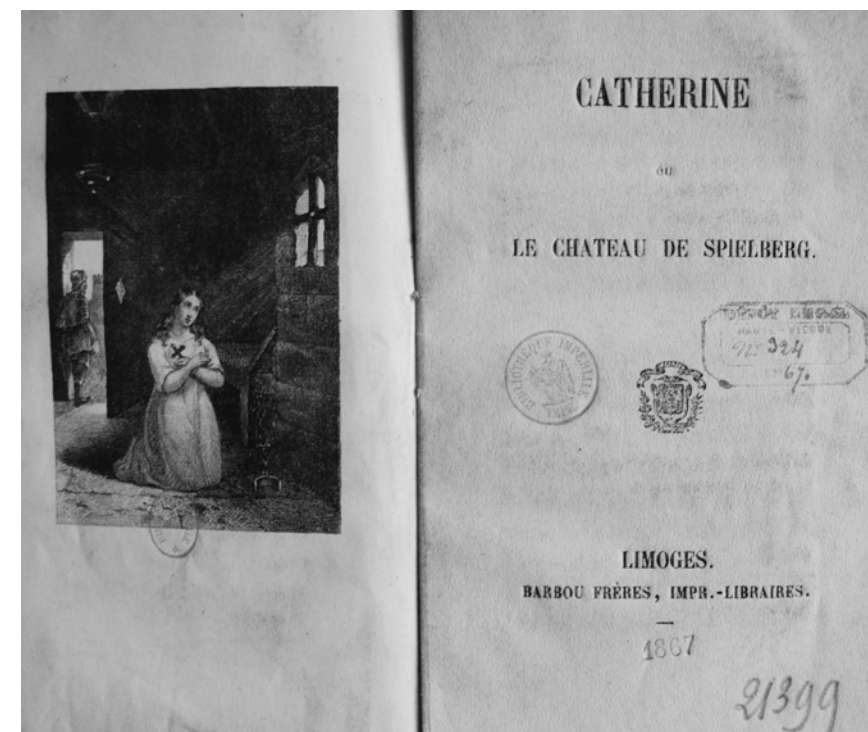
Špilberk nechybí ani v díle dalšího velkého autora, Victora Huga, konkrétně je zmiňován v jeho posledním románu, *Devadesát tři* (1874), pojednávajícím o revoluci a občanské válce na západě Francie, která ji doprovázela. *Devadesát tři* vypráví, podobně jako jiné revoluční romány, o zlomu, který způsobila Francouzská revoluce, o vzniku nového, moderního světa, stojícího v opozici vůči světu *Ancien régime*. V závěrečné části románu obléhají revoluční vojska vzbouřené royalisty ve fiktivním hradu Tourgue v Bretani, o němž autor říká: „*Tourgue byla tím fatálním výsledkem minulosti, který se nazývá Bastila v Paříži, Tower v Anglii, Špilberk v Německu, Escorial ve Španělsku, Kreml v Moskvě, Andělský hrad v Římě.*“⁵¹ Po všimněme si dvou aspektů: zaprvé Špilberk je v této vybrané společnosti nejmladší, alespoň co se týče jeho represivní funkce. Zadruhé v době vydání románu byla špilberská věznice už téměř dvacet zrušená. To ale není pro autora podstatné: oba dva aspekty ukazují nakolik silným historickým symbolem se Špilberk v průběhu několika málo desetiletí stal. Jistě rovněž zaujme, že Špilberk patří podle *Devadesát tři* do Německa, v optice 19. století představoval totiž výraz „*Allemagne*“ pro Francouze veškerý německy mluvící prostor, kam počítali i české země. Důkazem může být i kniha literárního vědce Jeana-Jacquese Ampèra (syn slavného fyzika), který ve své knize *Literatura a cesty* (*Littérature et voyages*) věnuje krátkou kapitulu i Čechám a české literatuře. Praha je podle něj „*velké město v srdci Německa, na cestě z Drážďan do Vídně.*“⁵²

50 „Nulle figure ne caractérise mieux peut-être la contre-Révolution que le nouvel empereur, François II, dont le long règne commence. (...) Voyez-le dans les nombreux tableaux de Versailles où il est représenté. Est-il sûr que ce soit un homme? (...) Un tel être, visiblement, n'aura jamais de remords, il fait un crime en conscience. Le bigotisme impitoyable est lisiblement écrit sur cette face pétrifiée. Ce n'est pas un homme, ce n'est pas un masque, c'est un mur de pierre du Spielberg.“ Ibid., s. 694.

51 „La Tourgue était cette résultante fatale du passé qui s'appelait la Bastille à Paris, la Tour de Londres en Angleterre, le Spielberg en Allemagne, l'Escorial en Espagne, le Kremlin à Moscou, le château Saint-Ange à Rome.“ HUGO, Victor. Quatrevingt-treize. In: *Œuvres complètes. Roman III*. Paris: Robert Laffont, 1985, s. 1061.

52 „Une grande ville au coeur de l'Allemagne, sur le chemin de Dresde à Vienne.“ AMPÈRE, Jean-Jacques. *Littérature et voyages*. Paris: Paulin, 1833, s. 330.

Všechny výše zmíněné příklady patří do děl autorů, považovaných za součást literárního kánonu, snad s výjimkou dnes již málo čteného Janina. Vliv Pellicovy knihy byl ovšem značně širší a pronikl i do „lidové“ literatury. Dokladem pro tento fakt je povídka anonymního autora *Catherine aneb hrad Špilberk*⁵³ z roku 1867. Ačkoliv není Pellico nikde vysloveně zmíněn (autor pouze konstatuje, že roku 1822 přijela na Špilberk skupina italských vězňů, z nichž „většina vynikala buďto svým původem nebo svým talentem“)⁵⁴, inspirace v *Mých žalářích* je zcela nesporná, dokládá to jak umístění na Špilberk, tak i popis reálií věznice: „*Hrad Špilberk leží na Moravě, blízko města Brna, uprostřed krajiny plné klidu a svěžesti. Dříve to bylo sídlo vládců provincie a bez pochyby se zde odehrávalo nemálo slavností. Později jej opevnili jako silnou citadelu, a hrad se rozezněl zvukem bojů, byl svědkem hrdinné obrany posádky proti silnému nepříteli i zkázy, kterou jeho zdem způsobily nálože francouzské armády. Od té doby se z něj stala státní věznice, jedna z nejtvrdějších v rakouském*

Povídka Catherine aneb hrad Špilberk, titulní strana.

(převzato z: Catherine ou Le château de Spielberg. Limoges, 1867)

53 Catherine ou le château de Spielberg. Limoges: Barbou frères, 1867.

54 „La plupart étaient de jeunes Italiens distingués, les uns par leurs naissances, d'autres par leurs talents.“ Ibid., s. 9.

císařství, sloužící k nejtvrdějším a nejdelším trestům. Nyní už na Špilberku nezní veselé zpěvy během slavností, ani ohlasy prudkých bojů za svobodu, jenom ticho, osamělost a beznaděj!“⁵⁵ Příběh pak kombinuje sentimentální motiv (hluboký, ale čistý cit mezi Catherine, dcerou žalářníka, a uvězněným Italem Antoniem) s náboženským podtextem: Catherine je ztělesnění všech křesťanských ctností, plná lásky, něhy a dobroty a stará se jak o Antonia, tak o jeho rodiče, kteří přijeli do Brna, aby byli svému synovi nablízku. Kniha tak dokládá výše zmíněný názor, že jeden z důvodů popularity *Mých žalářů* byl právě jejich křesťanský rozměr, ostatně Catherine vyšla v Limoges v rámci edice *Křesťanská a mravoučná knihovna* (*Bibliothèque chrétienne et morale*), schválené biskupem této diecéze.

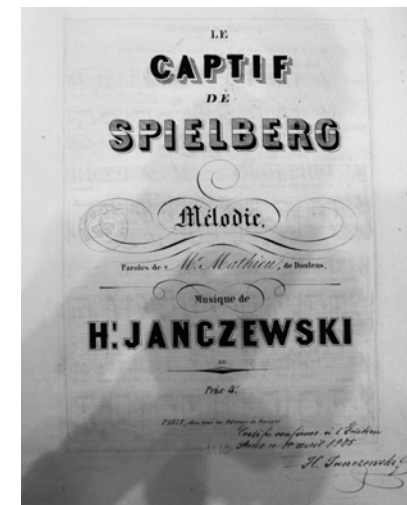
O Špilberku se dokonce začaly skládat i písně a kuplety, jak o tom svědčí dva texty zachované v archivu francouzské Národní knihovny. První, z roku 1845, je nazvána *Zajatec špilberský* (*Le Captif de Spielberg*) a jejími autory jsou Gustave Mathieu, který napsal text, a Henri Janczewski, který složil hudbu. Vypráví se v ní o anonymním vězni, zapomenutém v kobce špilberské věznice a nařikajícím nad svým osudem: „A zajatec na promrzlé podlaze, takto si stýská nad svými nesnázenami a bolestmi.“⁵⁶ Při popisu vězení autor opět rozvíjí motiv chladu a nehostinnosti, podobně jako u Janina: „Není zde slunce na lukách ani zeleň, ani čerstvý vzduch na polích, mezi těmito věčně zmrzlými bloky/zdmi, není žádný vánek, jen stín a zima.“⁵⁷ Druhou z písní, poněkud mladší (z roku 1858), složil skladatel italského původu Francesco Masini a slova napsal Émile Barateau. Jmenuje se *Silvio Pellico na Špilberku* (*Silvio Pellico au Spielberg*) a představuje uvězněného básníka nařikajícího, podobně jako vězeň v předchozím případě, nad svým osudem. Téma je ale lehce odlišné, píseň v první řadě poukazuje na básníkův stesk po vlasti. Pellico v ní říká, že by byl raději uvězněn v Itálii, než aby byl svobodný v cizí zemi: „Ach, v mém vězení se mi občas zdá (...) že jsem svobodný, zde na cizí půdě. Ach, Bože, já tě prosím, nechci být svobodný za tuto cenu, ať mě spíše dají do želez v Itálii, já chci zemřít ve své zemi.“⁵⁸ Na těchto dvou příkladech vidíme, že autoři písní do jisté míry sdílejí

55 „Le château du Spielberg est situé en Moravie, près de la ville de Brünn, au milieu d'un paysage plein de calme et de fraîcheur. C'était naguère la résidence du chef de la province, et sans doute il fut le théâtre de bien des fêtes. Plus tard, devenu un point de défense, une citadelle assez forte, il retentit du bruit des combats, vit sa garnison lutter avec héroïsme contre un puissant ennemi, et ses murs s'écrouler sous les bombes de l'armée française. Depuis on en a fait une prison d'Etat, l'une des plus rigoureuses de l'empire autrichien, celle où s'accomplissent les longues et dures captivités. Maintenant il n'y a plus de chants de fête dans Spielberg; il n'y a plus même l'ardente liberté des combats, il n'y a que le silence, l'isolement et le désespoir!“ Ibid., s. 7–8.

56 „Et le captif sur la dalle glacée murmure ainsi sa gêne et ses douleurs.“ *Le Captif de Spielberg! Mélodie*, paroles de G. Mathieu..., musique de H. Janczewski. Paris, 1845.

57 „Plus de soleil de prés ni de verdure; non plus de champs où l'on respire l'air. Entre ces blocs d'éternel froidure, non plus de brise, ici l'ombre et l'hiver.“ Ibid.

58 „Hélas, dans ma prison, parfois lorsque je rêve (...) que j'ai ma liberté sur un sol étranger, oh! Je vous supplie, mon Dieu! Je ne veux pas être libre à ce prix...qu'on me donne plutôt des fers en Italie, je veux mourir dans mon pays.“ *Silvio Pellico au Spielberg*. Paroles d'E. Barateau, musique de F. Masini, accompagnement de guitare par Maurice de Raoux. Paris, 1858.

Píseň *Zajatec špilberský*.
(*Le Captif de Spielberg*, 1845.)

Píseň *Silvio Pellico na Špilberku*, titulní list.
(*Silvio Pellico au Spielberg*, 1858.)

představy spisovatelů o brněnské pevnosti. Opět nemáme co do činění s nějakým přesnějším popisem, jde spíše o literární stylizaci, každopádně v obou písních opět figuruje špilberská věznice jako temné a bezútěšné místo. Co je ale důležitější, tyto písně představují jasný doklad toho, že proslulost Špilberku nebyla omezena pouze na úzký okruh vzdělců a literátů, ale že zasáhla i širší vrstvy publika.

ŠPILBERK A JEHO MÍSTO V LITERATUŘE

Premýšlíme-li nad závěry našeho článku, musíme hned v první řadě konstatovat, že jméno Špilberk není ve francouzské literatuře 19. století ničím neznámým. Právě naopak, přetvoření bývalé pevnosti na státní vězení pro „politické zločince“ vyneslo Špilberku doslova mezinárodní renomé. Ve Francii se tak v první řadě děje skrze mnohé překlady enormně populárních Pellicových *Mých žalářů*, ale rovněž prostřednictvím paměti „čistě francouzského původu“ Alexandra Andryaneho. Pellico a Andryane se řadí po bok dalších vězňů-hrdinů, kteří byli současníky velmi oceňovaní a čtení, neboť soudobá politická i kulturní situace výrazně napomáhala jejich prestiži.⁵⁹ A tak se jméno Špilberk dostává během několika málo

59 BROMBERT, Victor, pozn. 36, s. 15.

let do širšího povědomí francouzské veřejnosti. Vliv Pellicovy knihy vedl jednak k vytvoření obrazu strašlivé a ponuré rakouské věznice na Špilberku, který nalezeme u Stendhala nebo u Janina, jednak směrem ke katolické obrodě a k mravně-naučné literatuře, to je příklad oné křesťansko-sentimentální povídky *Catherine aneb hrad Špilberk*. Špilberk je zároveň synonymem habsburského útlaku a obecněji protirevoluce, reakce a útlaku svobody. V tomto smyslu zmiňuje Špilberk jak historik Jules Michelet, tak Victor Hugo. Na závěr tedy můžeme shrnout, že *carcere duro* na Špilberku zanechalo ve francouzské literatuře 19. století výraznou stopu. Jeho sláva sahá od významných děl napsaných největšími autory své doby až po osvětovou četbu, ba dokonce proniká i do textů písní. A opravdu lze hovořit o „temném stínu“: Jestliže výše citované odkazy neposkytují příliš mnoho konkrétních informací o brněnském hradu, všechny do jednoho sdílejí a rozšiřují jeho nelichotivou pověst tvrdého a bezútěšného žaláře. Francouzská literatura 19. století je v tomto směru jednak zajímavým pramenem pro dějiny samotného Špilberku, i když pramenem značně nepřímým, a zároveň ukazuje proces, jak je určitá historická skutečnost (existence politického vězení na Špilberku) přetvářena skrze kulturní reprezentace.

PRAMENY A LITERATURA

- AMPÈRE, Jean-Jacques. *Littérature et voyages*. Paris: Paulin, 1833.
- ANDRYANE, Alexandre. *Mémoires d'un prisonnier d'Etat. Tome II*. Paris: Olivier-Fulgence, 1840.
- BROMBERT, Victor. *La Prison romantique. Essai sur l'imaginaire*. Paris: Librairie José Corti, 1975.
- Catherine ou le château de Spielberg*. Limoges: Barbou frères, 1867.
- DE CHATEAUBRIAND, François-René. *Mémoires d'outre-tombe*. Paris: Classiques Garnier, 2004. ISBN 2-253-13273-X a 2-253-13274-8.
- DE LATOUR, Antoine. Introduction biographique. In: PELLICO, Silvio: *Mes prisons. Mémoires de Silvio Pellico de Saluces*. Paris: Fournier jeune, 1833.
- DOUGLAS, Vittorio Scotti. „La queue“ della conspirazione del 1821. Alexandre Andryane, prigioniero di stato.“ In: BERTI, Giampietro a DELLA PERUTA, Franco, edd. *La nascita della nazione. La carboneria intrecci veneti, nazionali e internazionali*. Rovigo: Minelliana, 2004.
- FIALA, Jiří a SOBOTKOVÁ, Marie. *Lafayette, Kollátaj a další francouzští a polští státní vězňové v moravských a českých pevnostech na přelomu 18. a 19. století*. Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2018. ISBN 978-80-7051-230-2.

HUGO, Victor. Quatrevingt-treize. In: *Œuvres complètes. Roman III*. Paris: Robert Laffont, 1985. ISBN 2-221-04690-0.

JANIN, Jules. *Voyage en Italie*. Paris: E. Bourdin, 1839.

Le Captif de Spielberg! Mélodie, paroles de G. Mathieu..., musique de H. Janczewski. Paris, 1845.

MICHELET, Jules. *Histoire de la Révolution française I*. Paris: Robert Laffont, 1979. ISBN 2-221-50066-0.

PELLICO, Silvio. *Le Mie prigionie. Memorie di Silvio Pellico di Saluzzo*. Vendôme: P. Piche, 1840.

Silvio Pellico au Spielberg. Paroles d'E. Barateau, musique de F. Masini, accompagnement de guitare par Maurice de Raoulx. Paris, 1858.

STENDHAL. La Charteuse de Parme. In: *Oeuvres romanesques complètes III*. Paris: Gallimard, ed. „Bibliothèque de la Pléiade“, 2014. ISBN 978-2-07-012052-9.

VAILLANT, Alain, ed. *Dictionnaire du romantisme*. Paris: CNRS éditions, 2012. ISBN 978-2-271-06813-2.

VANĚK, Jiří. Hrad Špilberk. In: KROUPA, Jiří, ed. *Dějiny Brna 7. Uměleckohistorické památky. Historické jádro*. Brno: Archiv města Brna, 2016. ISBN 978-80-86736-46-4.

VAN TIEGHEM, Paul. *Le Romantisme dans la littérature européenne*. Paris. Albin Michel, 1969.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Tyrolské elegie* [online]. s. 9 [cit. 25. 4. 2019].

Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/06/67/tyrolske_elegie.pdf.

HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Křest svatého Vladimíra* [online]. s. 20 [cit. 25. 4. 2019].

Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/00/38/krest_sv_vladimira.pdf.

MÁTLOVÁ, Simona. *Špilberk v období druhé světové války* [online]. Brno, 2013. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita. Filosofická fakulta. [cit. 25. 4. 2019]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/t6t10x?info=1;issnret=Simona%3BM%C3%A1tlov%C3%A1%3B;zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3Dsimona%20m%C3%A1tlov%C3%A1%26start%3D1>.

MICKIEWICZ, Adam. *Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie* [online]. Kniha desátá, verše 8165–8167. [cit. 25. 4. 2019].

Dostupné z: <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/pan-tadeusz.html>.

Revue des Deux Mondes [online]. Période initiale, 1833. [cit. 26. 4. 2019].

Dostupné z: https://fr.wikisource.org/wiki/Chronique_de_la_quinzaine_-_30_avril_1833.

VIMONT, Jean-Claude. Silvio Pellico, Mes prisons : un „best-seller“ de l'édification [online]. [cit. 27. 4. 2019]. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/criminocorpus/1946>.

KLÍČOVÁ SLOVA: Špilberk, 19. století, francouzská literatura, kulturní dějiny, špilberská věznice

Zusammenfassung

**DER DUNKLE SCHATTEN DES BRÜNNER GEFÄNGNISSES.
DAS BILD DER FESTUNG ŠPILBERK IN DER FRANZÖSISCHEN LITERATUR
DES 19. JAHRHUNDERTS**

Resümee: Der Artikel behandelt das Bild der Festung Špilberk in der französischen Literatur des 19. Jahrhunderts und ihren Ruf als raues Gefängnis und Symbol der Habsburger Macht. Zunächst wird knapp der historische Kontext vorgestellt, also die Geschichte des Gefängnisses Špilberk und seine Rolle als politisches Gefängnis. Weiter widmet sich der Artikel zwei Schlüsselquellen, mittels welcher sich die französische Gesellschaft mit der Festung Špilberk vertraut macht: die Memoiren der ehemaligen Häftlinge Silvio Pellico (*Meine Gefängnisse*) und Alexandre Andryane. Dieser Teil widmet sich auch der französischen Wahrnehmung dieser Werke, insbesondere dem sehr erfolgreichen Buch *Meine Gefängnisse*. Der Schlussteil widmet sich dann Erwähnungen der Festung Špilberk in der zeitgenössischen französischen Literatur. Die Festung Špilberk kommt sowohl in den Werken von bekannten Schriftstellern (Chateaubriand, Stendhal, Hugo) und Historikern (Michelet), als auch in der moralistischen religiösen Literatur sowie in Liedtexten vor. Gleichzeitig wird aufgezeigt, wie sich die Festung Špilberk in einen symbolischen Ort verwandelt, der für die französischen Autoren die Vergangenheit und den Despotismus verkörpert.

RADNICE A DALŠÍ STAVBY ARCHITEKTA VLADIMÍRA FISCHERA V TIŠNOVĚ

SPOLUPRÁCE S MALÍŘEM JANEM KOEHLEREM

Jana Osolsobě

Aleš Filip

Co do počtu realizací byl Vladimír Fischer (1870–1947) bez nadsázky nejúspěšnějším moravským architektem první třetiny 20. století. Typologické rozpětí jeho staveb – od domů, škol a nemocnic až po úřední, reprezentační a sakrální stavby – je stejně imponující jako šíře oblouku stylového rozpětí jeho díla od pozdního historicismu až po funkcionalismus.¹ V roce 1901 se Fischer stal stavebním adjunktem státní stavební služby na Moravě a pro moravskou zemi pracoval až do roku 1923, kdy zvítězil v konkurzu na místo profesora architektury České vysoké školy technické v Brně. Během patnácti let svého profesorského působení dvakrát zastával i funkci rektora techniky. Kromě zvládání úředních a pedagogických povinností, a také řady veřejných funkcí, se s velkou intenzitou věnoval praxi projektujícího architekta. Větší soubory děl zanechal v Brně, kde žil od roku 1901, a Prostějově, městě spojeném s jeho počátečními realizacemi. Přední postavení mezi dalšími moravskými městy zaujímá Tišnov, vděčící Fischerovi za radnici a další tři stavby různého určení.² V našem příspěvku se zaměříme na analýzu tří tišnovských staveb Vladimíra Fischera z prvního desetiletí 20. století, zatímco čtvrtá stavba ze třicátých let bude pouze stručně připomenuta. Zkoumána bude také malířská a sochařská výzdoba těchto budov, zejména barevná sgrafita malíře Jana Koehlera (1873–1941) na budově radnice.

1 OSOLSOBĚ, Jana a FILIP, Aleš. Veliká versatilita v oboru staveb všech druhů a nevšední píle odborná. Architekt Vladimír Fischer (1870–1947) a jeho stavebníci, spolupracovníci a pokračovatelé. In: PÁČKOVÁ Ludmila a ZEMAN, Pavel eds. *Brno před sto lety v osudech jeho obyvatel*. Brno, 2018, s. 62–80 (zde další literatura).

2 Srov. Ibid., s. 75–80: Seznam realizovaných i nerealizovaných projektů architekta Vladimíra Fischera.

OBEČNÁ A MĚŠŤANSKÁ ŠKOLA DÍVČÍ

Roku 1903 Fischer navrhl obecnou a měšťanskou školu dívčí v Tišnově na nynější Riegrově ulici 312.³ O rok později ji postavil místní stavitel Josef Vykouřil společně s brněnským architektem Františkem Valentou.⁴ Dvoupatrová stavba nad půdorysem písmene U je inspirována klasicistním proudem baroka. Ve střední části – rizalitu – osově koncipované stavby jsou na dobové fotografii při zvětšení rozeznatelné detaily v podobě štukových dívčích tvářiček; ty označovaly určení budovy. Výrazným dodnes dochovaným prvkem školní budovy je neomanýristický vysoký portál tvořený dvěma zapuštěnými bosovanými sloupy nesoucími rozeklanou segmentovou římsu, v nadpraží s reliéfem městského znaku. Portál je neobvykle situován do pravého rohu budovy, neboť projekt od počátku počítal se symetrickou dostavbou chlapecké školy, k níž však nedošlo. Nižší neobarokní portál v jeho sousedství umožňoval přístup na školní pozemek, jenž byl ohraničen cihlovou zdí.

V roce 1934 padlo rozhodnutí o přístavbě dívčí školy, jednak v prodloužení hlavního průčelí na západní straně (na místě nižšího portálu), a jednak v prodloužení protějšího bočního křídla směrem na jihovýchod. Realizací byl pověřen místní stavitel Ludvík Zavřel.⁵ Plány přístavby vypracoval slavný brněnský architekt Bohuslav Fuchs, který do Tišnova „pronikl“ stavbou městské spořitelny. Jeho projekt byl realizován v prodloužení hlavního průčelí, zatímco u nádvorní přístavby bylo Fuchsovo řešení nahrazeno projektem místního zednického mistra Jana Hykrdy.⁶ Zdá se, že v hlavní frontě budovy byl Fuchsův návrh korigován, protože zřejmě nebyla realizována jím navržená kruhová okna. Při opravách vnějšího pláště budovy v letech 1967–1972 došlo k radikální redukci členících a výzdobných prvků, čímž budova pozbyla svůj malebný ráz. Z výzdoby hlavní fasády zbyly kromě portálu pouze pilastry vysokého řádu završené štítem a bosáž přízemí. Z větší části v původním stavu je dochováno boční průčelí na východní straně. O něco lepší situace je uvnitř; dochovaly se štukové detaily v úzkém vstupním vestibulu, původní vnitřní křídlové dveře (prosklené s dřevěným secesním orámováním) a schodiště s dekorativním kovovým zábradlím. V rohu tříd ve starých částech stavby je ještě možno najít půlkruhové výklenky pro kamna. Ze školního inventáře se také na schodišti zachoval zvonec na zvonění přestávek.

3 Architektonický obzor. Praha: Spolek architektů a inženýrů v království českém, 1907, roč. VI, s. 4.

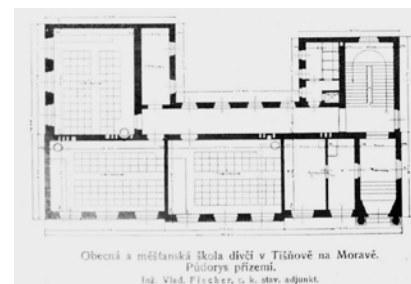
4 SOKA Brno-venkov, fond C 134, inv. č. 511, Potvrzení od starosty města Tišnova, dat. 28. 2. 1905, adresované panu Josefu Vykouřilovi, zednickému mistru v Tišnově, v němž je uvedeno, že společně s architektem Františkem Valentou z Brna realizoval ve sjednaném čase a k plné spokojenosti objednavatele stavbu „dvoupatrové budovy dívčí školy s velkou tělocvičnou“.

5 Město Tišnov, archiv stavebního úřadu (nyní Odboru stavebního řádu), č. p. 312. Stavební povolení vydal Okresní úřad v Tišnově 16. 11. 1934, povolení k užívání budovy též úřad 5. 9. 1935.

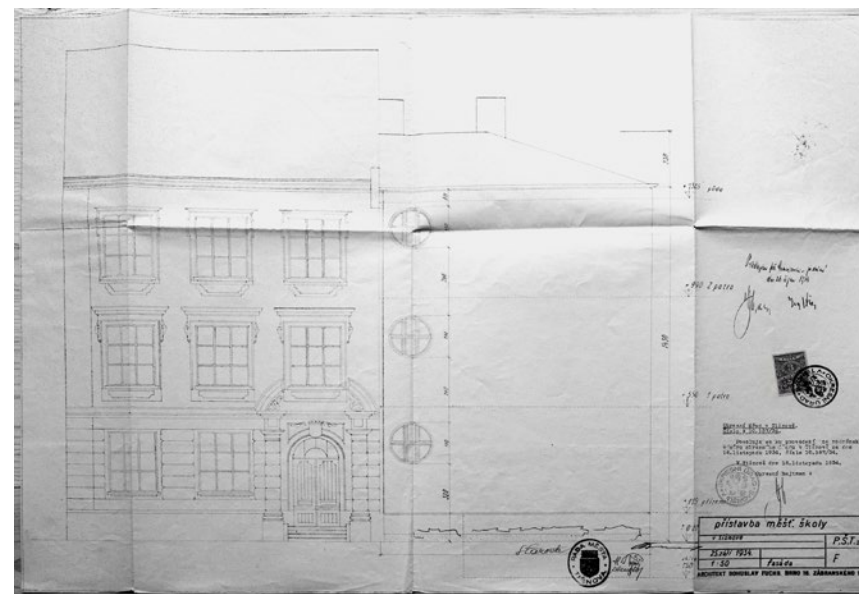
6 Ibid., Výměr Okresního úřadu v Tišnově, adresovaný Městské radě, dat. 5. 9. 1935.

Škola v Tišnově, č. p. 312, Riegrova ul.,
fotografie a půdorys.
(převzato z: Architektonický obzor, 1907)

Škola v Tišnově, č. p. 312,
Riegrova ul., původní budova
a přístavba z let 1934–1935.
(foto: J. Krejčí)

Škola v Tišnově, č. p. 312, Riegrova ul., návrh přístavby – fasáda navazující na hlavní průčelí,
arch. Bohuslav Fuchs, 1934. (město Tišnov, archiv stavebního úřadu, foto: J. Krejčí)

STARÁ RADNICE A JEJÍ NÁHRADA

Až do doby asanace v roce 1905 si stará radnice zčásti udržela svůj renesanční charakter, byť prošla rozsáhlými stavebními úpravami v 18. století a byla ještě několikrát přestavována.⁷ Na fotografii z roku 1900, pořízené pět let před zbořením, je vidět jednopatrovou budovu s barokními fasádami a mansardovou střechou; předsazená hranolová věž se otevírá arkádami v patře i v ose vstupní části. Úprava do této podoby pochází z roku 1771. V době pořízení fotografie byl původní renesanční ráz budovy do značné míry zastřen barokními úpravami. Byť má vysoká mansardová střecha s prostorným krovem sama o sobě elegantní siluetu, změnila zásadně hloubkovou orientaci tří stavebních těles na podélnou, odpovídající charakteru řadové uliční zástavby.⁸ Patrně byly zjednodušeny i detaily průčelí, na němž

Radnice v Tišnově, č. p. 111, nám. Míru, obraz staré radnice v zasedacím sále v 1. patře, Norbert Pokorný, 1927. V té době již nestála, byla namalována podle fotografické předlohy. (foto: J. Krejčí)

7 KONEČNÝ, Michal. Památky Tišnova od renesance po dnešek. In: DOLEŽEL, Jiří, LACINA, Jan a ZACPAL, Josef, eds. *Tišnov: příroda, dějiny, památky, lidé*. Tišnov, 2013, s. 544–594. Dříve se uvádělo, že zděná radnice byla vystavěna až roku 1771 a že radnice ze 16. století byla pouze dřevěná; viz KIBIC, Karel a FIŠERA, Zdeněk. *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska, díl 2*. Praha, 2010, s. 354.

8 Na veduté Tišnova z doby kolem r. 1727, jejímž autorem byl místní syndik C. J. Wokaun, je ještě vidět radnice s renesančním zastřešením sestávajícím ze tří hloubkově orientovaných sedlových střech.

jsou mimo věže patrné pouze jednoduché svislé okenní osy s pozdně barokními zašpičatělými suprafenestrami v 1. patře. Věž kvůli mohutné střechě jako dominanta zčásti zanikla, a budova se proto svým celkovým vzhledem přiblížila hospodářskému stavení (ostatně půda skýtala velký skladovací prostor). Úřadovny v přízemí byly umístěny příliš těsně nad úrovní venkovního terénu, který se vzadu svažoval. Omítka, zejména v přízemí do náměstí, tím velmi trpěla a problémy s vlhkostí byly i uvnitř.

V recentní historické monografii města Tišnova, v kapitole o památkách, napsal Michal Konečný: „(...) nic nemohlo zakrýt zdaleka viditelnou skutečnost, že jednou z nejméně vyhovujících budov rozvíjejícího se města zůstával jeho symbol – radnice. V interiérech několikrát přestavované renesančně barokní stavby se vedle sebe v temných kancelářích tísnila městská úřední agenda s městskou spořitelnou; chyběl reprezentační sál, prostory pro kulturní instituce, jaké jinde představovalo muzeum či knihovna, a co bylo možná nejhorší, budova postrádala jakékoliv odkazy na svůj nový, ryze český charakter.“⁹ Výše zmíněná fakta by také částečně ospravedlňovala postup mladého sebevědomého architekta Fischera, když v roce 1904 navrhl úplné zbourání původní historické budovy – a právě on o tom přesvědčil starostu Františka Müllera.¹⁰

Radnice v Tišnově, č. p. 111, nám. Míru, hlavní průčelí, včetně přístavby z let 2002–2003. (foto: Národní památkový ústav v Brně, M. Zavadil)

Archivář a redaktor Bohuš Sedlák v doslovu své knihy *V závětrí Květnice* mimo jiné vypráví o událostech, které novostavbě předcházely: „Počátkem tohoto století měl Tišnov velkou zpronevěrovou aféru. Velmi zámožný městský důchodní Josef Mašek okradl během let poplatnictvo asi o šedesát tisíc korun. Byl odsouzen do vězení a k úhradě zpronevěry. Za takto získané peníze usnesli se radní páni postavit radnici novou.“¹¹ Ještě v letech 1903–1904 bylo ovšem uvažováno spíše o přestavbě. V roce 1904 ji musel tišnovský stavební odbor odložit na příští rok, protože: „p. státní inženýr Vladimír Fischer, jemuž svěřen vrchní dozor při stavbě, povolán

9 KONEČNÝ, pozn. 7, s. 571.

10 Ibid., s. 572.

11 SEDLÁK, Bohuš. *V závětrí Květnice. Kapitoly z dějin města Tišnova*. Blansko, 1948, s. 203–204. Viz též HÁJEK, Jan. *Čtení o starém Tišnově*. Tišnov, 1986, s. 31–32.

byl jako technický znalec do Olomouce k sdělení inventury arcibiskupských statků na delší dobu.¹² Je nutno připomenout, že Fischer měl současně ve spolupráci s malířem Janem Koehlerem více rozestavěných projektů ve stylu české neorenesance. V té době dosud nebyla úplně hotova obnova renesančního zámku v Prostějově (1900–1906) ani Augustiniánský dům v Luhačovicích (1903–1906). Měl za sebou také již zkušenosti s radničními stavbami; realizoval např. neogoticko-neorenesanční radnici ve Fryštáku s vížkou a náznakem cimbuří (1901–1902) a pro Prostějov navrhl nerealizovanou neorenesančně-neomanýristickou radnici s několika patry lodžii na průčelí.¹³

Obecní výbor vybral projekt radnice a rozhodl také o zadání jeho realizace.¹⁴ V květnu 1904 starosta František Müller navrhl vypsání výběrového řízení na vypracování plánů na přestavbu tišnovské radnice. Posouzení konkurenčních projektů se konalo 22. června 1904. Jako nejvíce vyhovující byl vyhodnocen projekt Vladimíra Fischera pod heslem „Na rynku“; komisi se zamlouval rovněž projekt brněnského architekta Františka Valenty. Oba projekty byly navrženy k ocenění – Fischer získal první a Valenta druhou cenu. Fischerův návrh radní ocenili těmito slovy: „Projekt ‚Na rynku‘ nejvíce vyhovuje podmínkám konkurenčním, neboť zachovává starobylý ráz radnice, prakticky rozděluje a účelně rozmisťuje místnosti, přitom vyznamenává se laciným rozpočtem a vkusným zevnějškem.“ Zároveň byla

Radnice v Tišnově, č. p. 111, nám. Míru, boční (východní) průčelí. (foto: J. Krejčí)

12 SOKA Brno-venkov, fond C 134, inv. č. 236, Zápisy obecního výboru 1883–1904, zápis ze 7. 9. 1904. Fischerova obnova vyhořelé arcibiskupské konsistoře s doplněním neobarokních prvků se uskutečnila v letech 1906–1910, začala tedy až po dokončení tišnovské radnice, v oné době však zřejmě probíhaly přípravné práce.

13 *Architektonický obzor*. Praha: Spolek architektů a inženýrů v království českém, 1906, roč. V, s. 37, tab. 39.

14 S využitím protokolů obecního výboru tuto důležitou fázi rozhodování přiblížil Michal Konečný. Viz KONEČNÝ, pozn. 7, s. 572. Citace uvedené v tomto odstavci pocházejí z jím citovaných protokolů o zasedání obecního výboru. Přitom bylo přihlédnuto i k původním archivním podkladům v SOKA Brno-venkov.

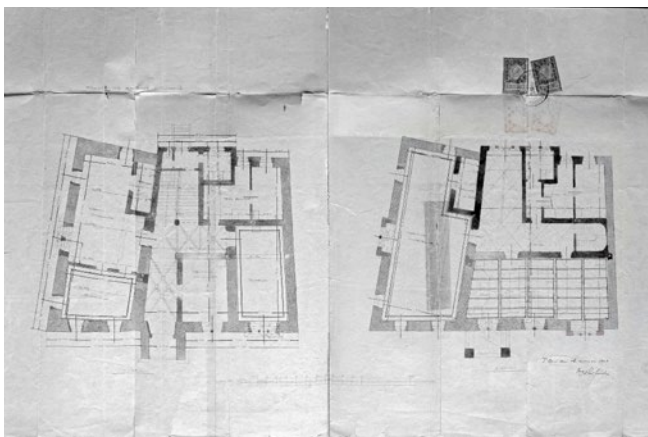
Radnice v Tišnově, č. p. 111, nám. Míru, náhrobní kámen Jiříka Mydláře v sále v přízemí. (foto: J. Krejčí)

Radnice v Tišnově, č. p. 111, nám. Míru, socha anděla štítonoše s městským znakem v zasedacím sále v 1. patře. (foto: J. Krejčí)

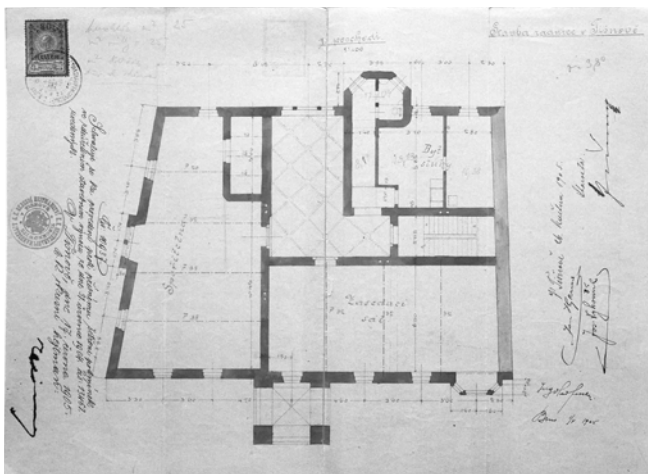

Radnice v Tišnově, č. p. 111, nám. Míru, zasedací (nyní obřadní) sál v 1. patře. (foto: J. Krejčí)

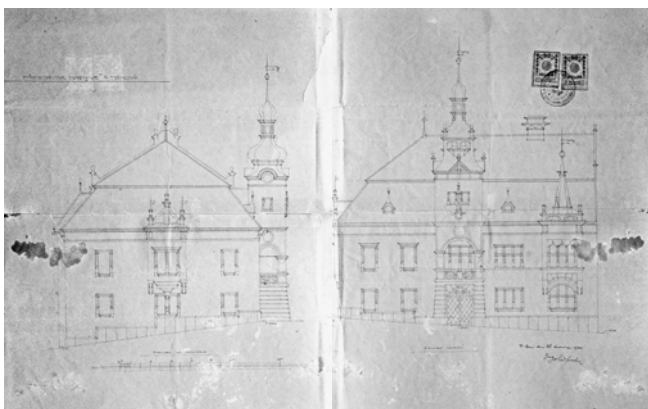
Radnice v Tišnově,
č. p. 111, nám. Míru,
návrh přestavby –
půdorys přízemí
a 1. patra,
arch. Vladimír Fischer,
1904.

(město Tišnov, archiv
stavebního úřadu,
foto: J. Krejčí)

Radnice v Tišnově,
č. p. 111, nám. Míru,
půdorys 1. patra,
V. Fischer, 1905.

(město Tišnov, archiv
stavebního úřadu,
foto: J. Krejčí)

Radnice v Tišnově,
č. p. 111, nám. Míru,
návrh přestavby –
hlavní a boční fasáda,
V. Fischer, 1904.

(město Tišnov, archiv
stavebního úřadu,
foto: J. Krejčí)

vyslovena myšlenka účelné kombinace obou oceněných návrhů. Podoba radnice se tedy stále ještě hledala. Po navýšení rozpočtu předložil Fischer v březnu 1905 obecní radě další projekt, jenž počítal s úplným zbouráním stávající budovy a jejím nahrazením novostavbou. Architekt poukazoval na to, že „sloh staré renaissance“ zůstane zachován a stavba bude dražší jen o 500 korun. Návrh nepříjemně překvapil nejen starostu Müllera, ale vyvolal i ostrý nesouhlas MUDr. Josefa Drbala, jednoho z členů obecního výboru, nejhlasitějšího zastávce zachování historické radnice. Drbal dokonce mluvil, „že by bylo žádoucí ve spojení se spořitelnou zakoupiti místo pro společnou novou budovu v jiném slohu.“ To se však nestalo.

V archivu stavebního úřadu jsou zachovány některé výkresy Fischerových návrhů pro přestavbu (dat. 26. července 1904) i novostavbu (dat. 1. května 1905).¹⁵ Z půdorysů vyplývá, že u přestavby mělo být zachováno obvodové zdívo a do značné míry i vnitřní rozčlenění, přičemž největším zásahem mělo být vložení tělesa schodiště se síťovou klenbou, na severní straně předstupující v rizalitu. U realizované novostavby byla přece jen zachována jedna starší stěna, na východě, kde k ní přiléhá dům zbořený v šedesátých letech. Fischer se skutečně přidržel dispozice staré radnice – do nové stavby tak mohl integrovat původní sklepy a základy – jen na nádvorní straně vyrovnal vychýlení západního křídla a v krajní ose hlavního průčelí přidal trojboký arkýř. Až na tuto změnu jsou fasády na obou návrzích řešeny obdobně.

Obecní rada iniciovala vypsání výběrového řízení na realizaci stavby v *Moravské orlici* a *Lidových novinách*. V tajném hlasování byli z většího počtu uchazečů vybráni místní stavitelé Josef Vykouřil a Jan Hykrda. Stavební práce pod dozorem Vladimíra Fischera rychle postupovaly, hrubá stavba radnice byla postavena během necelé poloviny roku, od června do podzimu 1905. Slavnostní otevření nové radnice se uskutečnilo 22. září 1906. V roce 1906 budova získala Koehlerovu sgrafitovou výzdobu a kromě toho byly zařizovány interiéry. Radnice sloužila nejen pro správu města a jeho zastupitelstvo, ale také pro spořitelnu, městské muzeum, hudební školu, knihovnu a různé spolky.¹⁶ Hlavní schody byly provedeny z Fischmanova umělého kamene na základě Fischerova doporučení vyzdvihujícího „*eleganci a láci*“.¹⁷ V únoru se jednalo o vnitřním zařízení zasedací síně, včetně architektem navržených stolů a lavic; obecní rada rozhodla o provedení z modřínového dřeva a dále o zasklení velkého schodišťového okna nejlevnějším způsobem za 200 korun katedrálním sklem s malým barevným znakem města uprostřed (tuto architektonickou alternativu prosadil MUDr. Drbal).¹⁸

¹⁵ Město Tišnov, archiv stavebního úřadu, č. p. 111.

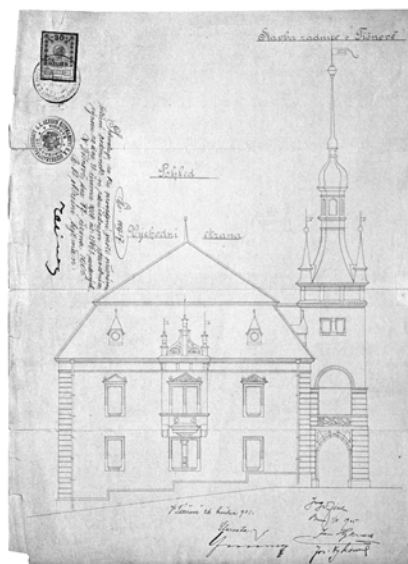
¹⁶ OHAREK, Václav. *Tišnovský okres. Vlastivěda moravská II*. Brno, 1923, s. 77.

¹⁷ SOKA Brno-venkov, fond C 134, inv. č. 237, Zápis obecního výboru 1905–1915, Schůze 23. 6. 1905, fol. 37.

¹⁸ *Ibid.*, Schůze 9. 2. 1906, fol. 80–81. Odmítnuty další alternativy, nabídky firmy Benedikta Škardy z Brna za 900 a 700 K.

Fischer se přidržel rozčlenění jednopatrové budovy s mansardovou střechou a předsazenou hranolovou věží, prolomenou v patře arkádami. Věž je kryta polygonální lucernou flankovanou čtyřmi rohovými věžičkami; architekt tu zopakoval své řešení ze soutěžního návrhu prostějovské radnice. V protáhlém vstupním vestibulu najdeme řadu historizujících detailů, například shodně řešená neorenesanční ostění portálů; ve stejném stylu je i nástropní svítlna a také rozměrná zrcadla na podestě. Strop pokrývá neogotická dekorativní síťová klenba se svorníky s vepsaným písmenem T, která je svedená do konzol se znakem města Tišnova. Pozoruhodné je řešení hlavního schodiště, kde najdeme exkluzivní panelované dřevěné zábradlí s vykrojenými kruhy a kovovými ornamenty. Vstupy na schodiště a do suterénu jsou otevřeny oblouky, které podpírá mohutný sloup. Zasedací (nyní obřadní) sál v 1. patře má trémový záklopový strop se štukovými polopostavami andělů-štítonošů a třemi kovovými korunními lustry neogoticko-secesních forem.

Radnice v Tišnově, č. p. 111, nám. Míru, návrh boční fasády, V. Fischer, 1905. (město Tišnov, archiv stavebního úřadu, foto: J. Krejčí)

Během druhé světové války byly obě průčelí i střecha radnice poškozeny střepinami od náletu. Obnova byla iniciována samotnou obecní radou; pod vedením památkového úřadu v Brně, který navrhl subvenci ve výši 50 000 Kč, byla započata již roku 1946. Restaurátorské práce na sgrafitech provedl kaseinovými barvami Antonín Zeithammer z Brna-Husovic, který opravil také římsy profilů, ornamenty a plochy. V jedné ze žádostí se píše mj. o zničení barevných skel, která patrně kvůli nedostatku financí nebyla obnovena. Velké vitrážové okno na schodišti bylo obnoveno až v roce 2000. V letech 2002–2003 byla provedena dostavba budovy, jež se přizpůsobila jejímu původnímu architektonickému charakteru.¹⁹ K poslednímu restaurování sgrafit došlo v letech 1994–1995 a 2010.²⁰

19 Město Tišnov, archiv stavebního úřadu, č. p. 111. O přístavbě radnice bylo jednáno již roku 1981, tehdy ji měli projektovat architekti Jaroslav a Olga Drápalovi. Realizovaný projekt přístavby vypracovali Ing. Jaroslav Kratochvíl a Ing. arch. Alfred Knopp z Brna v letech 2000–2001.

20 Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště v Brně, Spisový archiv (staré a nové oddělení). V restaurátorské zprávě z roku 1995 je uvedeno, že se jedná o nepravá kolorovaná sgrafita. Za pravá sgrafita jsou považována pouze ta, jež vznikají proškrobáváním bez následného kolorování.

KOEHLEROVA VÝZDOBA PRŮČELÍ RADNICE

Malíř Jano Koehler,²¹ jeden z předních reprezentantů Sdružení výtvarných umělců moravských a stálý spolupracovník architekta Vladimíra Fischera, navrhl a realizoval sgrafitovou výzdobu fasád tišnovské radnice v roce 1906. Bohuš Sedlák napsal: „V předjaří roku 1906 zavítal do Tišnova malíř Jano Koehler, aby si opatřil náměty pro sgrafita na průčelí nové radnice. Marně se sháněl po nějaké městské kronice, po psaných dějinách nebo dokonce archivu. Starobylé, na události bohaté městečko nemělo do té doby o svých dějinách ani řádky. Náměty pro sgrafita jsme sice s tehdejšími tajemníkem Toničkem Zelinkou opatřili, ale za kulturní nedostatky svého rodného města zastyděli jsme se hluboce (...).“²² Na koncipování sgrafitové výzdoby, využívající iluzivních architektonických prvků, měl vliv jistě i Fischer. Pojetí fasád tišnovské radnice bezprostředně navazuje na dvě předchozí realizace Fischera a Koehlera v Prostějově: dům stavitele Václava Součka, druhotně charakterizovaný jako výhonek české (neo)renesance, a úpravu perštejnského zámku pro místní záložnu.²³ Podobnou roli konceptora a autora nápisů, jakou měl v Prostějově Ondřej Příkryl, lékař a literát píšící v hanáckém nářečí, sehráli zřejmě v Tišnově Bohuš Sedlák a Antonín Zelinka. V Podhoráckém muzeu v Předklášteří je uloženo pět původních Koehlerových rozměrných uhlových kartonů pro sgrafita a jeden vertikální pás doplňkového ornamentu, který použil k olemování figur alegorií (Rolnictví, Hornictví a Cechovnictví). Kromě těchto kartonů se v soukromém majetku v Tišnově dochovaly i menší sumární návrhy alegorií Rolnictví a Hornictví a zobrazení Šimona z Tišnova; v detailech se liší od zmíněných kartonů. Koehlerovy realizace prošly několikaletým restaurováním, proto muselo dojít k dílčím změnám oproti původnímu stavu.

Sgrafita jsou seřazena podle časové posloupnosti; z 15., 16. a 17. století zobrazují vždy nejvýznamnější událost vztahující se k městu. První sgrafito s námětem z doby husitské zachycuje *Šimona z Tišnova*, významného univerzitního mistra první poloviny 15. století, jenž byl po několika let přitelem a spolupracovníkem mistra Jana Husa. Šimon je považován za iniciátora a spoluautora Dekretu kutnohorského, vydaného roku 1409 králem Václavem IV. Dekret upravil počet hlasů 3:1 v akademické radě pražské univerzity ve prospěch Čechů vůči cizincům. Tím ovšem bylo odstartováno zvýšení národnostního napětí a odchod řady vyučujících i studentů. Na Koehlerově uhlovém návrhu je Šimon z Tišnova zobrazen jako učenec s bílým plnovousem sedící na gotické židli a pozvedající právě pravou ruku s namočeným husím brkem k podpisu důležitého dokumentu; ukazováček druhé

21 Poslední monografie: MALÍKOVÁ, Silvie. *Jano Köhler (1873–1941). S láskou k umění a Bohu (k výstavě GVV v Hodoníně)*. Hodonín, 2013.

22 SEDLÁK, pozn. 11, s. 203.

23 HRUBANOVÁ, Eva. Osamělý výhonek české renesance v Prostějově (dům Hanačka 2). *Zpravodaj Muzea Prostějovska*. 1991, č. 2, s. 40–44; KÜHNDEL, Jan a MATHON, Jaroslav. *Pernštejnský zámek v Prostějově*. Prostějov, 1932.

Šimon z Tišnova, karton pro barevné sgrafito na tišnovské radnici, Jano Koehler, 1906, kresba uhlím, rozměr obrazového pole 240 × 121 cm.
(Podhorácké muzeum, foto: J. Krejčí)

ruky má zdůraznit důležitost Šimonovy účasti i samotného dekretu rozvinutého na gotickém pulpitu. Knihovni regál v pozadí je završen cimbuřím, na němž spočívají lebka a přesýpací hodiny. Tím jsou naznačeny budoucí děje, včetně jejich pro mnohé smrtelných důsledků. Koehler, velmi pečlivý u historických detailů, zobrazil však dobové národně-obrozenecké a literární představy o tomto období, které aktualizoval secesními, folklórními i historizujícími prvky. Šimon z Tišnova nebyl až do svého konce života zastáncem viklefismu, nýbrž později se od něj pod vlivem Štěpána z Pálče distancoval a vrátil se zpět ke katolicismu.²⁴ Kromě četných jiných spisů napsal poté i traktát proti přijímání podobojí. Nebyl tedy typickým představitelem husitství, což konceptorům sgrafit asi nebylo známo; zdá se, že v roce 1906 šlo především o otázku národnostní a ztvárnění domněle slavné historické epochy.

Druhé sgrafito zobrazuje abatyši cisterciáckého kláštera Porta coeli *Barboru Konickou ze Švábenic*, jak dne

18. dubna roku 1554 uděluje Tišnovu městská privilegia jako základ jeho dalšího rozvoje. Na tomto sgrafitu jsou nejvíce patrné rozdíly mezi původním návrhem a konečným výsledkem Koehlerovy práce (nebo následků pozdějších restaurování). Zatímco uhlový návrh zobrazuje portál pouze náznakově a klade důraz na postavy v popředí, na sgrafitu jsou prvky architektury propracovány o něco podrobněji. Tišnovští měšťané jsou zastoupeni purkmistrem v doprovodu vyšňořeného chlapečka, nesoucího štrápci ozdobenou sametovou podložku pro dokument, který Barbora předává. Výjev se odehrává na pozadí románsko-gotické budovy kláštera Porta coeli. U postavy Barbory Konické ze Švábenic chtěl malíř zřejmě vyjádřit nekompromisnost jejího boje za zachování klášterních budov, pozemků a dávek z nich plynoucích. Tento boj byla nucena svést ze zadluženým a ziskuchtivým

24 Štěpán z Pálče byl Husův bývalý žák i spolupracovník, později však jeho největší kostnický odpůrce. ODOŠILÍK, Otakar. Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavřincův z Račic. *Časopis Matice moravské*. 1925, roč. II, s. 1–170.

Vlevo Abatyše Barbora Konická ze Švábenic uděluje roku 1554 Tišnovu městská privilegia, karton pro barevné sgrafito na tišnovské radnici, Jano Koehler, 1906, kresba uhlím, 274,5 × 173 cm (chybí dolní díl). (Podhorácké muzeum, foto: J. Krejčí)
Vpravo Realizované sgrafito. (foto: NPÚ v Brně, M. Zavádil)

Janem z Pernštejna, jenž si na ně činil nárok.²⁵ Jedním z jeho argumentů byl nízký počet řeholnic (pouhé tři), i proto vyhrožoval zánikem a sekularizací klášterních budov. Jan si totiž předtím od kláštera půjčil větší obnos. Nakonec napsala abatyše stížnost císaři Ferdinandu I., který se za ni postavil a nařídil Janovi vrácení zabaveného majetku i dlužné částky. Protože tišnovští měšťané byli předtím v názoru na správu klášterního majetku rozdělení, musela jim Barbora nejen v obsírném dokumentu potvrdit stará privilegia, ale nově jim poskytnout i právo vařit a prodávat v určené době pivo. Měla tedy nespornou zásluhu na pozdější prosperitě města.²⁶

Ze 17. století je zobrazena tragédie, ke které zde došlo na *Štědrý den 1620*, když se polští kozáci z regimentu lisovčáků vraceli z bitvy na Bílé hoře přes Tišnov.²⁷ Lisovčáci byli najati rakouským císařem Ferdinandem II., aby pomohli rozhodnout

25 Je nutné dodat, že Janův obří nezaplacený dluh vznikl již v předchozích generacích tohoto rodu, hlavně kvůli mnoha současně rozestavěným zámeckým a jiným stavbám jeho otce Vratislava, který například stavěl zámek v Litomyšli, podle slezského vzoru zámek v Prostějově a další.

26 Podrobněji o této osobnosti viz DOLEŽEL, LACINA a ZACPAL, pozn. 7, s. 288–292, 598–599.

27 Ibid., s. 295–296. Podrobněji SEDLÁK, pozn. 11, s. 19–21.

Štědrý den v Tišnově roku 1620, karton pro barevné sgrafito na tišnovské radnici, Jano Koehler, 1906, kresba uhlím, 318 × 189 cm. (Podhorácké muzeum, foto: J. Krejčí)

postav je vidět věž děkanského kostela sv. Václava a masakr měšťanů s procesními korouhvemi v Klášterské ulici. Kromě uhlového kartonu existuje ještě lyričtější kresba, která snad sloužila jako návrh barevného řešení výjevu.²⁸ Na kresbě zdůraznil Koehler bílé sněhové plochy a vánoční atmosféru městečka v kontrastu s brutálním výjevem masakru. Sgrafito na průčelí radnice je i odkazem na důležité umístění mramorového náhrobního kamene Jiříka Mydláře uvnitř budovy.

Alegorii *Rolnictví*, jednoho z hlavních zdrojů obživy tišnovského obyvatelstva, ztělesňuje postava orajícího sedláka. Figura je vsazena v iluzivní edikule s baňatými sloupy. Výjev je téměř celý laděn do monochromních odstínů hnědé, s výjimkou temně modré oblohy. Modelaci figury i pozadí podporuje šrafování různé hustoty, směru i tloušťky, prozrazující, že Koehler byl precizní kreslíř, ovlivněný Josefem Mánesem, Mikolášem Alšem, Františkem Ženíškem a dalšími umělci, kteří

výsledek bitvy ve prospěch katolíků. Město, ovládané tehdy převážně evangelickými stavy, vyplnili a velitel rozřadil purkmistru Jiříku Mydlářovi palácem hlavu. Purkmistr údajně vyšel v čele procesí z kostela sv. Václava spolu s dalšími představiteli obecní rady žoldnérům vstříc a slíbil jim splnění stanovených podmínek výpalného, ale žoldnéři Tišnov vypálili, vydrancovali a měšťany pozabíjeli. Předtím byli cestou častokrát přepadáni a zabíjeni ze zálohy; to se týkalo i jejich dvou posílů vyslaných do lomnického zámku. Na Koehlerově výjevu je zobrazen vyděšený postarší muž v kabátci podšitým kožešinou, který si dlaní zakrývá holé temeno hlavy. Proti němu stojí nelítostný kozácký hejtman s kožešinovou čepicí, napřahující šavli k smrtícímu úderu. Kozák v dlouhém kabátci, plášti a jezdeckých botách s ostruhami stojí pod stromem, kde mají lisovčáci postavený stan. V pozadí obou

Alegorie Hornictví, karton pro barevné sgrafito na tišnovské radnici, Jano Koehler, 1906, kresba uhlím, 240 × 147,5 cm. (Podhorácké muzeum, foto: J. Krejčí)

zobrazovali české národnostní ideje. Oráč je oděn do prostého oděvu, pracovního kroje. Má klobouk s širokou krempou, halenu a vestu, přiléhající kalhoty stažené do ozdobného pásku a na nohách kožené boty až pod kolena. Postava orajícího sedláka může být skrytou připomínkou jména jednoho z autorů programu výzdoby radnice, Bohuše Sedláka, místního knihovníka, redaktora, archiváře i divadelního ochotníka.

Pro alegorii *Hornictví* je zachován uhlový karton, jenž je výrazně geometricky rozdělen na vertikální a horizontální linie, protože Koehler byl nucen výjev zúžit. Haviř s krumpáčem se opírá kolenem o velký balvan s nápisem: KVĚTNICE HORA, BEZSÉNEK VODA, DRAŽŠÍ NEŽ CELÁ MORAVA.²⁹ Haviř nese rozsvícený hornický kahan s hákem na zavěšení ve štole. Není možno opomenout opět výrazný akcent národnosti, ať už vědomý, či bezděčný, který se projevuje v tom, že

Alegorie Cechovnictví, karton pro barevné sgrafito na tišnovské radnici, Jano Koehler, 1906, kresba uhlím, 240 × 121 cm. (Podhorácké muzeum, foto: J. Krejčí)

28 Uložena v soukromé sbírce v Tišnově. Foto viz: FRANKEOVÁ, Petra. *Tišnov fotorevue*. Tišnov, 1994.

29 Na kartonu je slovo BEZSÉNEK (starší podoba názvu).

havíř má kožené boty s řemínky přes lýtky, které by k práci v hornické štolě byly absolutně nevhodné. Koehler použil starší obrozenecké vzory bájných reků, vyjádřené mj. slovanskou, valašskou, slovenskou či chodskou obuví, jak to známe od Mánesa či Alše, zkrátka prototypy vhodné pro vyjádření slovanské i české národnostní sounáležitosti. Bylo tedy nutné z kresby vyčistit, že nejde o havíře německého.

Třetí z alegorií představuje *Cechovnictví*. Jako představitele četných cechů, působících celá staletí v Tišnově, si Koehler vybral vrchního soukenického mistra, který je zároveň správcem cechovní pokladnice. Jeho postava též reprezentuje měšťanský stav. Po předepsané cestě po zahraničních řemeslnických dílnách a mistrovské zkoušce uděluje cechmistr tovaryšům mistrovské osvědčení. Obrádem se čtením artikulů a vypitím obsahu vysoké cínové cechovní konvice počínala dráha nového mistra. Cechmistr, s výrazným knírem oděný v kabátci a s kloboukem na hlavě, drží pergamen s cechovními artikuly. Má ostražitý výraz strážce cechovní truhlice, jeho pohled zračí i stavovskou hrdost.

Na kratší boční fasádě najdeme čtyři větší sgrafita, orámovaná vesměs vegetabilními ornamenty. První zleva zobrazuje empírovou vázu s folklórně stylizovanými květinami. V druhém poli najdeme secesně ztvárněnou dívčí polopostavu s mečem a váhami – *Spravedlnost*. Písař píšící brkem do otevřené knihy na třetím sgrafitu (za arkýřem) symbolizuje úřední budovu. Na čtvrtém je gotizující nápis: „*Přestavěno L. P. 1905.*“ Na arkýři pod okny hlásá sgrafitový nápis: „*Tento dům ať potrvá až do konce světa, Tišnováci zůstanou po něm čtyři léta.*“ Je to obdoba říkanky již zmíněného básníka Ondřeje Přikryla na prostějovském zámku: „*Hanák tade bude do skonání světa. Tento starý zámek del o štere leta.*“

U doplňkových ornamentů je patrné, že Koehler dokázal velmi dobře využívat nejen znalosti středověkých a renesančních nástěnných maleb, ale zejména iluminovaných rukopisů, dřevořezů a rytin, které získal patrně při svém školení na Akademii v Praze, ale i při pobytu v Německu. Jeho figurální sgrafita doplňují ornamenty s různým stupněm folklórní a/nebo secesní stylizace rostlin či jejich částí; používá třeba ornament mušlovitého, penízkovitého nebo tobolkovitého tvaru. Fantaskní nápady a také symboly jsou viditelné na různých částech budovy. Zde mohl umělec naplno rozvinout svou invenci. Obludy lze nalézt například ve dvou menších zrcadlových sgrafitových polích ve štítu boční fasády. Fantaskní tvory jsou hybridními bytostmi, které mají hřbety a ocasy krokodýla, nohy z psa, kočky nebo kopytníka. Hlavy s podlouhlými tlamami, které se otáčejí dozadu, mají límeček (nebo „vějíř“) jako chameleón, případně bájně bytosti, baziliškové, symbolizující ďábla. Na sgrafitovém vlysu, respektive pásu pod střešní římsou hlavní fasády, je spleť rostlinný ornament (snad vinná réva), doplněný pitoreskní opičkou s pohárem a zdvihnutým ocasem, která má holou, téměř lidskou hlavu.³⁰ Pozdě gotickou nebo raně barokní stylizaci, inspirovanou „Tanci smrti“ má sgrafitové pole

30 Námět opic s poháry a výhonem vinné révy, pijících víno ze sudu ve sklípku, obsahuje např. Codex Buranus z 12. a 13. století ve Státní knihovně v Mnichově (kde Koehler pobýval).

s funerální stuhou a třemi lebkami, z nichž jedna je okřídlená. Za arkýřem je hlava havíře v kutně a na okraji zcela vpravo drobná postava štitonoše, v pásovém vlysu pravé části hlavní fasády také šašek s lebkou, Koehlerův symbolický autoportrét. Po stranách arkýře vytvořil menší obdélníková sgrafita se jmény obou tvůrců, poblíž je uveden rok přestavby radnice 1905.

KONTRIBUČENSKÁ ZÁLOŽNA S HOTELEM A RESTAURACÍ (POZDĚJI HOTEL KVĚTNICE)

V letech 1908–1909 byla podle Fischerova projektu z roku 1907 postavena Kontribučenská záložna s hotelem a restaurací, nyní hotel Květnice na náměstí Míru 120.³¹ Dvoupatrová neobarokní stavba se secesními prvky je inspirována díly architekta Friedricha Ohmanna, zejména jeho hotelem Central v Praze z let 1899–1901. Mohutný nárožní blok má sedlovou střechu a nad středovou osou

Hotel Květnice, č. p. 120, nám. Míru / Komenského nám. (foto: J. Krejčí)

31 Kontribučenská záložna v Tišnově, založená již roku 1864, byla nejstarším peněžním ústavem tišnovského okresu. Podrobněji viz KOUTNÝ, Josef. Lidové peněžní ústavy okresu tišnovského, In.: *Katalog podhorácké výstavy v Tišnově*. Tišnov 1927, s. 95–97.; Město Tišnov, archiv stavebního úřadu, č. p. 120: Nejsou zachovány původní plány, pouze návrhy dalších úprav a rekonstrukcí, např. projekt stavitele Kučery pro RaJ Brno-venkov, schválený r. 1978, projekt Ing. arch. Jitky Vlhové pro nájemce Ekostavby Brno (1993, kolaudační rozhodnutí 31. 5. 1994) či projekt vestavby Centra služeb pro turisty do Komenského nám. a celkové opravy fasád (2016–2017).

Hotel Květnice, č. p. 120, průčelí do nám. Míru, suprafenestra se štukovým reliéfem.
(foto: J. Krejčí)

do náměstí segmentový štít s kruhovým vikýřovým oknem lemovaným štukovou vavřínovou girlandou. Restaurace v přízemí má zaoblený nárožní prostor vyrovnávající spojení křídel budovy v tupém úhlu. Osvětlují ji široká trojdílná okna s půlkruhovými záklenky a projmutými šambránami. Shodně je utvářen portál hlavního vstupu, dokonce i s okosenou patkou, což by mohla být aluze na středověký portál a konkrétně na Porta coeli jako největší turistickou atrakci Tišnovska. Obě fasády jsou pětiosé, ale ta, jež se obrací do náměstí Míru, je hlavní, s nárožní bosáží, zatímco průčelí do náměstí Komenského je opticky zúženo bosovaným středovým rizalitem a zvlněnými římsami nad krajními osami, čímž se zároveň harmonizují dvě výškové úrovně přízemí stavby ve svažitém terénu (boční část se suterénním polopatrem je nižší). Působivým prvkem je šedá linkrustová omítka kontrastující s hladkými světlými plochami. Architekt zde hravým způsobem kombinoval prvky neobaroka s ojedinělými motivy geometrické secese – na bočním průčelí jsou zvláště nápadné dva malé, půlkruhově završené střešní štíty s kovovými nástavci.

První patro budovy lze vnímat jako piano nobile díky bohaté reliéfní výzdobě u okenních šambrán. Ve středových kruhových polích suprafenester se střídají motivy: zemědělské náčiní – kohout – džbán. Zemědělská a chovatelská symbolika je rozvedena prostřednictvím dalších vysokých reliéfů po stranách kruhu: k náčiní náleží plná mísa a snop klasů, ke kohoutovi dva holubi a králík, ke džbánu rozkrojený chléb a mísa s plody země. K poslání budovy se bezprostředně vztahují reliéfy na parapetech nárožních oken s dvěma opakujícími se náměty: 1) krojované děvče vkládající peníz do pokladničky, naproti ní včelí úl jako symbol pracovitosti,

prozíravosti a hojnosti, 2) šohaj počtář upřeně hledící na tabulku s nápisem $1 + 1 = 2$, naproti němu bankovní trezor s účetním fasciklem. Všechny reliéfy jsou doplněny stylizovanými vegetabilními ornamenty. Inklinace jejich autora, zatím neznámého sochaře, k secesnímu folklorismu má dobové ukotvení; k němu tendovalo Sdružení výtvarných umělců moravských, založené v roce 1907 v Hodoníně. Dodejme ještě, že velmi průhledná symbolika práce a spoření byla v oné době u bankovních domů preferována.

VILA LUDMILY BASTLOVÉ

V době zániku první Československé republiky Vladimír Fischer uzavřel své rozsáhlé architektonické dílo. Už ve druhé polovině třicátých let množství jeho realizací silně pokleslo; jedná se o pouhé tři stavby a jednou z nich je vila v Tišnově pod Klucaninou na nároží ulic Purkyňovy (č. 733) a Alšovy, kterou v letech 1936–1937 nechal postavit MUDr. Karel Bastl z Bučovic pro svoji manželku Ludmilu.³² Tato volně stojící jednopatrová stavba je považována za kvalitní příklad funkcionalistické vilové architektury.³³ V úplném závěru své tvorby tak Fischer překročil hranici mezi umírněným konstruktivismem, typickým pro jeho meziválečné stavby, a čistým, „bílým“ funkcionalismem. Podrobnější rozbor by si vyžádal komparaci s dalšími vilami, což rozsah tohoto článku už nedovoluje.

ZÁVĚR

Fischerovy tři tišnovské stavby z prvního decennia 20. století tvoří relativně ucelený soubor. Jedná se o veřejné stavby stylově příslušející k pozdnímu historicismu. Pod tímto souhrnným označením se však mohou ukrývat různorodé přístupy, dokonce i u jediného autora v krátkém časovém rozpětí. Nejinak tomu bylo u Vladimíra Fischera ve městě pod Květnicí. Variabilita vyplývala jak z celkových proměn architektonické koncepce v počátcích jeho tvůrčí dráhy, tak z různého určení tří budov, jež mělo být vyjádřeno i za pomoci sochařství a malířství.

Zadání návrhu školy na Riegrově ulici souviselo s Fischerovou tehdejší funkcí úředníka stavební služby moravského místodržitelství. Z dvojciferného počtu jeho školních budov je ta tišnovská nejstarší (doložená), hned po české státní reálce v Brně na rohu ulic Botanické a Antonínské z let 1902–1903. Typologicky má ovšem blíže k jeho následujícím školním stavbám v Nové Říši, Jimramově a Veverské Bítýšce. Jsou to, stejně jako tišnovská škola, kompaktní blokové stavby s rizalitem, jejichž styl byl inspirován klasicizujícím barokem. U hotelu Květnice převážilo

32 OSOLSOBĚ a FILIP, pozn. 1, s. 66, 78.

33 KONEČNÝ, pozn. 7, s. 581.

Radnice v Tišnově, č. p. 111, nám. Míru, hlavní schodiště.
(foto: J. Krejčí)

neobarokně-secesní pojetí, k jehož účinnosti přispívá bohatá reliéfní výzdoba. Již uvedená návaznost na dílo Friedricha Ohmanna, významného architekta, který působil ve Vídni i v Praze, je ovšem u Fischera korigována větší mírou racionality, důrazem na geometrickou strukturu, často vyvažovanou hravým, někdy až burleskním detailem.³⁴

Pro budovu radnice je charakteristická nápaditost a materiálová pestrost; tradičnější motivy jsou zde kombinovány s nadčasovými neoklasicistními prvky. Prvořadým inspiračním zdrojem byl ovšem dosud dozrívající vliv české neorenesance a architektů Antonína Wiehla, Jana Kouly či Jana Vejrycha, autora několika radnic v tomto stylu. Tišnovskou radnici Fischer projektoval již na počátku

své umělecké dráhy v letech 1905–1906, tedy v době, kdy byl stále ovlivněn svými pražskými učiteli jakožto příslušníky poslední generace prosazující myšlenky národního obrození. Zároveň je patrné, že v devadesátých letech získal cenné zkušenosti při praktikování ve Vídni a tišnovská radnice ukazuje spojení obou podnětů: pražského (česká neorenesance) a vídeňského, zejména v traktování interiérových detailů. Může být překvapivé, že v interiéru na rozdíl od exteriéru je zastoupena neogotika; volným vzorem mohla být vídeňská radnice od Friedricha von Schmidta s precizně propracovanými vnitřními prostory. Důležitý podíl Jana Koehlera jako autora sgrafitové výzdoby zároveň ukazuje na aspiraci specificky moravského stylu s příznačnou rustikalizací a akcenty folklorismu, což je spojováno s odkazy na historii městečka i na původní stavbu.

PRAMENY A VÝBĚR Z LITERATURY

Státní okresní archiv Brno-venkov se sídlem v Rajhradě (SOKA Brno-venkov):

fond C – 134 Archiv města Tišnova:

inv. č. 236 Zastupitelstvo, 1883–1904, inv. č. 237 Zápis obecního výboru 1905–1915;

inv. č. 464 Statut města, popis znaku, informace pro okresní hejtmanský;

inv. č. 511 Stavební záležitosti Obecné a měšťanské školy, 1885–1911;

inv. č. 584 Zřízení dívčí měšťanské školy, 1892–1903.

Archiv Národního památkového ústavu, Územního odborného pracoviště v Brně:

Tišnov: radnice — restaurování sgrafit a erbů, 1995, SIG. 328/2-R, RP dveří v interiéru

1. a 2. poschodí, 1998, SIG. 581/5.

Archivní fond bývalého Památkového úřadu pro Moravu a Slezsko, P (profánní), kart. 175, složka 49, okres: Tišnov, místo: Tišnov, věc: Soupis památek. Tamtéž, složka 56, okres: Tišnov, místo: Tišnov, věc: Radnice.

Archiv VUT v Brně:

fond Osobní spisy (Vladimír Fischer), karton F2.

Město Tišnov, archiv stavebního úřadu:

č. p. 111, 120, 312.

DOLEŽEL, Jiří, LACINA, Jan a ZACPAL, Josef, eds. *Tišnov: příroda, dějiny, památky, lidé*.

Tišnov: Město Tišnov, 2013. ISBN 978-80-260-5294-4.

FRANKEOVÁ, Petra. *Tišnov fotorevue*. Tišnov, 1994.

HÁJEK, Jan. *Čtení o starém Tišnově*. Tišnov, 1986.

HÁJEK, Jan. *Ze starého Tišnova*, 1. díl. Tišnov, 1992.

Katalog podhorácké výstavy v Tišnově od 3. do 31. července 1927. Tišnov, 1927.

KIBIC, Karel a FIŠERA, Zdeněk. *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska, díl 1–2*.

Praha: Libri, 2009–2010. ISBN 978-80-7277-438-8.

LACINA, Jan a FIC, Karel. *Tišnov a Tišnovsko: průvodce Tišnovem a Tišnovskem*.

Tišnov: Město Tišnov, 2004.

MALÍKOVÁ, Silvie. *Jano Köhler (1873–1941). S láskou k umění a Bohu* (k výstavě GVV v Hodoníně).

Hodonín, 2013. ISBN 978-80-85015-64-5.

OHAREK, Václav. *Tišnovský okres. Vlastivěda moravská II*. Brno, 1923.

OSOLSOBĚ, Jana a FILIP, Aleš. Veliká versatilita v oboru staveb všech druhů a nevšední píle odborná. Architekt Vladimír Fischer (1870–1947) a jeho stavebníci, spolupracovníci a pokračovatelé. In: PACKOVÁ Ludmila a ZEMAN, Pavel, eds. *Brno před sto lety v osudech jeho obyvatel*. Brno: Diecézní muzeum, 2018, s. 62–80. ISBN 978-80-270-4794-9.

SEDLÁK, Bohuš. *V závětrí Květnice. Kapitoly z dějin města Tišnova*. Blansko, 1948.

34 Jak je tomu např. u činžovních domů, které navrhoval pro brněnského stavitele Fritze Schmeera. Viz OSOLSOBĚ, Jana a FILIP Aleš. Brněnský stavitel Friedrich Wilhelm Schmeer (1875–1941). In: *Brno v minulosti a dnes*. Brno: Archiv města Brna, 2009, sv. 22, s. 231–258, zde s. 246–247.

KLÍČOVÁ SLOVA: Tišnov, tišnovská radnice, škola na Riegrově ulici v Tišnově, hotel Květnice v Tišnově, architekt Vladimír Fischer, malíř Jano Koehler, barevná sgrafita

Zusammenfassung

DAS RATHAUS UND WEITERE BAUWERKE DES ARCHITEKTEN VLADIMÍR FISCHER IN TIŠNOV

DIE ZUSAMMENARBEIT MIT DEM MALER JANO KOEHLER

Dieser Beitrag ist den frühen Bauwerken des Brünner Architekten Vladimír Fischer (1870–1947) in der Stadt Tišnov gewidmet. Gegenstand der Analyse sind dessen drei späthistoristischen Bauwerke aus dem ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts: die Volks- und Bürgerschule für Mädchen (Nr. 312) in der Straße Riegrova, das Rathaus (Nr. 111) und die Kontributionskasse mit Hotel und Restaurant (heute Hotel Květnice, Nr. 120) auf dem Platz náměstí Míru. Jedes dieser Bauwerke verfügt über ein etwas anderes stilistisches Konzept und zur Darstellung ihrer jeweiligen Bestimmung tragen Bildhauerei und Malerei bei. Die relativ schlichte Mädchenschule fällt in ihrem Stil unter den klassizistischen Neobarock und steht am Anfang einer Reihe von Schulgebäuden von Fischer in Nová Říše, Jimramov oder Veverská Bítýška. Für das Rathaus war der Einfluss der tschechischen Neorenaissance bestimmend, die neogotischen Motive im Interieur könnten auch auf das Wiener Rathaus des Architekten Friedrich von Schmidt verweisen. Ein wichtiger Beitrag von Jano Koehler als Urheber der Sgraffito-Verzierung der Fassaden weist gleichzeitig auf das Bestreben nach einem spezifisch mährischen Stil hin, welcher sich durch eine Rustikalisierung, Folklorismus und ein Interesse an der örtlichen Geschichte auszeichnet. Beim Hotel Květnice überwiegt eine neobarock-jugendstilistische Konzeption, die durch das Werk Friedrich Ohmanns inspiriert ist, insbesondere sein Hotel Central in Prag.

MĚSTSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR V BRNĚ A JEHO VLIV NA BUDOVÁNÍ SOCIALISTICKÉHO ŠKOLSTVÍ

Jana Černá

I když vznik Národních výborů (dále NV) můžeme sledovat již na konci druhé světové války, následující text pojednává o úloze NV v době po komunistickém převratu v roce 1948. Ani v tomto případě však studie nezachycuje vývoj územní správy v Československu v plné šíři, neboť jak poznamenala dvojice autorů: „*Sledování všech dalších pokusů o zjednodušení úředních aparátů NV by vydalo na samotnou, leč málo čtivou knihu.*“¹ Předložená práce se zaměřuje na výchovu nového socialistického člověka² a popis činnosti NV je zde veden tímto úzce profilovaným směrem (k dalšímu zúžení navíc dochází regionálním zaměřením na Brno). Ve studii je pozornost zacílena na stručné shrnutí správního vývoje NV a zodpovězení otázky, jakou úlohu hrály NV v plánech komunistické školské politiky. Třetí část se zaměřuje na zachycení konkrétní činnosti NV na brněnských základních školách do roku 1968.

SHRNUTÍ ORGANIZAČNÍHO VÝVOJE NÁRODNÍCH VÝBORŮ

NV byly po únorovém převratu 1948 na základě Ústavy 9. května definovány jako nedílná součást státní správy a vykonavatel státní moci v krajích, v okresech a obcích.³ V ústavě bylo též deklarováno, že rozhodující a jedinou moc ve státě má představovat personifikovaný lid,⁴ a právě NV se měly stát garantem pro zapojení nejširších pracujících mas do správy státu. Tímto systémem došlo k plnému prosazení komunistického modelu moci nazývaného „lidová správa“, ve které měl lid možnost přímo a bezprostředně řešit své záležitosti v obcích, městech i ve větších

1 RATAJOVÁ, Jana a RATAJ, Tomáš. Národní výbory. Pokus o nový model veřejné správy (1945–1989). In: *Osm set let pražské samosprávy*. Praha: Ciptorium, 2002, s. 187.

2 Z nejnovějších publikací o konstruování modelu nového socialistického člověka lze využít NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*. Brno: Host, 2018. Případně FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a NEČASOVÁ, Denisa. *Svědnost sociálního experimentu. Nový člověk 20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2018.

3 Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Základní články ústavy, Článek X.

4 Ibid., Článek I.

územních celcích a tím se podílet i na řešení celospolečenských otázek. Takto nastavený model se stal nezpochybnitelným a s jeho opakovaným deklarováním se můžeme setkat po celou dobu existence komunistického režimu.⁵

I když podstata fungování zůstala nezměněna, prodělaly NV několik správních i organizačních změn. V Brně došlo k reorganizaci správy novým krajským zřízením, kterému předcházelo vydání zákona č. 280/1948 Sb. Na jeho základě bylo vytvořeno 19 krajů a plně se prosadila trojstupňová organizace NV: místní, okresní a krajské. Na místo dosavadního Zemského národního výboru v Brně byl ustanoven Krajský národní výbor v Brně (KNV). Změny dostal také Národní výbor v Brně, který se přejmenoval na Ústřední národní výbor v Brně (ÚNV). Uvedený zákon zavedl do státní správy i nový referentský systém. Jeho původním účelem mělo být zrychlení a zpřehlednění vyřizování vlastní písemné agendy, avšak díky kumulování moci v rukou jednoho referenta se v konečném důsledku stal referentský systém ostrým terčem kritiky⁶ a dal podnět k nové reformě státní správy. Tzv. Kodex národních výborů z roku 1954⁷ měl přispět k opětovnému zapojení lidu do správy státu, což měly demonstrovat i následné volby, které se v tomto roce uskutečnily poprvé od převratu.

Nová reorganizace přinesla opětovnou změnu názvu: ÚNV se přejmenoval na Městský Národní výbor (MěNV), avšak nutno dodat, že i přes název „městský“ se MěNV v Brně zařadil na úroveň okresních národních výborů.⁸ V rámci kodexu se hovořilo i o decentralizaci moci, která se projevovala postupným delegováním pravomocí z ministerstev na NV nižších stupňů. V rámci sledovaného školství do správy NV postupně přecházela veškerá kulturní, školská i zdravotnická zařízení. Během decentralizace však docházelo k přesunu vyřizované agendy i v rámci samotného NV. Kodex z roku 1954⁹ výrazně posílil úlohu komisí (byť jim rozhodovací pravomoc zatím přidělena nebyla), což se projevilo i v archivní dokumentaci. V zápisech schůzí školské a kulturní komise MěNV se přímo uvádí, že sama komise je zodpovědná nejen za provádění průzkumů a upozorňování na problémy, ale její členové se stali zároveň odpovědnými za hledání nových forem spolupráce s ostatními komisemi a za nacházení konkrétních řešení.¹⁰ Důraz na vlastní iniciativu komisí v souvislosti s propojením s lidem vedlo zároveň i k posilování aktivit, jež představovaly poradní hlas komise. Dle zákona měly být aktivity

tvořeny ze vzorných pracovníků všech odvětví hospodářského života, vědy a kultury i z ostatních občanů, kteří mohli prospěšně působit na úseku, pro nějž byla stálá komise zřízena.¹¹

Nastolený trend byl potvrzen i po roce 1960 novými zákony,¹² v nichž byl znova zdůrazněn význam spolupráce s dobrovolnými společenskými organizacemi i jednotlivými spolupracovníky z řad občanů.¹³ K tomuto účelu byly stále komise nově vybaveny i pravomocí k řízení úseků, pro něž byly ustaveny – tedy pravomocí rozhodovací. Komise byly nadále vedeny jako orgány iniciativní, výkonné a kontrolní¹⁴ a v rámci své agendy soustřeďující a podporující iniciativu lidu ve zřizovaných aktivech a pomocných sborech.¹⁵ Jak však upozornila historička Jana Ratajová, nelze vliv imaginárního lidu prostřednictvím aktivit na fungování NV přeceňovat: „Spíše než občan na národní výbory měly prostřednictvím aktivit mnohdy vliv národní výbory na občana.“¹⁶ I přes jisté pochybnosti, které mohou být na adresu aktivit vzneseny, se jejich úloha odrazila i v diskuzi k přijetí školského zákona z roku 1960. V ní se poslankyně Národního shromáždění Svatoslava Kernerová přimluvila za zakládání širokých aktivit odborníků i zástupců pracujícího lidu, které mohou přispívat k tvůrčímu řízení výchovy a vzdělávání nové generace.¹⁷ Následující léta tak byla ve znamení živelného zakládání aktivit k řešení dlouhodobých problémů i aktivit vytvářených dle aktuální potřeby, jejichž funkce skončila vyřešením daného úkolů. Aktivity masivně vznikaly pro jednotlivé stupně a typy škol,¹⁸ vyučující předměty,¹⁹ výchovné problémy²⁰ nebo i zájmové činnosti.²¹

11 Zákon č. 13/1954 Sb., pozn. 9, Oddíl 7, § 16.

12 Jedná se o vládní Zákon z 25. května č. 65/1960 o národních výborech, Vládní nařízení č. 71/1960 z 10. června 1960 o rozšíření pravomocí a odpovědnosti národních výborů a Ústavní zákon ze dne 11. července 1960

13 Konkrétně uvedeno ve Vládním nařízení č. 71/1960, pozn. 12, Část druhá, § 60 (2).

14 Zákon č. 65/1960 Sb., pozn. 12, Oddíl 3, § 32.

15 AMB, B 1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis č. 1 ze schůze školské a kulturní komise MěstNV dne 6. července 1960.

16 RATAJOVÁ a RATAJ, pozn. 1, s. 188–189.

17 Kernerová Svatoslava na schůzi Národního shromáždění, 15. prosince 1960. [cit. 24. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/stenprot/005schuz/s005001.htm>

18 V roce 1960 se při komisi školské a kulturní v Brně objevily následující aktivity: Aktiv pro řešení otázek hudebních škol, Aktiv pro řešení otázek učňovských škol, Aktiv pro řešení otázek žákovských domovů, Aktiv pro řešení otázek na odborných školách, Aktiv pro mateřské školy a zařízení pro děti předškolního věku, Aktiv pro školy pracujících. AMB, B 1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis ze schůze školské a kulturní komise MěstNV, konané dne 20. 12. 1960.

19 Na rok 1960 bylo v plánu zřídit následující aktivity: Aktiv pro mateřský jazyk, ruský jazyk, matematiku a fyziku, chemii a přírodopis, dějepis, zeměpis, občanskou výchovu, pracovní vyučování a ruční práce, hudební výchovu, výtvarnou výchovu, tělesnou výchovu, mimoškolní výchovu a její zařízení. Ibid.

20 Aktiv pro výchovné otázky a volbu povolání, Aktiv pro zajištění prevence a proti mravnímu narušení mládeže, Aktiv pro otázky mravně narušené mládeže. AMB, B 1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, 12. 7. 1963, Plán práce komise školství a kultury MěstNV na II. pol. 1963.

21 Aktiv pro mimoškolní činnost (pro školní družiny a školní kluby, pro zájmové kroužky, pro tělovýchovu, turistiku, sportovní hry, prázdninovou činnost nebo táboření), aktiv pro práci s knihami, aktiv pro práci s filmem a mnohé další. Ibid.

5 Lze odkázat na Zákon č. 13/1954 Sb., oddíl 5 Spojení s lidem § 8; Stejně lze odkázat i k Zákonu č. 65/1960 Sb., Oddíl 1, § 6.

6 RATAJOVÁ a RATAJ, pozn. 1, s. 189–190.

7 Kodex národních výborů zahrnoval: Ústavní zákon z 3. března 1954 o národních výborech č. 12/1954 Sb., Zákon o národních výborech č. 13/1954 Sb. a Zákon o volbách do národních výborů č. 14/1954.

8 MěNV v Brně s pravomocí okresního národního výboru výslovně jmenován i v zákoně č. 65/1960 oddíl 2, § 13 (4).

9 Konkrétně Zákon o národních výborech č. 13/1954 Sb., Oddíl 7, § 14 – § 16.

10 AMB, B 1/1 Národní výbor města Brna – Sbírká zápisů o schůzích Národního výboru města Brna a jeho složek, Zápisy o schůzích komise školské, Zápis ze schůze stálé komise školské městského národního výboru v Brně, 2. listopad 1954.

Na závěr je nutné upozornit na posun, kterého bylo od roku 1948 v oficiální rovině fungování NV dosaženo. Nastolený kurz, který vyzdvihl úlohu školské a kulturní komise při MěNV i její poradní orgán složených aktivů, fungoval po celá šedesátá léta. Ve svém vývoji dospěl až do takových měřítek, kdy se v novém zákoně z roku 1967 doslova hovoří o znovuoobnovení samosprávného řízení a o NV jako o „státních orgánech samosprávného charakteru“.²²

ŠKOLSKÁ POLITIKA A NÁRODNÍ VÝBORY

„Jednostranná orientace na plány sjezdu KSČ při výstavbě socialismu – až od nich se odvozuje sociální potřeba obyvatel,“²³ touto větou Josef Žatkuliak shrnul činnost NV. Uvedené tvrzení může být doloženo odkazy na zákony týkající se činnosti národních výborů.²⁴ NV spadaly pod ministerstvo vnitra,²⁵ v pozdějších letech se staly přímo odpovědnými příslušným ministerstvům²⁶ a jejich činnost vycházela ze zásad tzv. demokratického centralizmu. V první řadě byl stanoven rámcový program činnosti dle plánů ÚV KSČ a dále projednáván na schůzích příslušných ministerstev. Posléze měl každý NV povinnost vypracovat vlastní plán práce a rozpočet, v němž by plenum, rada i komise NV podrobněji stanovily úkoly v hospodářské a kulturní výstavbě v daném spravovaném úseku. Ve světle těchto informací se však může jevit, že proklamovaný zájem o člověka a jeho deklarovaná úloha ve státní správě se dostává do pozadí. Ve skutečnosti se z pohledu ideologie o střet nejednalo a právě NV byly pověřeny tím, aby zájmy personifikovaného lidu nahrazovaly zájmy jednotlivce a aby se „skuteční“ lidé s požadavky „domnělého“ lidu maximálně ztotožnili.²⁷

Ohled po roce 1948 začaly NV sdružovat pravomoci, které zasahovaly do všech vzdělávacích a výchovných zařízení na území města Brna. Zákonem o krajském zřízení zanikly v roce 1949 zemské školní rady a jejich působnost byla přidělena referátu školství, osvěty a tělesné výchovy KNV (obdobně zanikly i okresní a městské školní výbory a místní a újezdní školní rady a jejich působnost byla přenesena na referát ÚNV²⁸). Pod reorganizovaný MěNV přešlo posléze řízení

a kontrola všech škol a výchovných zařízení zahrnující školy mateřské, národní, osmileté i jedenáctileté, školy zvláštní i školní družiny, školní jídelny, dětské domovy, pionýrské domovy i stanice.²⁹ Od 1. ledna 1957 přešla pod MěNV též působnost úřadoven ochrany mládeže z oboru ministerstva spravedlnosti.³⁰ 1. říjnem 1958 přebíral MěNV odborné školy a učňovské školy, krajský pionýrský dům, žákovské domovy, zachytný domov a domov mládeže na Hlinkách.³¹ Zájem o ochranu ohrožených dětí a mládeže byl rozšířen na počátku šedesátých let, kdy do kompetence MěNV přešel i dohled nad hospodářským děním na tomto úseku.³²

Přidružení školských a výchovných zařízení k MěNV, společně s jeho vnitřní decentralizací, vedlo v Brně na přelomu padesátých a šedesátých let k posílení úlohy školské a kulturní komise a k vyhlášení programu s názvem *Komplexní plán přestavby školství*. Označení komplexní bylo vybráno záměrně a plán skutečně zahrnoval veškerá výše uvedená výchovná a školská zařízení.³³ Velká pozornost byla v plánu kladena na přechod k devítileté školní docházce, a plán tudíž zahrnoval i problémy materiální, které bylo nutné vyřešit vzhledem k nové organizaci školství.³⁴ Materiální zabezpečení a pečlivé rozdělování financí nemohlo z plánu zmizet, ale hlavní posun *Komplexního plánu přestavby školství* měl tkvit ve zdůraznění úlohy NV v přímém výchovném i vyučovacím procesu.³⁵ Plán vycházel z manifestačních požadavků na přímé napojení školství na hospodářské úkoly,³⁶ ale současně byl svolný k určité debatě vycházející ze spolupráce s mnohými společenskými organizacemi i celou veřejností. Vytvoření tzv. jednotné výchovné fronty se mělo stát nosným pilířem činnosti školské a kulturní komise³⁷ a svého odrazu se dočkal i v tištěné podobě pod názvem *Koncepce rozvoje školství v Brně-městě 1968–1980*.³⁸

22 Zákon o národních výborech č. 69/1967 Sb., Hlava třetí, Oddíl 4.

23 ŽATKULIAK, Jozef. Národní výbory – mocenský nástroj premeny spoločnosti. In: 1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 96.

24 Konkrétně: Ústavní zákon 150/ 1948 Sb., Kapitola šestá, § 131; Zákon o národních výborech č. 13/1954 Sb., Oddíl 6 § 9 (1); Zákon o národních výborech č. 13/1954 Sb., Oddíl 6, § 9 (2).

25 Ústavní zákon 150/ 1948 Sb., Kapitola šestá, § 131 (3).

26 Zákon č. 65/1960 Sb., pozn. 12, Oddíl 2, § 17.

27 V textu se jedná o parafrázi Zákona č. 65/1960 Sb., pozn. 12, Oddíl 1, § 6.

28 ČECHOVÁ, Gabriela. Vývoj organizace a působnosti národních výborů v českých zemích v letech 1945–1960. *Archivní časopis*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 1962, roč. 12, č. 3, s. 140.

29 Instrukce ministerstva školství a kultury. Decentralizace státní správy v oblasti škol a výchovných zařízení v oboru působnosti ministerstva školství a kultury, dne 20. srpna 1956. *Věstník ministerstva školství a kultury* z 31. srpna 1956, s. 237–239.

30 ČECHOVÁ, pozn. 28, s. 140.

31 AMB, B1/1, Zápis o schůzích komise školské, Zápis z porady školské komise, 17. září 1958.

32 Vládní nařízení ze dne 25. března 1964 č. 59 Sb., o úkolech národních výborů péči o děti, § 9–19.

33 AMB, B1/1, Zápis o schůzích komise školské, Zápis o schůzi stálé komise školské, 11. listopadu 1959.

34 AMB, B1/1, Zápis o schůzích komise školské a kultury, Zápis ze schůze komise školství a kultury MěstNV, 18. květen 1962.

35 Ibid.

36 Tento fakt se zrcadlil i dalších v přijatých dokumentech *Přímý plán pomoci školství a kultury při splnění III. pětiletky v zemědělství na čtyři roky nebo O výhledech dalšího rozvoje naší socialistické společnosti*, které jsou uloženy v AMB, B1/1, Zápis o schůzích komise školské a kultury, 1962.

37 AMB, B1/1, Zápis o schůzích komise školské a kultury, Zápis ze školské a kulturní komise, 28. ledna 1966.

38 ŠTEFL, Vladimír. *Koncepce rozvoje školství v Brně-městě 1968–80*. Brno: Městský národní výbor, 1968.

ČINNOST KULTURNÍ A ŠKOLSKÉ KOMISE MĚSTSKÉHO NÁRODNÍHO VÝBORU

Budování socialistického školství

Činnost NV po komunistickém převratu směřovala k důslednému plnění Ústavy 9. května, která zaručovala všem občanům právo na vzdělání, a Zákona o jednotné škole, který charakterizoval popřevratové školství jako jednotné, bezplatné a státní. Období ohraničené léty 1948–1954 se neslo ve znamení stavebních projektů i hospodaření s financemi na různých úsecích školství ve snaze přebudovat a doplnit dosavadní síť škol. Neoddělitelnou součástí porad komise se stala hlášení inspektorů o pracích, které měly být na školách provedeny. Jednalo se o opravy zničených budov a evidenci těch, které během okupace a války sloužily k jiným než školním účelům.³⁹ Podrobná hlášení hovořila o potřebě výměny kotlů, opravách ústředních topení, vodovodů i elektrických rozvodů, zahájena měla být renovace fasád, vymalovány učebny i společné prostory.⁴⁰ Diskutovalo se zároveň o celkové vhodnosti a využitelnosti školních budov pro rozvíjení československého školství: Nachází se v budově šatna a dostatek toalet? Jak se děti na škole stravují? Jsou třídy dostatečně zaopatřeny nábytkem, židlemi, rozhlasem a dalším vnitřním vybavením?⁴¹ V zápisích inspektorů lze vyčíst i závady týkající se hygienických opatření:

— S. Nechvátal navštívil jedenáctiletku na Opuštěné ul. Je tam vzorná čistota, i když je tam směnné vyučování. velký nedostatek je to, že škola nemá šatny a dále to, že tělocvična naprosto nevyhovuje. Družina má malé prostory, jídelna rovněž. Třídy také nejsou velké, byly dokonce vytvořeny třídy z kabinetů.

— S. Konečný provedl průzkum v Líšni na Pohankově ul. Byla provedena přístavba šaten, buduje se hřiště. Spolupráce s ČSČK je slabá. Péče o chrup školní mládeže chybí. Děti musí daleko dojíždět k zubní lékařce a ztrácejí mnoho času.

— Dr. Pohanka hovořil o osmiletce v Komárově. Je tam plánovaná přístavba. Sou-druh je toho názoru, že se budova na školu vůbec nehodí. Je tam 9 učeben a 16 tříd, takže střídají téměř všechny. Kabinety jsou malé. Schodiště je úzké. Vodovod je pouze na chodbě. Záchodů je málo. Družina je vzdálena 20 minut cesty. Děti ztrácejí mnoho času. Škola potřebuje nutně aspoň dvě třídy.

— Závady jsou také v Juliánově na Jamborově ul., jak sděluje s. Peterka. Voda, záchody, šatny, vše chybí. Chodby jsou značně úzké, takže se děti musí zdržovat jen ve třídách, kde jsou navíc navěšeny kabáty. Spolupráce s ČSČK je velmi dobrá, proto se na škole nevyskytují infekční choroby.⁴²

39 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise osvětové a školské, Pozvání k 5. řádné schůzi osvětové a školní komise ÚNV zemského hlavního města Brna, 3. září 1948, Návrhy pro plenum.

40 Např. Ibid., Jednání č. 14.

41 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kultury, Zápis z komise školství a kultury, 20. srpen 1965.

42 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské, Zápis ze schůze školské komise, 10. prosinec 1958.

Uvedené citace pocházejí z roku 1958 a je patrné, že i po deseti letech vlády KSČ se školy stále potýkaly s nedostatkem učeben, šaten, tělocvičen, špatnými rozvody vody i zastaralými toaletami a sprchami. To, že se na mnoha brněnských školách stavební a renovátorské práce rozjížděly velmi pomalu, je dokladem jistých obtíží při plánování rozpočtu a během zmíněných deseti let se zachovala řada zpráv o neustálém překračování finančních limitů. Příkladem může být zpráva z roku 1949, ve které se píše o úplném vyčerpání úvěrů určených na „na vnitřní zařízení škol, na výdaje spojené s vydržováním základních odborných škol, na udržování jejich budov a na nutné nepředvídané výdaje středních, národních a zvláštních škol.“⁴³ Nedostatek financí byl tím pádem pocíťován i ve výstavbě nových školních budov, o které hovoří zpráva z roku 1956: „Výstavba škol nejen že nestačí na odstraňování nedostatku školních prostor, ale nestačí ani krýt potřebu vzniklou růstem nových městských čtvrtí a přibýváním obyvatel ve městě.“⁴⁴ Způsob, jak alespoň částečně zrealizovat menší projekty, nabízely příspěvky shromažďované v SRPŠ, případně i zapojení širší veřejnosti prostřednictvím organizovaných akcí „Z“.⁴⁵

Zvýšená vlna zájmu o vytvoření nových učebních prostor přišla na konci padesátých let, kdy se znovu otevřela otázka případného zhoršení stavu již přeplněných škol⁴⁶ v důsledku připravovaného rozšíření školní docházky. Výstavba nových školních objektů se odrazila i ve výše zmíněném *Komplexním plánu přestavby školství*, podle něhož se dosavadní počet 30 devítiletých tříd měl rozrůst až na pětinasobek.⁴⁷ Dle zpráv se však podařilo největší krizi brzy zažehnat a druhá reorganizace školství byla oficiálně ukončena již ve školním roce 1961/1962 s takovým výsledkem, že Brno-město disponovalo 21 základními devítiletými školami 1.–5. ročníku a 63 základními devítiletými školami.⁴⁸

43 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise osvětové a školské, 1949 po reorganizaci, Pozvání ke 4. řádné schůzi komise pro školství, osvětu a tělesnou výchovu ÚNV z. hl. m. Brna, 28. října 1949.

44 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské, Zápis ze schůze stálé komise školské MěNV v Brně, 30. říjen 1957.

45 Akce „Z“ zahrnovaly neplacené pracovní aktivity obyvatel daného města. Jednalo se o výpomoc v oblastech, kde se státní správě nedostávaly finance. Z archivních zápisů byly doloženy příspěvky na nové vybavení, výstavbu hřišť nebo dokonce budování stadionu v hodnotě 200 000 Kčs. AMB, B1/1, Zápis o schůzích komise školské a kultury, Jak je realizované opatření rady MěstNV v Brně ze dne 7. 3. 1962, odstavec II o rozvoji tělesné výchovy mládeže.

46 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské, Zápis ze schůze školské komise MěNV v Brně, 15. ledna 1958.

47 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské, Zápis o schůzi stálé komise školské, 11. listopadu 1959.

48 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Schůze rady Měst NV v Brně konané v srpnu 1961.

Přínos k rozvoji komunistické výchovy?

Navzdory problémům při fyzickém budování brněnských škol bylo po vydání školského zákona v roce 1953 požadováno, aby se MěNV více zajímal o vlastní průběh výchovy a vzdělání nové socialistické generace, a to zvláště s přihlédnutím k rozvíjejícímu se polytechnickému vzdělání a propojení školství s národními hospodářskými plány. Jak se měl MěNV a jeho komise s novou výzvou vypořádat? Jak naplnit očekávání při zkvalitňování polytechnického vyučování a výchovy jako celku?

MěNV se s novou výzvou vypořádal zjetým způsobem, a to pověřením inspektorů vedením průzkumu stavu a vybavení škol, prostor dílen a pozemků či kompetencí vyučujících.⁴⁹ Na základě takto vedeného průzkumu byla učiněna opatření k zajištění nových prostor, nákupu potřebných pomůcek či proškolení učitelů. Vytvoření dobrých materiálních i personálních podmínek pro rozvoj komunistické výchovy však nebylo zcela bezpodmínečné. Učitelé totiž museli vykazovat výsledky své činnosti a jedním z nejprokazatelnějších údajů o efektivním využívání poskytnutých prostředků bylo zhodnocení celkového prospěchu žactva. Procentuální vyčíslení všech známek se stalo velmi rychle pravidelnou a nedílnou součástí učitelských porad a minimálně jednou za pololetí se v zápisech objevovala statistika, kolik žáků ve třídě má jakou známku z vyučovacích předmětů a chování. Škola byla povinná zasílat přehledy známek ke školské komisi MěNV, kde se stávaly hlavním kritériem pro zhodnocení úspěšné či neúspěšné činnosti na dané škole.

Dlouholetá analýza prospěchu žáků však přinesla nepříjemné zjištění – postupné zvyšování procenta neprospívajících. V roce 1961 na ZDŠ v Brně neprospělo 1,08 % všech žáků,⁵⁰ v následujících letech se procento propadávajících dokonce zdvojnásobilo a v roce 1965/1966 neprospělo 2,77 %.⁵¹ Souhrnné výsledky však přinesly ještě jedno závažné zjištění. V roce 1962 v zápisech komise stálo, že ze všech neprospívajících dětí je až 78,6 % tvořeno dětmi z dělnických rodin. Vzhledem k sociálnímu složení v Brně, kde podíl obyvatel dělnického původu byl z celkového počtu obyvatel v Brně údajně hluboko pod uvedeným procentem, se jednalo o šokující závěr, který neodpovídal dobovým požadavkům na soustavné zvyšování vzdělanosti dětí pocházející právě z dělnického prostředí.⁵²

Jistým druhem kontroly se stalo i sledování žáků po ukončení povinné školní docházky. V případě dalšího studia byly vypsány kvóty, které určovaly, kolik žáků a kde může studovat, a tudíž panoval přísný dohled nad prováděním výběrového řízení na jednotlivé školy. Nebylo tajemství, že přijímací komise upřednostňovaly

děti dělnického původu⁵³ a např. na výběrových školách jich mělo studovat hned 62 %. Avšak sociální složení brněnského obyvatelstva neodpovídalo zmíněným procentům, a proto splnit předepsaný požadavek bylo prakticky nereálné.⁵⁴ Příkladem může být situace v roce 1961, kdy na se střední všeobecně vzdělávací školy hlásilo jen 142 žáků z dělnického prostředí, což bylo méně než padesát procent z celkového počtu přihlášek.⁵⁵ Výsledky mezi 40–50 % se objevovaly v souhrnných zprávách pravidelně.⁵⁶ Stejně neuspokojivé výsledky se týkaly i zájmu žáků o preferované učební obory. Na tuto skutečnost upozornil i KNV, který ostře zkritizoval skutečnost, že Brno dosahuje nejhorších výsledků v rámci Jihomoravského kraje.⁵⁷ Pro představu je možné uvést čísla z roku 1963, kdy bylo do učebního oboru hornictví získáno 125 žáků (67,2 % z předpokládané plánu), do hutnictví 65 žáků (83,3 %), do stavebnictví 338 žáků (76,4 %) a do zemědělství 119 žáků (93,6 %).⁵⁸

Ze strany MěNV byly v přijímání žáků k dalšímu studiu podniknuty značné intervence. K zefektivnění této činnosti měla přispět ustanovená přijímací komise, která by provedla jednotný výběr a přijaté žáky by rovnoměrně rozdělila mezi příslušné školy.⁵⁹ Tato přijímací komise společně se školskou a kulturní komisí řešila i případy následného odvolání vůči jejímu rozhodnutí. V archivních dokumentech se objevilo např. odvolání k zamítnutému studiu Aleny Valtrové, která usilovala o přijetí na střední všeobecnou vzdělávací školu. Během přezkoumání rozhodnutí byly sepsány posudky na rodinu Valtrovu, které sice nepotvrdily reakční smýšlení, ale byl zdůrazněn neujasněný politický postoj celé rodiny. Závěr šetření zněl, že přijímací komise se nedopustila žádných podstatných omylů.⁶⁰ Než padlo rozhodnutí u obdobných případů odvolání, soustředily se obě komise především na zodpovězení dvou klíčových otázek: Jaký je prospěch žáka a jakou má politickou vhodnost ke studiu? Mnohdy se stalo, že i když byl prospěch jistého žáka uváděn jako solidní či průměrný, tak dělnický původ rodičů či přímé vazby na KSČ dokázaly nepřilížit skvělý prospěch kompenzovat.⁶¹

Angažovanost MěNV lze vysledovat i v záležitosti náborů žáků do preferovaných povolání, během něhož někteří členové NV údajně vyhrožovali ředitelům

49 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis ze schůze komise, 14. říjen 1960.

50 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Schůze rady MěstNV v Brně konané v srpnu 1961, Věc: Plnění komplexního plánu přestavby školství.

51 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, XXI. Plenární zasedání MěstNV konané v provincii 1967.

52 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Výsledky klasifikace prospěchu a chování 1. pololetí 1962/1963.

53 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské, Zápis o schůzích stálé komise školské, 13. květen 1959.

54 Ibid.

55 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis ze schůze školské a kulturní MěstNV, 7. duben 1961.

56 V roce 1960 bylo na SVVŠ přijato 42 % z rodin dělnických, v roce 1961 48,1 %. AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis ze schůze komise školství a kultury Měst NV, 26. květen 1961.

57 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, 8. březen 1963.

58 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, 25. duben 1963.

59 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské, Zápis o schůzi stálé komise školské, 13. května 1959.

60 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis ze schůze komise školství a kultury Měst NV, 1. září 1961.

61 Příklady viz AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Jihomoravský krajský národní výbor v Brně, odbor školství a kultury, Dopis předsedovi školské a kulturní komise MěstNV, 3. května 1962.

škol, že ztratí svou pozici, nesplní-li předepsaný počet. Je však nutné dodat, že forma takového přímého nátlaku byla samotnou školskou komisí ihned odsouzena.⁶² I zde se jako problémové jevíly samotné náborové kvóty, které byly pro některá odvětví nastaveny přespříliš vysoko. Například v roce 1961 byla stanovena kvóta při náboru do hornictví na 92 žáků, získáno jich bylo jen 39. Navíc z uvedeného počtu bylo 13 žáků narozených v roce 1967 a podle sdělení odboru pracovních sil nebylo toto číslo KNV do celkové statistiky započítáno z důvodu nízkého věku a neukončené povinné školní docházky žáků.⁶³ Kvóty pro hornictví nebyly plněny již v delším časovém horizontu, na druhé straně lepší výsledky v náboru do zaměstnání byly vykazovány v hutním průmyslu, stavebnictví a zemědělství. Zde byly kvóty naopak pravidelně překračovány.⁶⁴

Nabízí se otázka, jestli byl zprvu vytyčený požadavek na větší angažovanost NV ve výchovném a vzdělávacím procesu opravdu splněn. Na první pohled je však patrné, že praktická realizace plánů (viz *Komplexní plán přestavby školství*) v praxi značně pokulhávala a činnost školské komise byla v konečném důsledku spíše ochromena systémem kontroly a získáváním výše zmíněných údajů jakožto průkazných výsledků o úspěšném vedení vzdělávací politiky.

Vznik jednotné výchovné fronty

NV projevovaly zvýšený zájem nejen o známky z vyučovacích předmětů, ale i o známky z chování. I zde výzkumy přinášely nepříjemné výsledky. V roce 1961 bylo uvedeno, že sníženou známku z chování mělo až 7 % žáků⁶⁵ a s obdobným výsledkem se komise setkávala každý rok.⁶⁶ Za jednu z hlavních příčin nevhodného chování bylo považováno narušené rodinné prostředí, a tak se péče o děti z rozvrácených rodin, děti opuštěné i ze sociálně slabšího prostředí od šedesátých let dostala na přední místo zájmu MěNV i jeho školské komise. Jak tyto děti a mládež převychovat a jaké prostředky k tomuto cíli využít, se stalo námětem porad školské komise na následující desetiletí.

Zásadním problémem však bylo, že dosavadní odborná péče o děti a mládež byla na půdě NV značně roztržštěná a hlavním vytyčeným úkolem bylo tuto odbornou péči z hlediska zdravotního, právního, hospodářského i výchovného sjednotit.⁶⁷ Jednalo se o úkol dlouhodobý, který však ani během šedesátých let nebyl

ideálně vyřešen. Sjednocení měla přinést nová Subkomise pro péči o mládež vytvořená při školské a kulturní komisi, jež byla pověřena spoluprací se zdravotními pracovníky úřadovny ochrany mládeže. Avšak souběžně můžeme sledovat i činnost Komise pro mládež vyžadující zvláštní péče, do jejíž kompetence patřilo rozřazování a přijímání dětí s výchovnými či zdravotními problémy do speciálních škol a ústavů v Brně. Dokonce se na počátku šedesátých let v zápisech hovoří i o Komisi pro narušenou mládež, která se měla zabývat zvláště o prevenci a likvidaci prvních úkazů mravní narušenosti.⁶⁸ Vedle sebe tak působilo hned několik kompetentních orgánů, jejichž spolupráce nebyla vždy jednotná.

Uvedený výčet z počátku šedesátých let však musí být doplněn i o Aktiv pro otázky výchovy mládeže jako poradní a kontrolní orgán školské komise, do jehož řad zasedli zástupci z Československého rozhlasu, deníku Rovnost, z Výzkumného ústavu pedagogického, Veřejné bezpečnosti, Československého svazu mládeže, Československého svazu tělesné výchovy a dalších organizací.⁶⁹ Jeho hlavním úkolem bylo rozvíjet pedagogickou propagandu a šířit formou osvěty v rozhlase, televizi i tisku možnosti, jak předejít či napravit deviantního chování.⁷⁰ Souběžně s tímto aktivem však existovala i Komise péče o mládež, které měla též vést v patrnosti veškerou ohroženou mládež v Brně a poskytovat jí poradenské služby.⁷¹ V rámci preventivní péče a šíření osvěty měla obdobně spolupracovat s ostatními orgány státní správy i dalšími organizacemi a při své práci plně využívat rozhlas, tisk, televizi, divadla, filmy a ostatní výchovné a propagační prostředky. Čím se tedy Komise péče o mládež lišila od výše zmíněného Aktivu pro otázky výchovy mládeže? Zatímco aktiv organizoval obecnou prevenci, tak komise se měla zabývat prevencí konkrétní, rozhodovat o jednotlivých případech žáků s výchovnými potížemi a zajišťovat ústavní či výchovné zásahy dle potřeby.⁷²

Obdobné snahy o propojení několika různých organizací s cílem ochránit mládež před veškerými škodlivými vlivy vešly ve známost jako vznik tzv. jednotné výchovné fronty, do níž byli začleněni i rodiče a celá veřejnost. Jednotná výchovná fronta, o jejíž vznik orgány národního výboru usilovaly, se též stala pevnou součástí *Komplexního plánu přestavby školství*.

62 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis ze schůze školské a kulturní komise MěstNV, 7. duben 1961.

63 Ibid.

64 Výsledky např. AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Informační zpravodaj č. 16, Odbor pracovních sil MěstNV v Brně, 26. říjen 1961.

65 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Schůze rady MěstNV v Brně konané v srpnu 1961, Věc: Plnění komplexního plánu přestavby školství.

66 AMB, B1/1, Zápis o schůzích komise školské a kulturní, Zpráva o plnění plánu za I. pololetí, 1962.

67 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské, Zápis ze schůze stálé komise školské MěNV v Brně, 17. červenec 1957.

68 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis ze schůze školské a kulturní komise MěstNV, 8. listopad 1963.

69 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Zápis o schůzi aktivu pro otázky výchovy mládeže, 18. listopad 1960.

70 Ibid.

71 Vládní nařízení č. 59/1964 Sb. O úkolech národních výborů při péči o děti a podle Směrnice MŠK ze dne 10. 7. 1964, kterou se vládní nařízení provádí.

72 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kulturní, Plnění plánu komise péče o děti (KPD) za I. pololetí 1965.

KONTROLA A SEBEKRITIKA

Ideální činnost národního výboru a její školské komise byla shrnuta čtyřmi body: a) provést průzkum dané problematiky; b) stanovit jasný plán; c) uvést do pohybu potřebné rezervy k jeho naplnění; d) kontrolovat plnění plánu a v průběhu kontroly napravovat nedostatky.⁷³ Systém založený na zmíněných bodech se však v realitě velmi často dostával pod vlnu kritiky. K zhodnocení činnosti národních výborů může být využita publikace *Koncepce rozvoje školství v Brně-městě 1968–1980*, podle níž měla činnost MěNV a zvláště její školské komise přispět k modernizaci obsahu a metod výchovné a vzdělávací práce škol.⁷⁴ Avšak již při čtení je patrné, že celá koncepce se opírala jen o současné statistické údaje a jejich výhled k roku 1980 (např. počet jednotlivých tříd, rozdělení dětí v ročnících, směnnost vyučování atd.). Ani část týkající se obsahové přestavby se neoprostila od pouhých číselných údajů a procent, např. o stavu žáků navštěvující diferencované (zájmové, doučovací) vyučování. Je až s podivem, že i publikace, která se veřejně přihlásila k vnitřním reformám práce NV, se v konečné podobě ze svého stereotypu a rutinního výkonu nedokázala vymanit.

Velkých mezer ve své činnosti si byla vědoma i samotná školská komise, s ostřejší sebekritikou se setkáme na přelomu desetiletí. Za symbol přebujelosti kontrolního systému, neefektivnosti a administrativní strnulosti byla označena funkce inspektorů, kteří dohlíželi na činnost učitelů, sledovali školní i mimoškolní výchovu a vedli záznamy o stavu školních budov. V uvolněné atmosféře konce šedesátých let upozornil prof. Jaroslav Kopáč, vedoucí katedry pedagogiky filozofické fakulty UJEP, na odcizení se výchovnému procesu a na svazující dozor nad školskými záležitostmi. Ve svém odvážném a kritickém spise se vyjádřil o stavu školství, jež se dle jeho slov zmitá v krizi: „*Vyznačuje se to zejména bezmocností ministerstva školství vůči národním výborům i bezmocností vyšších orgánů – krajských národních výborů, vůči okresním národním výborům, v jejichž nomenklatuře jsou nejen osobní záležitosti učitelstva mateřských a základních škol, ale i jmenování inspektorů, a jež nejsou za dnešních poměrů s to, vyrovnat se se složitými otázkami (...).*“⁷⁵ Překonání přežívajícího systému, kdy NV často libovolně zasahovaly do čistě odborných otázek, mohlo podle J. Kopáče nastat jen nahrazením systémem demokratičtější, který se měl oprostit od direktivnosti a měl být vytvořen lidmi s řádnou kvalifikací. Prof. Kopáč přímo požaduje, aby se ke školské problematice mohli vyjadřovat i samotní učitelé a z jejich okruhu měli být i ustanovováni „noví“ inspektoři. „*Ten, kdo chce za této situace vést, musí si být vědom možností i mezi*

svého působení – nebude nikdy usilovat o to, aby byl něčím více než první mezi sobě rovnými. Jen tak může vzniknout pravá autorita inspektora (...) funkce inspektor-ská musí být funkcí dočasnou; inspektor by se měl po čase zase vrátit na své místo ve škole, aby nebyl odtržen od školského života (...) inspektoři by měli náležet do kategorie učitelů.“⁷⁶

ZÁVĚR

V závěrečném pohledu na vývoj a činnost NV lze během dvou desetiletí vysledovat znatelný posun směřující k procesu demokratizace a snaze zapojit NV aktivněji do vlastních výchovných a vzdělávacích otázek, jež byl doplněn požadavkem o zohlednění názorů veřejnosti. Na základě mnoha zákonů, které během padesátých a šedesátých let vedly k postupnému přesouvání pravomocí z ministerstev do rukou NV i k přesouvání pravomocí v samotné struktuře NV směrem k jednotlivým komisím a aktivům, byly deklarativně vytvořeny ideální podmínky pro plnohodnotné rozvinutí modelu lidové správy. Zároveň s rostoucí decentralizací se NV postupně stávaly odpovědnými za fungování veškerých vzdělávacích a výchovných zařízení v Brně, a školské komise tak byly opatřeny pravomocemi, které jim umožňovaly stát se plnohodnotnými správci v oblasti školství od mateřských škol až po školy pro pracující. Přesun odpovědnosti se však neměl dotýkat jen účelného hospodaření s financemi, ale snahou bylo vést komisi NV i k tomu, aby se stále více zajímala o zkvalitňování vlastního obsahu a průběhu výchovně-vzdělávacího procesu.

Avšak konkrétní činnosti NV, a zvláště ta výchovná, neodpovídala rozsáhlým pravomocem, které během dvou desetiletí komise MěNV v Brně dle zákonů a vyhlášek získala. „*V zájmu plnění složitých hospodářských úkolů převládaly tendence uplatňovat hospodářsko-organizační funkci odtržené od funkce kulturně výchovné a používání administrativních forem mělo za následek pokles aktivity občanů na činnosti NV,*“⁷⁷ komentuje Václav Škoda činnost NV a na základě výzkumu NV v Brně lze tento obecný závěr doložit i na konkrétním příkladu. K zaostávání výchovného působení zde docházelo dokonce i v šedesátých letech, kdy se činnost NV, školské komise a nově ustanovených aktivů více než kdy dříve soustředila na otázku péče o výchovu ohrožené mládeže. Ani tehdy se vlastní aktivity komise a potažmo celého NV nedokázaly oprostit od pouhého reorganizování, soustavného vedení průzkumů a následné kontroly a, jak bylo velmi stručně shrnuto na třech oblastech zájmu v otázce školství, s účelným řešením výchovným a vzdělávacím obtížích přicházela školská komise NV na svých poradách jen velmi sporadicky.

73 ŠKODA, Václav. Deset let práce národních výborů. In: *Nová mysl*. V Praze: Socialistická akademie, 1955, roč. 9, č. 5, s. 502.

74 ŠTEFL, pozn. 38, s. 39

75 AMB, B1/1, Zápisy o schůzích komise školské a kultury, Příloha Návrhu ve věci Obsazování míst školních inspektorů konkurzem. Stanovisko prof. J. Kopáče, projednáno aktivem rady MěNV 26. června 1968.

76 Ibid.

77 ŠKODA, Václav. *Národní výbory – základní orgány jednotné státní moci v ČSSR*. Praha: Svoboda, 1975, s. 104.

PRAMENY A LITERATURA

Archiv města Brna (AMB):

B 1 / 1, Národní výbor města Brna, Sbírká zápisů o schůzích

Národního výboru města Brna a jeho složek:

1948–1951 Zápisy o schůzích komise osvětové a školské.

1954–1955 Zápisy o schůzích komise školské.

1957 Zápisy o schůzích komise školské.

1958 Zápisy o schůzích komise školské.

1959 Zápisy o schůzích komise školské.

1960 Zápisy o schůzích komise školské a kulturní.

1961 Zápisy o schůzích komise školské a kulturní.

1962 Zápis o schůzích komise školské a kultury.

1963 Zápisy o schůzích komise školské a kulturní.

1965 Zápisy o schůzích komise školské a kultury.

1966 Zápisy o schůzích komise školské a kultury.

1967 Zápisy o schůzích komise školské a kultury.

Ústavní zákon č. 150/ 1948 Sb., Ústava Československé republiky.

Ústavní zákon o národních výborech č. 12/1954 Sb.

Zákon o národních výborech č. 13/1954 Sb.

Zákon o volbách do národních výborů č. 14/1954 Sb.

Zákon o národních výborech č. 65/1960 Sb.

Vládní nařízení o rozšíření pravomocí a odpovědnosti národních výborů a o uspořádání a činnosti jejich orgánů č. 71/1960 Sb.

Ústavní zákon č. 10/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

Vládní nařízení o úkolech národních výborů při péči o děti č. 59/1964 Sb.

Zákon o národních výborech č. 69/1967 Sb.

ČECHOVÁ, Gabriela. Vývoj organizace a působnosti národních výborů v českých zemích v letech 1945-1960. *Archivní časopis*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 1962, roč. 12, č. 3, s. 129–147. ISSN 0004-0398.

ČERMIN, Jan. *Brněnské národní výbory a její funkcionáři (1945–1954)*. Brno, 2015. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

NUHLÍČEK, Josef. Spisová služba národních výborů v letech 1945–1955. *Archivní časopis*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, 1955, roč. 5, č. 3, s. 135–146. ISSN 0004-0398.

RATAJOVÁ, Jana a RATAJ, Tomáš. Národní výbory. Pokus o nový model veřejné správy (1945–1989). In: *Osm set let pražské samosprávy*. Praha: Ciptorium, 2002. ISBN 80-902597-4-X.

ŠKODA, Václav. Deset let práce národních výborů. In: *Nová mysl*. V Praze: Socialistická akademie, 1955, roč. 9, č. 5, s. 496–505.

ŠKODA, Václav. *Národní výbory – základní orgány jednotné státní moci v ČSSR*. Praha: Svoboda, 1975.

ŠTEFL, Vladimír. *Koncepce rozvoje školství v Brně-městě 1968-80*. Brno: Městský národní výbor, 1968.

ŽATKULIAK, Jozef. Národné výbory – mocenský nástroj premeny spoločnosti. In: 1948: únor 1948 v Československu: nástup komunistické totality a proměny společnosti, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 93–102. ISBN 978-80-7285-108-9.

KLÍČOVÁ SLOVA: školství, výchova a vzdělávání, národní výbor, Brno, Nový člověk,

Zusammenfassung

DER STÄDTISCHE NATIONALAUSSCHUSS IN BRÜNN (BRNO) UND SEIN EINFLUSS AUF DEN AUFBAU DES SOZIALISTISCHEN SCHULWESENS

Der beiliegende Text behandelt die Tätigkeit des Städtischen Nationalausschusses in den Jahren 1948-1968 und verfolgt dessen unmittelbaren Einfluss auf die Formierung des tschechoslowakischen Schulwesens in Brünn nach dem Februarumsturz 1948. Als fester Bestandteil des Textes ist auch die Entwicklungslinie der Staatsverwaltung in dem betrachteten Gebiet festgehalten, mit dem Ziel, den Lesern die allmähliche Dezentralisierung und Demokratisierung nahezubringen, welche die Nationalausschüsse im Laufe von zwanzig Jahren durchliefen. Nur durch die Abgrenzung der allgemeinen Trends in der Entwicklung der Organisation der Nationalausschüsse ist es möglich, ihr Funktions-(Nicht-Funktions-)Prinzip und ihren Einfluss auf die Realisierung von breiteren Erziehungs- und Bildungsplänen der kommunistischen Partei zu begreifen. Dieser Einfluss hat sich im Laufe der Untersuchung als sehr einseitig und festgefahren im System zur Planung und Festsetzung der Ziele erwiesen. Im Text ist die vorhergehende Behauptung anhand von drei Tätigkeitsfeldern der Nationalausschüsse aufgezeichnet – der Finanzwirtschaft, dem Kontrollsystem und der Bildung einer einheitlichen Erziehungsfront.

MATERIÁLY

UKOPIŠNÁ SBÍRKA RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA – HISTORIA SCHOLASTICA V RAJHRADSKÉ KLÁŠTERNÍ KNIHOVNĚ¹

Jindra Pavelková

V rukopisné sbírce knihovny rajhradského benediktinského kláštera se nachází jeden celý rukopis a jeden rukopisný fragment významného a slavného středověkého díla *Historia scholastica*. Autorem spisu je Petr z Troyes, spíše označovaný Comestor, někdy též Manducator, který toto dílo sepsal jako výklad a glosy z Písma pro studenty katedrální školy Notre Dame v Paříži.²

Petr se narodil v Troyes patrně kolem po roce 1100,³ roku 1147 se stal děkanem místního chrámu sv. Petra⁴ a roku 1164 děkanem pařížské katedrály a profesorem teologie. V roce 1169 vstoupil do kláštera augustiniánů u sv. Viktora v Paříži⁵, kde zemřel 22. října 1178.⁶ Označení Comestor či Mandukator údajně vycházelo z latinského pojmenování „Žrout“, které měl obdržet za shromažďování vzdělanosti.⁷ Zahraniční literatura však uvádí, že Comestor bylo rodinným jménem.⁸

Historia scholastica patřila k nejrozšířenějším dílům v období od vrcholného středověku až do reformace. V roce 1215 získala na Čtvrtém lateránském koncilu papežské schválení, v roce 1228 byla spolu se *Sentencemi* Petra Lombardského (1100–1160) na generální kapitule dominikánského řádu v Paříži stanovena jako základ teologického studia, stejného postavení se jí v roce 1253 dostalo i na univerzitě v Oxfordu.⁹ Po Bibli to také bylo jedno z nejčastěji tištěných děl, jeho tištěných

---

1 Studie vznikla v rámci projektu NAKI II č. NAKI II DG16P02R047 Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace (2016–2020).

2 MOREY, James H. Peter Comestor, Biblical Paraphrase, and the Medieval Popular Bible. *Speculum*. Cambridge (MA): Mediaeval Academy of America, 1993, roč. 68, č. 1, s. 6.

3 PACNEROVÁ, Ludmila. *Staročeský hláskový Comestor*. Praha: Slovanský ústav Akademie věd České republiky; Euroslavica, 2002, s. XX.

4 MOREY, pozn. 2, s. 10.

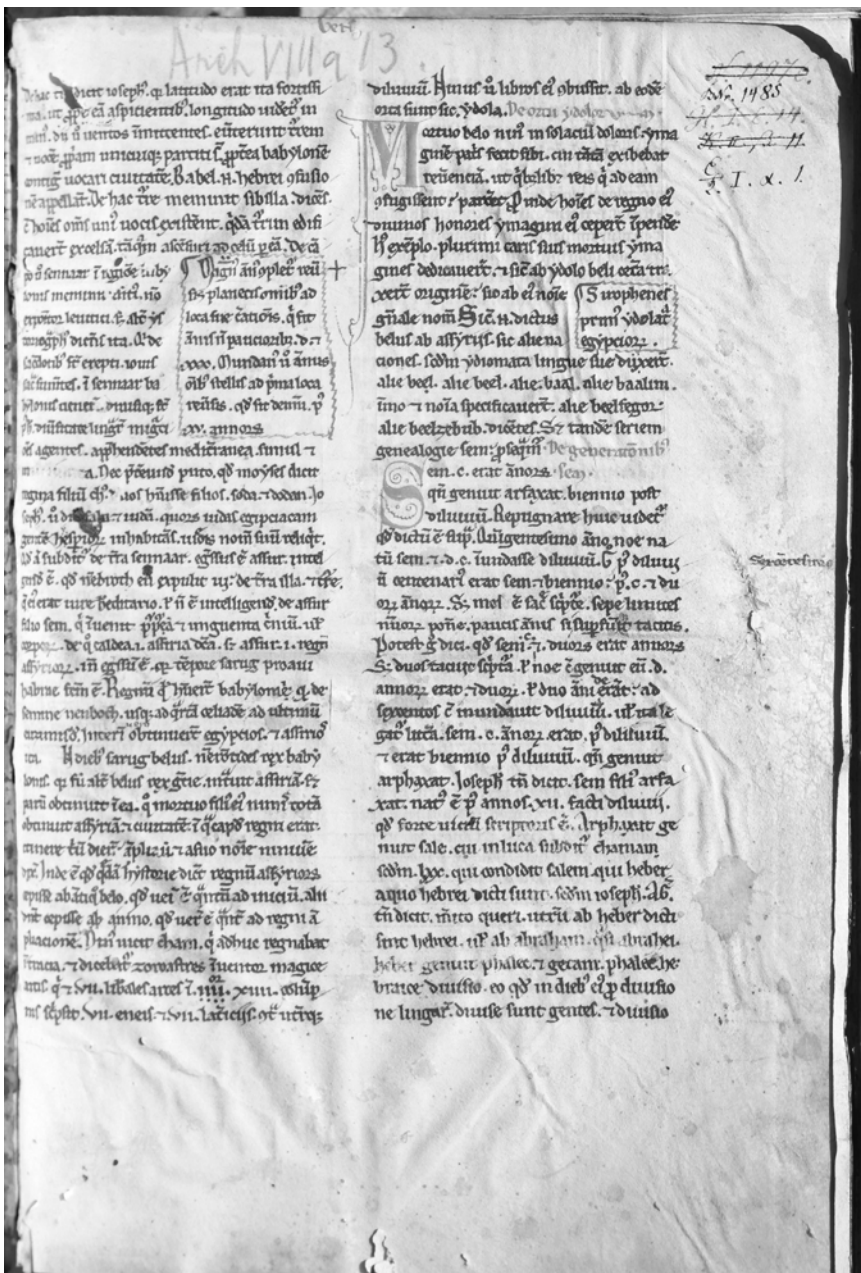
5 NOVÁK, Jan V. Petra Comestora *Historia scholastica*. *Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910, roč. II, sv. 9.

6 MOREY, pozn. 2, s. 10.

7 DUREC, Ivo. O objevu zlomků slavného rukopisu *Historia scholastica* Petra Comestora z konce XIII. století v Modřicích. In: *Jižní Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2007, roč. 43, sv. 46, s. 250.

8 MOREY, pozn. 2, s. 10.

9 *Ibid.*, s. 6.

První z listů rukopisné fragmentu *Historie scholastiky* Petra Comestora, který je použit jako předsádka tisku z 16. století. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

vydání je známo více než u dalšího slavného středověkého díla – *Zlaté legendy* Jakuba de Voragine (1228–1298).¹⁰ Ze 16 vydání před rokem 1501 jich bylo osm vytištěno v tiskárnách působících na území dnešní Francie (Štrasburk 1473, 1483, 1485, 1487, 1500, Paříž 1498, 1500 a Chambéry 1486), čtyři v Německu (Augsburg 1473 a Kolín n. R. 1475, 1477, Reutlingen, s.a.), dva ve Švýcarsku (Basilej 1486, západní Švýcarsko, tiskař Breviaria Sedunense 1487) a dva v Nizozemí (Utrecht 1473 – 2x)¹¹.

O velké oblíbenosti *Historie scholastiky* svědčí také brzké překlady do národních jazyků. Do němčiny byla část díla přeložena již kolem roku 1250 na popud durynského lankraběte Heinricha Raspeho IV. (1204–1247), kolem roku 1271 následoval překlad do holandštiny a kolem roku 1295 do staré francouzštiny. Ve 14. století následovaly překlady do portugalštiny¹² a na jeho konci do staré češtiny.¹³ Staročeský překlad byl pořízen pro Emauzský klášter v Praze a byl v prvotní podobě zapsán charvátskou hranatou hlaholicí. Toto znění, dochované dnes jen v různě obsáhlých zlomcích, má původnější podobu, než staročeské rukopisy zapsané latinkou.¹⁴ Velkou oblibu dílo získalo zejména ve Francii a Anglii, známé je ale i jeho studium v českém prostředí, a to zejména z citátů u Štítného a Husa.¹⁵ Spis byl také jednou ze základních knih, která se nacházela prakticky v každé klášterní knihovně. Například rukopis z první poloviny 15. století se nachází v knihovně brněnských augustiniánů.¹⁶ Rukopis se nachází v konvolutu spolu s *Tractatem de modo studendi*, díly Henrica de Hassia *De contractibus*, Kunše ze Zvole *Dicta bona et utilia horarum canonicorum* a Zdislavova spisu *Terminus speculationis*. Text této *Historie scholastiky* se textově liší od vydání v *Patrologii latine*.¹⁷ Z poloviny 14. století, tedy ze stejné doby jako *Historia scholastica* dochovaná v rajhradské klášterní knihovně, pochází fragment tohoto spisu uchovávaný rovněž u brněnských augustiniánů. Zlomek o 2 foliích zachycuje text II. knihy *Makabejské*.¹⁸ Tento rukopisný zlomek

10 SEYBOLT, Robert Francis. *The Legenda Aurea, Bible, and Historia scholastica. Speculum*. Cambridge (MA): Mediaeval Academy of America, 1946, roč. 21, č. 3, s. 339.

11 Evidovaná vydání dle *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* [online]. [cit. 23. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>.

12 MOREY, pozn. 2, s. 8–9.

13 PACNEROVÁ, pozn. 3, s. 5.

14 K tomu více zejména: KYAS, Vladimír. *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 65.; PACNEROVÁ, Ludmila. *Staročeské hlaholské zlomky (kritické vydání). Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd*. Praha: Academia, 1986, roč. 96, č. 4., s. 5–6.; TÁŽ, pozn. 3, s. XXII–XXIII.

15 NOVÁK, pozn. 5, s. VII.

16 Knihovna augustiniánů na Starém Brně, sig. A 41, více informací viz DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně 1. Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na St. Brně*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, s. 44.

17 *Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica, omnium SS. Patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aeo apostolico ad usque Innocentii III tempora floruerunt...* [Series Latina, in qua prodeunt Patres, doctores scriptoresque Ecclesiae Latinae, a Tertulliano ad Innocentium III], sv. 198. Paris, 1855, s. 1053–1718.

18 Knihovna augustiniánů na Starém Brně, sig. A 11, fragm. 2.

patrně italské provenience byl ve druhé polovině 18. století sejmut z vazeb jedné z tištěných knih augustiniánské knihovny. Augustiniáni mají v knihovně též tištěného Comestora, a to ve štrasburském vydání z roku 1485.¹⁹ Prvotisk *Historie scholastiky* ve stejném vydání je součástí rovněž novoříšské premonstrátské knihovny, do které se dle provenienčních přípisů dostal patrně z želivského kláštera.²⁰

Co však přinášelo Comestorově dílu takovou oblibu? Byl to především fakt, že se jedná o knihu příběhů.²¹ Dílo je v podstatě biblickou dějepřpravou, dějepřpisem popisujícím biblické příběhy. Comestor doplňuje zejména to, co je v Bibli samé pouze naznačeno, či uvedeno stručně nebo v nejasném podání. I z toho důvodu jsou nejobsáhlejší výklady *Pěti knih Mojžíšových* a knihy *Jozue*. Celý spis se dělí na 21 knih, vedle výše uvedených obsahuje knihu *Soudců*, stručný výklad ke knize *Ruth*, knihy *Královské*, knihu *Tobiáš* s dějinami babylonského zajetí, *Ezechiela*

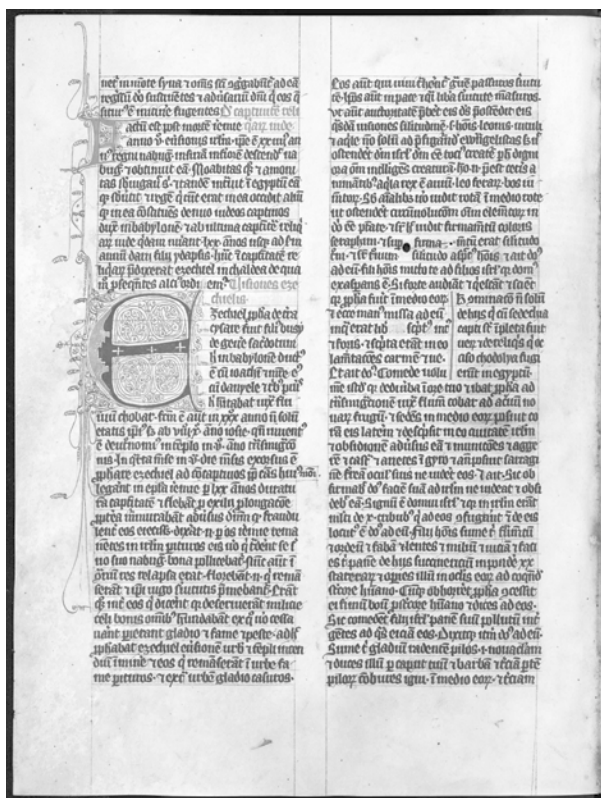
a *Daniela* s dějinami babylonských, médských a perských králů, knihu *Judith* doplněnou o výklady k *Ezdrášovi* a *Nehemiášovi*, knihu *Ester* s dějinami výbojů Alexandra Velikého a knihy *Makabejské* s výkladem dějin v Judsku před narozením Krista až po doplnění událostí z *Evangelii* a *Skutků*.²² Pod názvem *Incidentia* uvádí Comestor poznámky ze světských dějin věnované Římanům, Řekům a orientálním národům, vždy tak, jak časově zapadají do vyprávění o biblických událostech.²³

Odkud však Petr Comestor tyto doplňující informace získal? Jeho hlavním zdrojem, zejména pro dějiny doby před narozením Ježíše Krista, byly *Židovské starožitnosti* Josefa Flavia (37–100). Dalším zdrojem informací byl spis sv. Augustina (354–430) *De Genesi ad litteram*, výklady sv. Jeronýma (347–420) k *Vulgátě*, *Hexameron* Bedy Ctihodného (672–735) a jeho výklad k *Pentateuchu*, *Enarrationes in Evangelium Matthaei* Anselma z Laonu (1050–1117). Pramenem mu byly samozřejmě i apokryfní texty.²⁴

Vedle těchto významných středověkých děl křesťanského světa byl pro Comestora a jeho prameny určující i svět a učení židovské. Petrův vztah k židovskému učení a spisům ovlivnil zejména fakt, že v Troyes fungovala zhruba v Petrově době škola rabína Solomona Ben Isaaca (známý pod jménem Raši, 1040–1105) a jeho právnicka Jacoba ben Meira (známého pod jménem Rabbeinu Tam, 1100–1171). Na to, že Petr Comestor používal jako své prameny i rabínskou literaturu, odkazuje i uvození některých pasáží sdělením „*Hebraei tradunt*“ či „*Habreus ait*“.²⁵ Vedle *Midrašů* čerpal Petr pro doplnění starozákonních příběhů také z židovského komentáře *Octateuchu* (prvních devět biblických knih).²⁶

Jak již bylo uvedeno na začátku tohoto příspěvku, v rajhradské klášterní knihovně se nachází jeden rukopis a jeden fragment Comestorova díla *Historia scholastica*. Fragment byl napsán ve 14. století a textově se jedná o knihu *Genesis*. Sestává ze dvou úplných listů použitých jako předsádky tisku *Statuta ordinis cartusiensis a domino Guigone priore cartusie edita* vydaného v Basileji u Johanna Amerbacha v roce 1510.²⁷ Podle provenienčního přípisu patřila kniha původně kartuziánskému klášteru v Brně – Králově Poli,²⁸ do Rajhradu se tedy dostala po zrušení toho kláštera v roce 1782. Bohužel nevíme, zda byl v tomto klášteře v knihovně původně celý Comestorův spis a teprve v novověku byl použit na vazby kartouzských knih, nebo zda kartuziáni knihu již se zlomkem získali.

Kompletní rajhradský rukopis²⁹ byl oproti tomu součástí knihovny nejpozději začátkem 17. století, na fol. 231r se nachází zápis informující o zrušení moravských

Petr Comestor:
Historie scholastica.
(Knihovna Benediktinského
opatství Rajhrad)

19 Ibid., sig. AP 73.

20 Knihovna premonstrátů v Nové Říši, sig. NŘP 25.

21 MOREY, pozn. 2, s. 7.

22 NOVÁK, pozn. 5, s. VI.

23 PACNEROVÁ, pozn. 3, s. XX.

24 MOREY, pozn. 2, s. 11.

25 Ibid., s. 12–13.

26 Ibid., s. 14.

27 Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad (dále KBOR), sig. K.II.cc.33.

28 Na titulu uvedeno: „Liber Carthusiae Brunensis“.

29 KBOR, sig. R 351.

klášterů direktoriem v roce 1620, konkrétně o zrušení rajhradského kláštera. Zápis zní: „Anno Domini 1619 accepta sunt omnia Monasteria in Moravia a Directoribus. Die 20. Augusti est acceptum Nostrum Regradense ubi dominus Paulus Ssalmpach a dominis commissarius pro capitaneo constitutus est secunda vero die Septembris“. Rukopis má dnes tzv. rajhradskou pergamenovou vazbu, do které byl převázán v 18. století, z toho důvodu nejsme schopni zjistit, ve které době se do rajhradské klášterní knihovny dostal. Rukou 17. či 18. století je na prvním foliu napsána rajhradská provenience: „Monasterij Rayhradensis Ord. S. Benedicti“. Ve druhé polovině 18. století, v době probošta Otmara Conrada, byl rukopis opatřen dvěma mědirytinovými exlibris.³⁰

Pergamenový rukopis byl napsán v první polovině 14. století gotickou minuskulí,³¹ ačkoliv nejstarší soupis rajhradských rukopisů z osmdesátých či devadesátých let 18. století jej chybně datuje do 12. století.³² Je napsán na 192 foliích s původní paginací (s chybou – po foliu 47 následuje v číslování folio 88) ve dvou sloupcích. Nadpisy a rubrikace jsou psány červeně, menší iniciály střídavě červeně a modře.³³ Červené a modré jsou rovněž větší velké iniciály komponované z kresebného filigránu. Jedná se o typ iniciál zdobících v první polovině 14. století rukopisy v knihovnách olomouckého biskupa Jana z Dražic (1260–1343) a pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic (1297–1364).³⁴ Velkých iniciál je 22.³⁵

Na foliu 231v se nachází celostránková perokresba Madony s dítětem, která patří ke kombinovanému typu královskému (s korunou na hlavě) a Glykofilúsy,³⁶ tzn. sladce či něžně milující. Tento typ je charakteristický tím, že Kristus přikládá svoji tvář k tváři Panny Marie.³⁷ V případě popisovaného vyobrazení Madona mírně naklání hlavu k Ježíškovi, který natahuje pravou ruku k pohazení její tváře. Madona stojí pod trojnásobnou gotickou arkádou, architektonický rámec arkády je stylizován ve filigránu.³⁸ Jeho zakončení však vlivem ořezu folia chybí.³⁹

30 K těmto exlibris více viz PAVELKOVÁ, Jindra. Exlibris a supralibros rajhradské klášterní knihovny. In: Jitka RADIMSKÁ, ed. *Jazyk a řeč knihy: k výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 501–507, zde s. 504–506.

31 *Moravská knižní malba XI. až XVI. století. Výstava pořádaná v Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově (Strahovská knihovna). 2. část, říjen-listopad*. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1955, s. 30.

32 PAVELKOVÁ, Jindra. Nejstarší soupisy rukopisů Knihovny Benediktinského opatství Rajhrad z pera A. Habricha a jejich srovnání s dnešním stavem. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. 16. ročník odborné konference (13.–14. listopadu 2007)*. Vědecká knihovna v Olomouci: Sdružení knihoven České republiky Brno, 2008, s. 161–171, zde s. 167, č. 48.

33 DOKOUPIL, Vladislav. *Soupisy rukopisných fondů Univerzitní knihovny v Brně. 4. Soupisy rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 130.

34 *Moravská knižní malba XI. až XVI. století*, pozn. 31, s. 30.

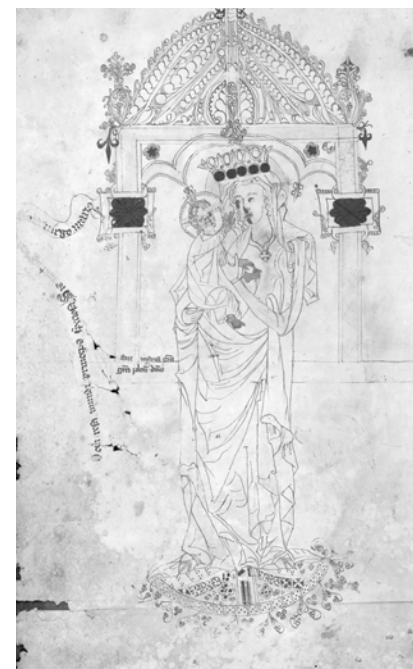
35 KBOR, sig. R 351, ff. 1v, 2r, 27v, 42v, 88r, 97r, 100r, 103v, 108v, 109v, 110r, 118v, 125r, 136r, 149v, 152v, 159v, 162r, 165v, 174v, 179v, 208v.

36 *Moravská knižní malba XI. až XVI. století*, pozn. 31, s. 30.

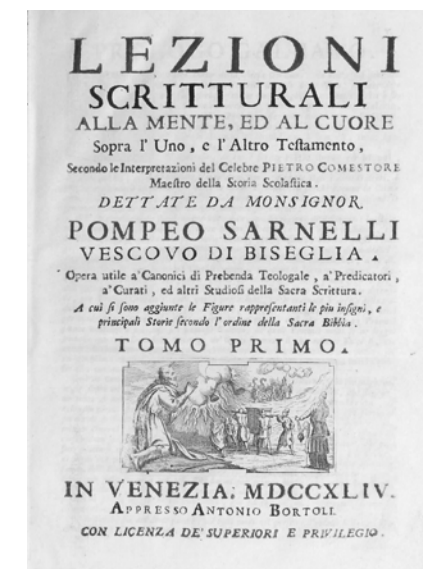
37 ROYT, Jan. *Zahrada mariánská. Mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*. Sušice: Muzeum Šumavy v Sušici, 2000, s. 21.

38 *Moravská knižní malba*, pozn. 31, s. 30.

39 KBOR, sig. R 351, f. 231v.

Vyobrazení Madony v rukopisu Petr Comestore: *Historie scholastica*. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

Titulní list díla *Lezioni scritturali alla mente, ed al cuore sopra l'Uno, e l'Altro Testamento, Secondo le Interpretazioni del Celebre Pietro Comestore maestro della Storia Scolastica* z roku 1744. (Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad)

Hlavičky sloupů jsou komponovány podle archaizujících schémat karolínského rozvrhu. Skladbou draperie navazuje kresba na schéma českých a moravských madon z doby po polovině 14. století.⁴⁰ Po Madonině pravé ruce, na které drží dítě, se vine stuha s nápisem: „O celi rosa, mundi princeps Speciosa, Sis michi propicia, sanctissima virgo maria“.⁴¹

Listy rukopisu jsou na jeho začátku a konci poškozeny rozpadem pergamentu, a tedy i ztrátami textu. Rozpad pergamentu je patrně následkem jeho uložení v klimaticky nevhodných (vysoká vlhkost, či přímo zatečení) podmínkách. Nejvíce poškozen je pergamen na foliích 1–6 a 228–231, ovšem poškození textu můžeme u vnější strany listu sledovat ještě na foliu 16v a od folia 224r.

***

40 *Moravská knižní malba*, pozn. 31, s. 30.

41 DOKOUPIL, pozn. 33, s. 129.

Zájem o Comestora a jeho nejznámější spis nebyl ovšem v Rajhradě naplněn pouze uvedenými rukopisnými památkami. V tištěném fondu klášterní knihovny se nalézá v Benátkách tištěné dvousvazkové dílo *Lezioni scritturali alla mente, ed al cuore: sopra l'Uno, e l'Altro Testamento, Secondo le Interpretazioni del Celebre Pietro Comestore amestro della Storia Scolastica*, čili Písemná poučení do mysli a do srdce: nad Starým a Novým zákonem, podle interpretací slavného Petra Comestora, mistra scholastické historie ve vydání Antonia Bortoliho z roku 1744.⁴² Jeho editorem byl italský teolog, apoštolský protonotář a posléze biskup v Bisceglie Pompeo Sarnelli (1649–1724).⁴³ Oba svazky nesou pouze rajhradské mědirytinové exlibris se studujícím mnichem, zdá se pravděpodobné, že se do rajhradské klášterní knihovny dostaly v druhé polovině 18. století.

Je tedy zřejmé, že zájem o *Historii scholasticu* se v Rajhradě neomezoval pouze na středověké období, ale pozornost jí – možná i v rámci domácího řádového studia – byla věnována i v novověku.

PRAMENY A LITERATURA

Knihovna augustiniánů na Starém Brně:

sig. A 41

sig. A 11, fragm. 2.

Knihovna premonstrátů v Nové Říši:

sig. NŘP 25.

Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad (KBOR):

sig. R 351

sig. K.II.cc.33

sig. A. II. c. 12

sig. A. II. c. 13

DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně 1. Soupis rukopisů knihovny augustiniánů na St. Brně*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.

DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisných fondů Universitní knihovny v Brně. 4. Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.

DUREC, Ivo. O objevu zlomků slavného rukopisu *Historia scholastica* Petra Comestora z konce XIII. století v Modřicích. In: *Jižní Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2007, roč. 43, sv. 46, s. 249–257. ISSN 0449-0436.

⁴² KBOR, sig. A. II. c. 12 a A. II. c. 13.

⁴³ Vice o něm viz *Pompeo Sarnelli*. In: *Biblioteca Universitaria di Napoli* [online]. [cit. 26. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.bibliotecauniversitarianapoli.beniculturali.it/index.php?it/393/pompeo-sarnelli>.

KYAS, Vladimír. *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-105-9.

Moravská knižní malba XI. až XVI. století. Výstava pořádaná v Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově (Strahovská knihovna). 2. část, říjen-listopad. Brno: Krajské nakladatelství v Brně, 1955.

MOREY, James H. Peter Comestor, Biblical Paraphrase, and the Medieval Popular Bible. *Speculum*. Cambridge (MA): Mediaeval Academy of America, 1993, roč. 68, č. 1, s. 6–35. ISSN 0038-7134.

NOVÁK, Jan V. Petra Comestora *Historia scholastica*. *Sbírka pramenů ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910, roč. II, sv. 9.

PACNEROVÁ, Ludmila. Staročeské hlaholské zlomky (kritické vydání). *Rozpravy Československé akademie věd, řada společenských věd*. Praha: Academia, 1986, roč. 96, sešit 4. ISSN 0069-2298.

PACNEROVÁ, Ludmila. *Staročeský hlaholský Comestor*. Praha: Slovanský ústav Akademie věd České republiky; Euroslavica, 2002. ISBN 80-85494-62-0.

Patrologiae cursus completus: sive bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica, omnium SS. Patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aevo apostolico ad usque Innocentii III tempora floruerunt... [Series Latina, in qua prodeunt Patres, doctores scriptoresque Ecclesiae Latinae, a Tertulliano ad Innocentium III]. Paris, 1855, sv. 198, s. 1053–1718.

PAVELKOVÁ, Jindra. Exlibris a supralibros rajhradské klášterní knihovny. In: RADIMSKÁ Jitka, ed. *Jazyk a řeč knihy: k výzkumu zámeckých, měštanských a církevních knihoven*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 501–507. ISBN 978-80-7394-202-1.

PAVELKOVÁ, Jindra. Nejstarší soupisy rukopisů Knihovny Benediktinského opatství Rajhrad z pera A. Habricha a jejich srovnání s dnešním stavem. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. 16. ročník odborné konference (13.–14. listopadu 2007)*. Vědecká knihovna v Olomouci: Sdružení knihoven České republiky Brno, 2008, s. 161–171.

ROYT, Jan. *Zahrada mariánská. Mariánská účta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*. Sušice: Muzeum Šumavy v Sušici, 2000.

SEYBOLT, Robert Francis. The *Legenda Aurea*, Bible, and *Historia scholastica*. *Speculum*. Cambridge (MA): Mediaeval Academy of America, 1946, roč. 21, č. 3, s. 339–342. ISSN 0038-7134.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Gesamtkatalog der Wiegendrucke [online]. [cit. 23. 3. 2019].

Dostupné z: <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>.

Pompeo Sarnelli. In: *Biblioteca Universitaria di Napoli* [online]. [cit. 26. 3. 2019].

Dostupné z: <http://www.bibliotecauniversitarianapoli.beniculturali.it/index.php?it/393/pompeo-sarnelli>.

RENEŠANČNÍ KACHLE S FIGURÁLNÍ VÝZDOBOU Z IVANČIC

Klára Sovová

Ve sbírkách poboček Muzea Brněnska je uchovávána řada kamnových kachlů, kterým, až na výjimky, nebyla věnována odborná pozornost. Jednotlivé kachle se sice dočkaly svého publikování v dílčích i širě koncipovaných statích¹, nicméně větší část fondu stále čeká na zpracování. Z tohoto důvodu vyvstal záměr postupně veřejnosti zpřístupnit materiál, který muzeum opatruje. Tento příspěvek by měl být prvním v sérii chystaných článků. Jeden z kachlů, o nichž pojednává, se sice dočkal zveřejnění brzy po svém objevu, zatím však nebyl blíže zhodnocen. V tomto příspěvku se zaměříme na dva kachle pocházející ze stejné série, definované totožnou arkádou.

KACHEL S MOTIVEM BOHYNĚ LUNY

Stručná historie sboru a nálezové okolnosti kachle

Ivančický bratrský sbor patřil v 16. století k nejvýznamnějším a největším v českých zemích. Počátky jeho působení jsou kladeny do posledních let 15. století. Za doby působení Jana Blahoslava (1558–1571) zde započala svou činnost bratrská tiskárna (v letech 1562–1578), která produkovala renesanční tisky vysoké estetické kvality. Z dílen tiskárny vyšla řada významných děl, nejvýznamnějším počinem však byla práce na překladu bible a její následné vydání. Čeština, jíž byla Bible kralická napsána, se nadlouho stala etalonem českého spisovného jazyka. Politická situace nebyla jednotě bratrské nakloněna, a tak musela být tiskárna několikrát

z bezpečnostních důvodů přestěhována. První útočiště našla v roce 1578 na panství utrakvistického šlechtice Karla staršího ze Žerotína, v prostorách kralické tvrze. I po přestěhování tiskárny však bratrský sbor v Ivančicích pokračoval ve své vzdělávací činnosti. Jeho konečný zánik se datuje k roku 1623, kdy byli bratři v souvislosti s pobělohorskou politickou situací i se zbytkem komunity nuceni přesunout sbor i školy do bezpečnějšího působiště a definitivně opustit Ivančice.² Areál sboru přešel do rukou Lichtenštejnů. Jeho další osudy nejsou příliš známy. Konec působení bratrské komunity však neznamenal automaticky zánik budov dříve sboru patřících. Ty však začaly brzy po odchodu bratří chátrat a v roce 1757 byly zničeny požárem. Areál už poté nikdy nebyl obnoven.³

V osmdesátých letech 20. století probíhal v prostorách tehdejších Šmeralových závodů (dnes ulice Ve Sboru 360/10) záchranný archeologický výzkum.⁴ Při stavebních pracích bylo v roce 1980 odkryto zdivo: základy gotického polygonálního presbyteria s pěti opěráky, patřícího bratrskému kostelu. V těsné blízkosti jednoho z opěráků presbyteria byla objevena zasypaná studna. O rok později se podařilo prozkoumat i loď kostela a další přilehlé stavební prvky.⁵ Spolu s dodnes stojící věží a zdí, považovanou za součást kostela, se jedná o poslední pozůstatky kdysi rozsáhlého komplexu budov, patřících ivančickému bratrskému sboru.

Z výzkumu pochází řada gotických a renesančních kamnových kachlů.⁶ Mezi nimi se nachází i renesanční reliéfní kachel s figurální výzdobou. Artefakt byl nalezen vně presbytáře v sektoru, který byl na nálezy poměrně chudý. Z vnitřního prostoru presbytáře (sektor A) pochází mj. nález početní mince z poslední čtvrtiny 16. století a hrnec z 15. století.⁷ Nálezový kontext neumožňuje přesnější dataci.

1 Například ČEJKA, Jiří. *Ivančice: dějiny města*. Ivančice: Město Ivančice, 2002. s. 160, 162, 168, 239; MICHNA, Pavel. Gotický kachel ze sbírek Podhoráckého muzea v Tišnově. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1965, roč. XVII, č. 2, s. 249–251.; VLČKOVÁ, Jitka. Středověké kamnové kachle s náboženskými motivy z jihomoravských sbírek (Pokus o aplikaci uměleckohistorických přístupů). *Archæologia historica*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001, roč. 26, s. 372, 380.

2 VYKOUPILO, Libor. Ivančice za panství pánů z Lipé. In: ČEJKA, pozn. 1, s. 211–225.

3 ŠEBELA, Lubomír a VANĚK, Jiří. Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1982, roč. XXXIV, s. 201–206.

4 Výzkum provádělo Okresní muzeum Brno-venkov, zpočátku pod vedením PhDr. Lubomíra Šebely. V další fázi se vedení výzkumu ujal PhDr. Ludvík Belcredi. Výzkum, probíhající několik sezon, přinesl množství materiálu publikačně zhodnoceného v dílčích pracích: Ibid., s. 201–206.; ŠEBELA, Lubomír a VANĚK, Jiří. *Hromadný nález ze studny v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích (přelom 16. a 17. stol.)*. Ivančice: Okresní muzeum Brno-venkov, 1985. Zbývající část materiálu dosud čeká na své vyhodnocení.

5 BELCREDI, Ludvík a VANĚK, Jiří. *Zpráva o archeologickém výzkumu areálu býv. bratrského sboru v Ivančicích v roce 1981*. Archiv Muzea v Ivančicích.

6 Mezi materiálem pocházejícím ze zásypu studny jsou zastoupeny zlomky režných i glazovaných kachlů, část z nich, především kusy s vegetativní výzdobou a kachle medailonové se dočkaly svého zpracování (ŠEBELA a VANĚK, pozn. 4, s. 41–43, tab. 31–35). Kromě toho uchovává Muzeum v Ivančicích materiál ze starších výzkumů. V roce 1953 zde prováděla drobné sondážní práce V. Fialová (Moravské Muzeum) a v roce 1967 O. Uhrová (Okresní muzeum Brno-venkov).

7 ŠEBELA a VANĚK, pozn. 3, s. 43.

Obr. 1 /
Bohyně Luna
 a) kachel, Ivančice, sbor inv. č. A5323.
 (Muzeum v Ivančicích, foto: K. Sovová)
 b) Bohyně Luna, kachlová forma,
 Kutná Hora.
 (fotoarchiv Českého muzea stříbra
 v Kutné Hoře)
 c) grafika H. Aldegrevera, 1533.
 (převzato z: <https://www.metmuseum.org>)

Popis kachle⁸

Z torza komorového kachle obdélného tvaru se podařilo zrekonstruovat téměř kompletní čelní vyhřívací stěnu (dále ČVS) o rozměrech 305 × 215 mm (obr. 1a). Dochovala se i část rámové, kuželovité komory o hloubce cca 80 mm. Ústí komory je zpevněno vně přehnutou oblou manžetou, širokou 15–20 mm. Materiál je jemně plavený, s příměsí slídy, vnitřek komory nevykazuje stopy zakouření. Na několika místech jsou dochovány otisky textilií. V horní části komory je proražen jeden záchytný otvor. Kachel je režný, vypálený do cihlově červené barvy, přičemž ČVS je opatřena slídovým přetahem.

Ikonografie

Centrální motiv zobrazuje ženu v antikizujícím rozevlátém rouchu, s dvojité podkasanou sukní. Vlasy má upraveny do složité proplétaného uzlu, zdobeného perlovým diádémem. Postava je zobrazena frontálně, obličej je však pojednán z profilu. Levou ruku má žena opřenou v bok, zatímco pravou, ohnutou v lokti, drží pozvednutou a vztyčeným prstem ukazuje vzhůru. U nohou jí leží předmět, jehož správná interpretace je klíčem k určení motivu zobrazeného na kachli.⁹ Celý výjev je rámován bohatým, perspektivně pojatým obloukem renesanční arkády (typ 1).¹⁰ Oblouk je podpírán čtyřhrannými pilíři, kombinovanými s předsunutými kónickými polosloupky. Ty jsou ukončeny stupňovitou hlavicí, zdobenou zubořezem v kombinaci s rostlinnými motivy. Z patek, pojednaných analogicky hlavicím, se dochovala jen horní lišta a část rostlinného dekoru. Nad patkou jsou polosloupky zdobeny vegetativními ornamenty (pampeliškové listy). Zadní čtyřhranné pilíře mají stejně bohatě řešenou hlavicí (a podle analogií i patky), ale výzdoba dříku pilíře se omezuje na několik diagonálních rýžek v odsazeném zapuštěném poli. Oblouk je členěn do několika pásů, v nichž se střídá výzdoba geometrická (zubořez) s perlovcem a složitým vegetativním ornamentem v nejširším, perspektivně pojatém pásu arkády, představujícím vnitřní líc oblouku. Ve cviklech jsou umístěny stylizované trojlisté lilie. Kachel je lemován jednoduchou hranolovou lištou, spodní hrana, stejně jako levý bok kachle, se nedochovaly.

- 8 a) typ kachle: komorový; b) tvar ČVS: obdélná; c) rozměr kachle/torza: 305 × 215 mm; d) komora: kuželovitá, hloubka 80 mm; e) povrchová úprava: režný povrch, slídový přetah ČVS; f) uložení: Muzeum v Ivančicích, podsbírka Archeologická; g) inventární číslo: A5323.
- 9 Vzhledem k nedokonalému otisku, či vlivem postdepozicičních procesů jsou některé detaily na kachli těžko čitelné. Identifikace objektu ležícího ženě u nohou mohla být tedy provedena teprve srovnáním s kadlubem z Kutné Hory. I velmi čitelný motiv na kutnohorské formě však umožňoval různé interpretace.
- 10 V této práci se zabýváme kachlovými sériemi s dvojitým typem architektonického rámování. Pro přehlednost používáme označení typ 1 pro arkádu, použitou na kachlích z Ivančic/Kutné hory a typ 2 pro arkádu použitou např. na kachlích z lokalit Poplze, Pyšely atd.

Motiv byl v minulosti interpretován různě: jako alegorie některé ze ctností (viz například práce J. Šebely a J. Vaňka či E. Lemingera)¹¹ nebo jako bohyně Diana¹². Pavlík a Vitanovský poprvé interpretovali výjev jako dosud neznámé zpodobnění starozákonní Salome,¹³ dívky, která si vyžádala hlavu sv. Jana Křtitele na míse jako odměnu za svůj tanec.¹⁴ Tento výklad přejali i Pták a Knížková v práci představující buršický nálezu.¹⁵

Motiv Salome byl u renesančních umělců oblíbený, je tedy pochopitelné, že se obvyklou cestou (kopírováním výtvarných předloh) dostal i na kamnové kachle. Většinou se však setkáváme se zpodobněním Salome držící na rukou mísu s Janovou hlavou, případně (méně často) se Salome, předvádějící svůj osudný tanec. Tyto typy zobrazení jsou časté jak na obrazech a rytinách, tak na kachlích (z našeho prostředí pochází například dva kusy zobrazující Salome, držící v rukou mísu, z hradu Tolštejna¹⁶ a jeden z Prostějova¹⁷). Zpodobnění tančící Salome s mísou u nohou je však cizí většinovému úzu renesančního zpracování motivu.¹⁸ Při hledání analogií, které by pomohly určit motiv, nebo alespoň zpřesnit dataci, se podařilo dohledat předlohu, podle níž byl motiv zpracován. Je jí grafický list Heinricha Aldegrevera (obr. 1c). Rytina představuje bohyni Lunu, jak prozrazuje text v kartuši (umístěný nad signaturou autora) i atributy, vážíci se k této bohyni, které jsou zakomponované do obrazu: ať už se jedná o srpek měsíce na obloze, na nějž žena ukazuje svým vztyčeným prstem, vyobrazení raka u jejích nohou, postavu spáče v pozadí nebo měsíce

v úplňku (?) u nohou bohyně.¹⁹ Zpracování motivu na kachli velmi přesně reprodukuje ústřední postavu, postoj, oděv i šperky, ale vynechává architekturu (jež je nahrazena obloukem arkády) a téměř všechny atributy bohyně. Pouze srpek měsíce zůstal zachován, nicméně byl přesunut, poněkud netradičně, k nohám Luny. Tím gesto, jímž bohyně na původní grafice ukazuje na srpek měsíce, ztrácí na významu. Pro určení výrobního okruhu, odkud dílo pochází, se stal zásadním publikovaný soubor renesanční stolní keramiky z Kolína nad Rýnem.²⁰ Motivy alegorických postav (vždy se jedná o trojici ženských postav zosobňujících ctnosti) na dvou honosně zdobených korbelech (Pinte), stylisticky odpovídají zpracování ústředního motivu studovaného kachle. Zobrazení ctností vychází z rytin tzv. norimberských malých mistrů²¹. Dle Ingeborg Unger byl motiv alegorie Mírnosti inspirován grafikou Georga Pentze, alegorie Síly byla vytvořena podle předlohy Heinricha Aldegrevera.²² Zpracování ctností z Kolína i Luny z ivančického kachle (jejich „přepis“ z grafického listu do hliněné podoby) vykazuje natolik shodný rukopis, že je pravděpodobný vznik obou předloh v jednom výrobním centru (obr. 2a, b).

Obr. 2 /
Alegorie Síly
a) grafický list Heinricha Aldegrevera 1928.
(převzato z: <https://www.rijksmuseum.nl>)
b) reliéfní výzdoba korbele provedená podle rytiny H. Aldegrevera.
(převzato z: Unger, Ingeborg, Köln und Frechner Steinzeug der Renaissance, 2017, č. k. 200)

11 ŠEBELA a VANĚK, pozn. 3, s. 204, obr. 6:3.; LEMINGER, Emanuel. *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*. Kutná Hora: Vydavatelství a nakladatelství Martin Bartoš – Kuttna, 2015, s. 55. obr. 87.

12 LEMINGER, pozn. 11, s. 55, obr. 87.

13 PAVLÍK, Čeněk a VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004, s. 40.

14 Jistá rozpačitost v interpretaci je pochopitelná vzhledem k okolnosti, že nálezy kachlů jsou buď neúplné (Poplze), nebo vykazují silné opotřebení (Ivančice, Pyšely), což znesnadňuje čtení motivu. Pouze v případě kadlubu je jasné viditelný předmět u ženinych nohou.

15 PTÁK, Martin a KNÍŽKOVÁ, Markéta. Buršice 1948: Ojedinělý nálezu renesančního kachle s motivem biblické Salome (?). In: HÚRKOVÁ, Jindra a ŠYKOROVÁ, Lenka, eds. *Sborník prací z historie a dějin umění*. Historická společnost Klatovy, 2013, roč. 7, s. 241–247.

16 SOUKUPOVÁ, Markéta, SOUKUP, Michal a ŠREJBROVÁ, Jitka. Komerové kachle s náboženskými motivy: Salome s hlavou Jana Křtitele. In: ANTONY ČEKALOVÁ, Sylva, BALÁŠOVÁ, Michaela a BELISOVÁ, Natalie, et al. *Svět kachlových kamen: kachle a kachlová kamna severozápadních Čech*. Oblastní muzeum v Mostě, 2017, s. 152.

17 PAVLÍK, Čeněk. Náboženské motivy. In: MENOŠKOVÁ, Dana a MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Krása, která hřeje: výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2008, s. 31, obr. 82.

18 Přesto se v umění rané italské renesance setkáváme s vyobrazením celého příběhu, převyprávěného v jednom obraze, vykazujícím jistou formální i ideovou podobnost s motivem na kachli. To nás zpočátku vedlo k úvahám, že by grafická předloha použitá při tvorbě ivančického kachle mohla být některým z těchto děl inspirována. (Srovnej např.: LIPPI, Fra Filippo. *Herod's Banquet* [nástěnná malba] [online]. [cit. 17. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/l/lippi/filippo/index.html>). Předpokládali jsme, že v rámci úspornosti výrazových prostředků, které jsou dány omezeným prostorem kachle, mohl být biblický příběh zobrazen ve zkratce, zachycující symbolicky v jeden okamžik osudný tanec i tragické zakončení celého děje.

19 Srovnej: ALDEGREVER, Heinrich. *Luna* [rytina]. [online]. [cit. 15. 5. 2019]. Dostupné z: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/428409>.

20 UNGER, Ingeborg. *Köln und Frechner Steinzeug der Renaissance: die Bestände des Kölnischen Stadtmuseums*. Köln: Kölnisches Stadtmuseum, 2007, s. 262–263.

21 Skupina umělců působících v první polovině 16. století. Zabývali se tvorbou drobných, velmi detailně propracovaných tisků. Do okruhu tzv. malých mistrů patřili např. Georg Pentz, Hans Sebald Beham a jeho bratr Barthel Beham, Albrecht Altdorfer a Heinrich Aldegrever. Řada děl těchto autorů se stala předlohami pro výzdobu stolní keramiky, kamnových kachlů, ale i dalšího luxusního zboží. I v dnešní době je možné se obklopit jejich díly, běžně jsou k dostání např. obaly na mobilní telefony zdobené grafikami těchto renesančních umělců.

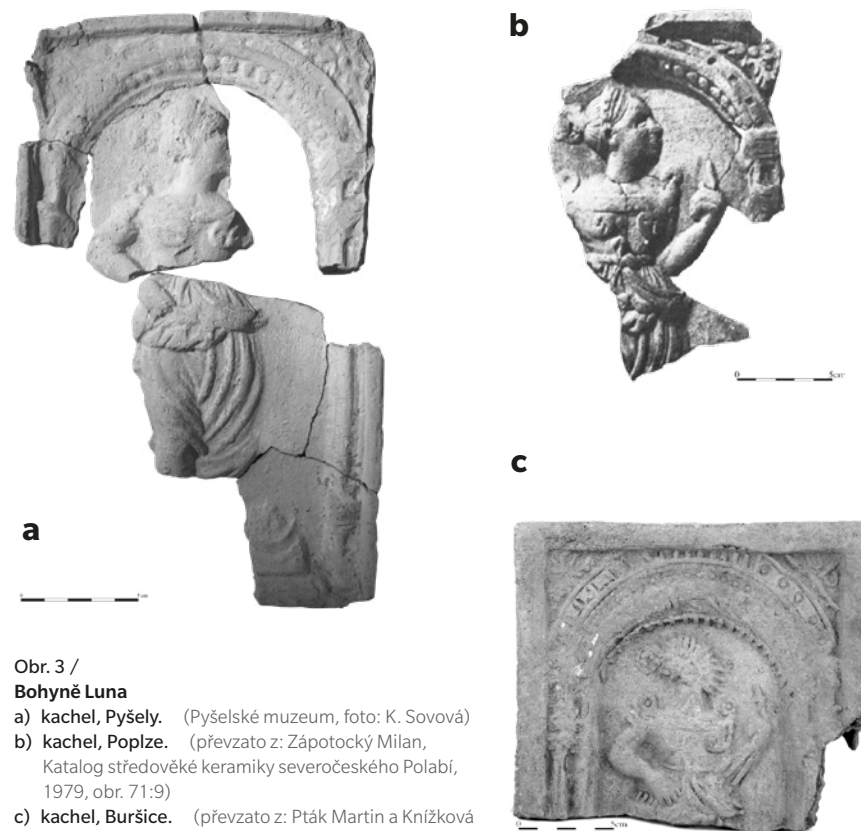
22 Určení autora předlohy alegorie Mírnosti (č. k. 201): UNGER, pozn. 20, str. 263.; Předloha k zobrazení Síly (č. k. 200) srovnej: ALDEGREVER, Heinrich. *Kracht* [rytina]. [online]. [cit. 20. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=Heinrich+Aldegrever+kracht&p=10&ps=12&st=Objects&i=6#/RP-P-OB-2750,114>.

Analogie

Kachel s motivem Luny se vyskytuje v řadě exemplářů, přičemž identický centrální motiv je použit ve dvou různých kachlových sériích. Nejvýznamnější analogií je kompletně dochovaná kachlová forma s totožným motivem i rámováním, nalezená při výzkumu v areálu nemocnice v Kutné Hoře (lokalita: Kutná Hora, stará nemocnice, rozměr: 420 × 235 mm, uložení: České muzeum stříbra, inv. č. K1 974, obr. 1b).²³ Do literatury ji uvedl Emanuel Leminger již v roce 1926.²⁴ Reliéf, respektive jeho negativ, přesně odpovídá dochované části ivančického kachle, s tím rozdílem, že díky úplnosti formy známe i podobu patek sloupů, zdobených analogicky hlavicím. Centrální motiv i oblouk arkády jsou velmi precizně zpracovány, obojí je provedeno na vysoké řemeslné úrovni. Na první pohled je však patrné, že forma byla prodloužena oproti původní kratší verzi,²⁵ a to poněkud neumělým způsobem, kontrastujícím se zbytkem formy. Spodní část reliéfu prostě jen plynule navazuje na horní část, prodloužení sloupků již nenese žádnou výzdobu. Pod nohama Luny, stojící na podložce, je vymodelován robustní výstupek (v otisku kachle tvořící niku).

Nejméně třemi kusy je zastoupená varianta kachle, publikovaná Z. Házlbauerem, pocházející z obce Pyšely, (lokalita: Pyšely, zámek, okr. Benešov, uložení: Pyšelské muzeum, inv. č.: A/23).²⁶ Nejzachovalejší exemplář má dochovány cca $\frac{3}{4}$ ČVS (rozměr 380 × 210 mm, vzhledem k fragmentárnosti ČVS je rozměr pouze orientační). Na kachli je čitelný téměř celý centrální motiv, totožný s ivančickým. Oproti tomu arkáda nese známky výrazného zjednodušení (typ 2). Oblouk je tvořen pouze dvěma výzdobnými pásy (na čelní a vnitřní straně oblouku) zdobenými zubozemem a perlvcem a je nesen jedním čtvercovým pilířem s hlavicí tvořenou kombinací říms. Pilíř má obdobně řešenou patku. Cvikly jsou vyplněny rostlinným motivem. Kachel lemuje úzká, jednoduchá, jednostranně zaoblená hranolová lišta. Dochovala se část rámové, mírně kónické komory. Ústí komory je zpevněno vně přehnutou oblou manžetou (obr. 3a). Torzo zcela identického kachle pochází z obce Poplze, (lokalita: Poplze, u bývalého JZD, okr. Litoměřice, uložení: Oblastní muzeum v Litoměřicích, inv. č.:?, obr. 3b) o rozměrech 185 × 120 mm (cca $\frac{1}{4}$ ČVS). Z kachle se dochoval pouze pravý horní roh s částí centrálního

Obr. 3 /

Bohyně Luna

a) kachel, Pyšely. (Pyšelské muzeum, foto: K. Sovová)

b) kachel, Poplze. (převzato z: Zápotocký Milan, Katalog středověké keramiky severočeského Polabí, 1979, obr. 71:9)

c) kachel, Buršice. (převzato z: Pták Martin a Knížková Markéta, Ojedinělý náález renesančního kachle s motivem biblické Salome(?), 2013, obr. XXIV)

motivů a obloukem arkády. Dva drobné zlomky centrálního motivu Luny pochází z Prahy, z dílny Adama Špačka.²⁷

Shromážděnému materiálu se zcela vymyká exemplář nalezený v Buršicích (obr. 3c).²⁸ Atypické jsou i nálezové okolnosti; artefakt byl objeven při výkopu studny v selském stavení. Přestože byl nepochybně inspirován stejnou předlohou, zpracování tohoto kachle se zcela odlišuje od výše zmíněných analogií. Je neumělé, schematizující. Předlohou mu mohl být kachel shodný s ivančickým. Pojednání arkády (dvojice sloupů, lilie ve cviklech, rozdělení oblouku do tří výzdobných pruhů) se snaží dodržet výzdobu předlohy, byť použití kolků/razítek se jí vymyká.

23 Viz evidenční záznam Českého muzea stříbra v Kutné Hoře.

24 LEMINGER, pozn. 11, s. 55, obr. 87.

25 PAVLÍK a VITANOVSKÝ, pozn. 13, s. 40.

26 HAZLBAUER, Zdeněk. Historické kamnové kachle z okolí pyšelského zámku. Část II: Figurální kachle renesančního období. *Pyšelský zpravodaj*. Pyšely, 1993, říjen, s. 4–5. Na tomto místě bych ráda poděkovala paní Zdeňce Srnské, vedoucí Pyšelského muzea, za nasazení, s nímž zachraňovala cenné archeologické artefakty, které by bez jejího zásahu byly nenávratně zničeny, stejně jako za laskavou pomoc při dokumentování pyšelského kachle, zpřístupnění fondů muzea a související literatury.

27 ZÁPOTOCKÝ, Milan. *Katalog středověké keramiky severočeského Polabí*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1979, s. 152, obr. 71:9; ŽEGKLITZ, Jaromír. Kachle z dílny hrnčíře Adama Špačka (1531–1572) na Novém Městě pražském. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2019, č. k. 341 a 345.

28 PTÁK a KNÍŽKOVÁ, pozn. 15, s. 241–247.

a

b

Obr. 4 /

Portrét panovníka

a) kachel, Ivančice; inv. č. K2183.

b) kachel, Ivančice; inv. č. K314.

(Muzeum v Ivančicích,
foto: K. Sovová)c) grafika G. W. Hüllmanna,
zobrazující Jana Fridricha I.,
kurfiřta saského, rytina
z 18. století je reprodukcí
práci Cranachovy školy.(převzato z: <http://bawue.museum-digital.de>)d) grafika W. Kiliana, zobrazující
Jana Fridricha I., kurfiřta
saského v pokročilejším věku.(převzato z: <http://bawue.museum-digital.de>)

c

d

Na nejhořejší liště jsou použity dokonce tři typy kolků v jednom pruhu, ke změně motivu dochází vždy cca po $\frac{1}{3}$ délky. Dochovaná je přibližně $\frac{1}{2}$ kachle o rozměrech 170×197 mm s komorou hloubky 70 mm.

KACHEL S PORTRÉTEM PANOVNÍKA

V ivančickém muzeu se nacházejí ještě další exempláře kachlů z téže série – dvě torza s portrétem panovníka a torzo horního rohu ČVS dalšího kachle s dochovanou částí oblouku arkády, avšak neznámým motivem.²⁹ Všechny nálezy pocházejí ze staré sbírky muzea, budované pravděpodobně za dob zdejšího muzejního spolku (Musejní spolek v Ivančicích působil v letech 1893–1951 a stál u zrodu ivančického muzea). Bližší nálezné okolnosti kachlů bohužel nejsou známy.

Popis kachle³⁰

Kachel s motivem šlechtice existuje ve dvou exemplářích. Z obou se dochovala torza ČVS bez komory. První z nich (inv. č. K2183) má dochovány cca $\frac{2}{3}$ ČVS o rozměrech 222×172 mm. Materiál je jemně plavený s mírnou příměsí slídy. Kachel je režný, povrch má šedou barvu, na lomu je hmota vypálena do růžova. Kachel má velmi zřetelný, hluboký reliéf (obr. 4a), na zadní straně ČVS jsou patrné četné otisky textilie.

Z druhého exempláře (K314) jsou zachovány cca $\frac{4}{5}$ ČVS o rozměrech 265×160 mm. Kachel má nekvalitní otisk a setřelý reliéf. Provedením odpovídá exempláři ze sboru. Materiál je hrubší, s mírnou příměsí slídy, povrch byl upraven slídovým přetahem (obr. 4b). Oba kusy nesou stopy zakouření zadní strany ČVS.

Ikonografie

Centrální motiv zobrazuje šlechtice v bohatém renesančním rouchu. Starší muž s krátkým plnovousem má na hlavě baret zdobený pštrosím perím. Plášť je podšitý kožešinou a má výrazně zdobné lemy na dolním okraji. Bohatě nabíraná košile je pod krkem ukončena ozdobným límcem, na krku muži visí dva robustní řetězy se závěskem. Ruce drží muž složené před trupem, přičemž levou rukou si přidržuje plášť a v pravé drží rukavice, u pasu mu visí meč. Rukávy kabátce jsou bohatě prošívány a zdobeny podle renesanční módy. Na reliéfu je zobrazena celá postava panovníka (na větším z dochovaných fragmentů chybí pouze boty). Oba výjevy jsou rámovány arkádou typu 1.

²⁹ Jedná se o horní rohový fragment ČVS, inventární číslo: K1100.

³⁰ a) typ kachle: komorový; b) tvar ČVS: obdélná; c) rozměr kachle/torza: 172×222 mm; 265×160 mm; d) komora: nedochována; e) povrchová úprava: režný povrch, slídování; f) uložení: Muzeum v Ivančicích, podsírka Keramika; g) inventární číslo: K2183, K314.

Bohatý oděv šlechtice (pštrosí péra na baretu, kožešina, šperky, meč) poukazují na to, že se jedná o portrét panovníka. Nemáme však k dispozici žádné další vodítko, které by pomohlo spolehlivě identifikovat konkrétní historickou osobu (nápis, erb). Volná analogie motivu, pocházející z Levína, je ve starší literatuře uváděna jako portrét Jana Fridricha I., kurfiřta Saského,³¹ panovníka, který byl častým námětem výzdoby kamnových kachlů. I když se nám nepodařilo dohledat grafickou předlohu, která by jednoznačně potvrdila osobu na reliéfu, kompozice, oděv i postoj šlechtice vykazují poměrně velkou shodu s portréty Jana Fridricha I. (např. rytiny Goerge Pentze, nebo možná spíše některá z pozdějších variací téhož motivu, obr. 4c, d),³² mohlo by se však jednat i o portrét některého z dalších panovníků doby reformace (např. Fridricha III. Moudrého).

Obr. 5 / Portrét panovníka, kachel, Levín.
(převzato z: Zápotocký Milan, Katalog středověké keramiky severočeského Polabí, 1979, obr. 31:21)

Analogie

Dvě analogie motivu panovníka pocházejí z Prahy. První z nich – drobný fragment s arkádou typu 2(?) pochází z Pražského hradu (lokalita: Praha – Hrad). Kachel byl opatřen bohatě polychromní glazurou.³³ Druhý fragment téhož motivu (lokalita: Praha 1, Staré Město) zachycuje obličej muže v baretu a kožešinovém límci. Střep je opatřen zelenou glazurou.³⁴

Poslední analogií je volné zpracování téhož motivu z Levína (lokalita: Levín, okr. Litoměřice, rozměry: 270 × 182 mm, rám 35 mm). ČVS zobrazuje v portálu

stojícího šlechtice v kožešinou podšitým plášti a baretu se pštrosími péry (obr. 5). Kompozice odpovídá kachli z Ivančic. Stejná tektonika arkády s dvojicí sloupů a členěním oblouku odkazuje na znalost této fyzické předlohy, případně jiné grafické předlohy, která již architektonické rámování sama v sobě obsahuje. Na rozdíl od ivančického kachle však na levínském exempláři muž svírá meč v pravé ruce.³⁵

DATOVÁNÍ

Přestože existuje řada kachlů s totožnou ikonografií, jen velmi málo z nich pochází z dobře datovatelných kontextů. Kachel s motivem Luny z Ivančic byl nalezen v sektoru vykazujícím rozptýl materiálů od 15. do 17. století. Autoři výzkumu J. Šebela a J. Vaněk jej datují na přelom 16. a 17. století.³⁶ Podobná situace panuje i u ostatních nálezů. Většina z nich pochází ze starých výzkumů či náhodných nálezů, u nichž nejsou známy nálezové okolnosti. Kachle s portrétem šlechtice z Prahy jsou datovány do 16. století (resp. exemplář z Pražského hradu do 1. poloviny 16. století).

Pokud bychom se chtěli opřít o datování nikoliv motivů, ale architektonických prvků rámuječích centrální výzdobné motivy, značně se rozšíří počet sledovaných kachlů. Oblouk arkády typu 1 byl kromě Ivančic a Kutné Hory použit například i na kachli s portrétem šlechtice z Křivokláta (portrét Karla V. nebo Ferdinanda I. a dalších).³⁷ I tyto exempláře však pocházejí z těžko datovatelných kontextů (z navážkových vrstev).

Z tohoto pohledu je tedy výjimečným nález kachle s motivem Adama a Evy u stromu poznání, pocházející z dílny Adama Špačka, jejíž působení je písemnými prameny doloženo mezi lety 1531–1572. Kachle s tímto motivem zde byly vyráběny v kombinaci s oběma sledovanými typy architektonického rámování.³⁸

Architektonické rámování typu 2 se mimo kachlů s bohyní Lunou objevuje mj. na kachli znázorňující alegorii Neštěstí a portrétních kachlích s postavou šlechtice nebo panovníka (Karel V. nebo Ferdinand I. – motiv je totožný s výše uvedeným motivem z Křivokláta),³⁹ dále na exempláři s postavou krále (Davida/Šalamouna), vše z Prahy. Pražské nálezy jsou rámcově datovány do poloviny 16. století.⁴⁰ Další možnost zpřesnění datace nám přináší již zmiňované reliéfně zdobené korbele z Kolína nad Rýnem, které Ingeborg Unger datuje do druhé

31 PAVLÍK a VITANOVSKÝ, pozn. 13, s. 116, 258.

32 Srovnej např. rytinu vytvořenou Gottlieb Wilhelm Hüllmannem v 18. stol. podle předlohy autorů Cranachova okruhu: (HÜLLMANN, Gottlieb Wilhelm. *Johann Friedrich I. Kurfürst von Sachsen* [rytina]. [online]. [cit. 24. 4. 2019]. Dostupné z: <https://bawue.museum-digital.de/index.php?t=objekt&oges=8669>), nebo některý z mnoha pozdějších tisků, zobrazujících panovníka v pokročilejším věku. Srovnej např. KILIAN, Wolfgang. *Johann Friedrich I., Sachsen, Kurfürst* [rytina]. [online]. [cit. 15. 5. 2019]. Dostupné z: <http://www.portraitindex.de/documents/obj/34018483>.

33 BRYCH, Vladimír, STEHLÍKOVÁ, Dana a ŽEGKLITZ, Jaromír. *Pražské kachle doby gotické a renesanční. Katalog výstavy*. Praha, 1991, s. 99, č. k. 228.

34 Ibid., s. 101, č. k. 233.

35 ZÁPOTOCKÝ, pozn. 27, s. 77, obr. 32:21.

36 ŠEBELA a VANĚK, pozn. 3, s. 204, obr. 6:3.

37 DURDÍK, Tomáš a HAZLBAUER, Zdeněk. Pozdně renesanční kachle ze severního parkánu horního hradu na Křivokláte. 1 část. *Castellologica bohemia*. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 1991, s. 292 (kachel č. 15, obr. 5:1,2, 6–11 a pravděpodobně i obr. 4: 2–4).

38 ŽEGKLITZ, pozn. 27, s. 80, č. k. 3., č. k. 4.

39 BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní: výběrový katalog Národního muzea v Praze*. Praha: Národní muzeum, 2004, obr. 447, 448.

40 Ibid., s. 154, obr. 366, s. 174. obr. 420, 422 až 424 a s. 181, obr. 447.

čtvrtiny 16. století. Využití stejných předloh ve výzdobě stolního nádobí i kachlů je hojně doloženo právě z kolínských hrnčířských dílen.⁴¹ Použití společných východních modelů (?), jak ústředního motivu, tak v některých případech dokonce celého vzoru, včetně architektonického rámování kachlů, použité při výzdobě keramického nádobí, bylo zřejmě poměrně rozšířenou praxí. Další významné zpřesnění doby vzniku nám dává sama grafická předloha, jež byla vytvořena v roce 1533.⁴² Všechna získaná data však pouze doplňují naše znalosti o době vzniku keramických artefaktů, je nutné počítat s prodlevou mezi tiskem grafiky a okamžikem jejího převedení do keramické podoby, stejně jako s poměrně dlouhou životností takto vytvořených forem/modelů. Například kachlové série s motivy sedmi planet vznikly podle grafických listů Hanse S. Behama vytištěných v roce 1539. Motivy byly použity ve dvou kachlových sériích, s jednoduchou i perspektivní arkádou (která v mnoha aspektech odpovídá arkádě typu 1), přičemž datace těchto sérií je uváděna k roku 1566 a 1561.⁴³ Sledované kachle tedy můžeme datovat do druhé až třetí čtvrtiny 16. století.⁴⁴

K NĚKTERÝM ASPEKTŮM VÝROBY KACHLŮ

Se vzrůstající oblibou kachlových kamen a masovější produkcí kamnářských výrobků dochází v renesanci k profesionalizaci řemesla. Změna požadavků na estetické kvality výzdoby s sebou nese významný pokrok v technologii výroby forem, přibývá počet následných kroků používaných při jejich výrobě, umožňujících postupné zdokonalování negativu. Důraz je kladen na výrobu co nejdokonalejší formy, z níž je pak možné vyrobít řadu kachlů. Pomocí přechodných pozitivů a jejich kombinací vznikají varianty s různým rámováním nebo naopak centrálními motivy. Díky tomu se oproti minulosti setkáváme mnohem častěji s kachlovými

sériemi,⁴⁵ jež jsou sjednoceny totožným rámováním různého ústředního motivu. Série může (ale nemusí) tvořit tematicky provázanou řadu (alegorické motivy, portrétní kachle, atd.). Technologie výroby kachlových sérií vykazuje jistou variabilitu. Vedle jednoduchých forem, jak je známe z doby gotiky, se v renesanci objevují formy dvojdílné. Použití dvojdílných forem je doloženo především jejich nálezy. Pečlivým rozbořem materiálu se používání dvojdílných forem podařilo doložit i přímo na hotových kachlích.⁴⁶

Otázkou je, jaká technologie byla použita v případě výroby sledovaných sérií. Samotná shoda motivů, vycházejících z jednoho společného prvotního modelu, použitých na kachlích a jejich vzájemné kombinace nepředkládají existenci určitého druhu formy. Výchozí pozitivy mohly být stejně dobře použity k výrobě jednoduchých i dvojdílných forem. Nález formy z Kutné Hory tedy neznamena, že by všechny formy dané série musely být jednoduché. Použití těchto forem však mohlo přinášet jisté výhody, jak hrnčířům, pro něž byla výroba kachlů spíše doplňkovou činností, tak profesionálním dílnám, kterým umožnily zefektivnění práce při velkých objemech

Obr. 6 / Adam a Eva, kachel, Praha. (převzato z: Žeglitz Jaromír, Vitanovský Michal a Zavřel Jan, Soubor kachlových forem z pražské hrnčířské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572, 2009, obr. 23)

41 Datování keramiky: UNGER, pozn. 20, s. 262–263. Použití totožných předloh na kachlích i keramice viz: UNGER, Ingeborg. *Kölnner Ofenkacheln. Die Bestände des Museums für Angewandte Kunst und des Kölnischen Stadtmuseum*. Köln: Kölnisches Stadtmuseum, 1988. s. 105, 153–154, 156–157 atd.

42 Heinrich Aldegrever žil v letech 1502–1555 (1558, 1561?), jeho rané práce jsou datovány k roku 1527.

43 UNGER, pozn. 41, s. 138–143.

44 Rozmezí, v němž byly kachle těchto sérií vyráběny, lze poněkud zpřesnit na jedné straně datem vzniku grafické předlohy tj. rokem 1533 (vztahuje se však pouze k motivu Luny), a na druhé straně datem zániku Špačkovy dílny, v roce 1572, které nám udává dataci ante quem. Na druhou stranu je nutné mít na zřeteli ošidnost datování na základě výskytu kamnových kachlů – je totiž zapotřebí počítat s poměrně dlouhou životností kachlových kamen samotných i faktu, že formy bývaly používány i poměrně dlouho poté, co se přestaly odpovídat dobovému vkusu. (Srovnej např.: VITANOVSKÝ, Michal. Kadluby, in: MENOŠKOVÁ, Dana a MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Krásy, která hřeje: výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 2008. s. 157; ŽEGLITZ, Jaromír, VITANOVSKÝ, Michal a ZAVŘEL, Jan. Soubor kachlových forem z pražské hrnčířské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572. *Archeologické rozhledy*. Praha, Archeologický ústav AV ČR Praha, 2009, roč. LXI, sešit 2, s. 460.)

45 První tematické série se objevují již ve druhé polovině 15. století. Na pozdně gotických kachlích můžeme například pozorovat jednotnou výzdobu cviků. (ŽEGLITZ, Jaromír. *Renesanční portrétní kachle z hrnčířské dílny Adama Špačka v Truhlářské ulici v Praze. Archeologické rozhledy*. Praha, Archeologický ústav AV ČR Praha, 2006, roč. LVIII, sešit 1, s. 100.) V pozdním středověku se již objevují sofistikované kachlové série, často s prořezávanou ČVS, určené pro náročného objednavatele. Jsou známy série s motivy turnajů nebo novozákonní tematikou. (Srovnej např.: JORDÁNKOVÁ, Hana, LOSKOTOVÁ, Irena a MERTA, David. *Odras domácí války v produkci brněnských kamnářů druhé poloviny 15. století. Archaeologia historica*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2004, roč. 29, s. 581–597). Od 16. století obliba sérií s jednotným pojednáním architektonického rámování vzrůstá a stává se dostupnější i méně majetným vrstvám.

46 ŽEGLITZ, pozn. 45, s. 78–116.

výroby.⁴⁷ Zatímco při použití dvojdílných forem musely být závěrečné úpravy prováděny na konečném otisku⁴⁸ a vyžadovaly tedy určitou dávku zručnosti a jistou ruku, u jednodílných byly všechny zásadní úpravy provedeny ještě před jejím dokončením a použití formy bylo pro konečného uživatele snazší. Způsob, jakým byly za pomoci (přechodných) pozitivů pro centrální motiv a rámování vyráběny jednodílné formy, se podařilo rekonstruovat díky kádľubě s portrétem vládce (pocházejícího z Prostějova).⁴⁹

V tomto případě byla forma vytvořena s použitím dvou pozitivů rozdílné řemeslné úrovně: kvalitně zpracovaného centrálního motivu a jednoduchého pozitivu tvořícího rámování kachle. Kombinování motivů a arkád rozdílné umělecké úrovně není v produkci renesančních kachlů ojedinělé. Poměrně komplikovaný způsob výroby umožňoval kombinováním různých pozitivů vyrábět odlišné kachlové série, ale i výslednou podobu negativu upravovat a domodelovat (jako v případě formy z Prostějova), nebo pouze zhladit nerovnosti a stopy po sesazování vzoru (jako je tomu u formy z Kutné Hory).

V případě kachlů z Ivančic a jejich analogií je patrná taková míra shody v jednotlivých detailech s ostatními nalezenými exempláři, že musel existovat společný výchozí model pro oba typy arkád i jednotlivé motivy (Luna, portrét šlechtice I – Jan Fridrich I. Saský; portrét šlechtice II – Karel V. nebo Ferdinand I., Adam a Eva u stromu poznání a další.). V případě kachle s motivem Luny z Ivančic a kutnohorského kádľuby je možné pozorovat shodu i v takových drobnostech, jakými jsou nepravdivosti ve výzdobě zadních sloupků arkády. Stejnou odchylku vykazuje výzdoba arkády u obou exemplářů s portrétem šlechtice z Ivančic, a to přesto, že na jednotlivých kusech byly tyto linie zvýrazněny po otisku formy ještě rydlý. Vždy však bylo dodrženo původní schéma výzdoby.

Vzájemné kombinace obou typů arkád a několika opakujících se centrálních motivů, jednoznačně pocházejících z totožného prvotního modelu, naznačují společný výrobní okruh, ve kterém kachle/formy vznikaly. Rozšíření těchto nálezů především v Čechách napovídá, že výrobní centrum forem, potažmo kachlů samých, je zapotřebí hledat v tomto regionu, i když v některých případech s využitím importovaných předloh/forem (vazba motivu Luny na kolínský výrobní okruh je více než zřejmá). Výroba kachlů z obou sérií je doložena z Prahy, velké množství kachlů obou sérií bylo nalezeno přímo v dílně Adama Špačka. Ať už se jedná o torza centrálního motivu Luny, kachle s akrádami typu 1 i 2 nebo dokonce

kombinace jednoho centrálního motivu s oběma typy rámování (Adam a Eva u stromu poznání). Množství nálezů obou sérií pocházející z Prahy (která byla přirozeným místem distribuce zboží Špačkovy dílny) naznačuje souvislost mezi těmito výrobky a Špačkovou dílnou.⁵⁰ Z Kutné Hory pocházející forma a fragmenty kachlů se stejným motivem ukazují na výrobu v místních dílnách. V současné době víme o čtyřech exemplářích s arkádou typu 1, pocházejících z Ivančic. Většina těchto artefaktů se od sebe odlišuje především složením materiálu a povrchovou úpravou, takže je nepravděpodobné, že by byly součástí jedné kamen (kachle s motivem Luny navíc zřejmě nikdy nebyl součástí funkčních kamen). Existuje tu tedy i možnost, že kachle byly vyráběny přímo v Ivančicích, s použitím zakoupené formy.⁵¹ Šíření motivu prostřednictvím obchodu s matricemi/formami bylo běžnou praxí, v tomto kontextu není nepravděpodobné, že se matrice, či hotové kádľuby mohly obchodem dostat do Ivančic.

ZÁVĚR

Ivančické portrétní kachle patří do jedné série, spojené stejným typem architektonického rámování – typ 1. Oba centrální motivy se však vyskytují ve spojení s rámováním typu 2. Centrální motivy i oba typy rámování měly vždy shodný výchozí model, který mohl být použit buď k výrobě jednodílné, či dvojdílné formy. Ivančický kachel s motivem Luny vykazuje detailní shodu s kádľubem z Kutné Hory. Bohužel se u kachle nedochovala spodní hrana, takže nelze s jistotou říct, zda se jedná o přímý otisk kutnohorské formy (prodlouženou variantu), nebo jistě existující kratší verzi.⁵² Tato problematika by si zasloužila v budoucnu podrobnější rozbor, především detailní prozkoumání kutnohorské formy a její srovnání s ostatními sledovanými kachly. Zmenšení ivančického kachle oproti existující kutnohorské formě činí 6,9 %, což přibližně odpovídá smrštění k jakému dochází při jednom sušení a vypalování.⁵³

50 Více o distribuci tohoto zboží: ŽEGKLITZ, pozn. 38, s. 159–160.

51 Více o importu kachlového zboží a forem např. TYMONOVÁ, Markéta. Šíření kachlových motivů ve světle surovinových analýz. In: ŠREJBEROVÁ, Jitka, ed. *Kachle a kachlová kamna: sborník příspěvků z mezinárodní konference k výstavě Svět kachlových kamen*. Oblastní muzeum v Mostě, 19.–20. dubna 2018. Ústí nad Labem: Ústecký kraj, 2018, s. 122–136.

52 Všechny ostatní výše zmiňované kachle (s oběma typy arkád a všemi zmíněnými motivy) představují kratší variantu, u které spodní lišta kachle logicky navazuje na centrální motiv.

53 Propočítet je pouze orientační, vzhledem k neúplnosti dochovaného kachle byla výsledná hodnota vypočítána z několika vybraných referenčních bodů (délka postavy od čelenky k palci pravé nohy – 7,66 %, malíček pravé ruky – vrchol měsíce – 6,9 %, vzdálenost hlavic vnitřních sloupků – 6,4 % ukazováček levé ruky – loket pravé ruky 6,3 %, výška zadního pilastru 6,8 %). Zajímavostí je zmenšení, jež oproti kutnohorskému kádľubu vykazuje centrální motiv pyšelského kachle. Průměrná (orientační) hodnota zmenšení kachle oproti původnímu kádľubu je 15,4 %.

47 Tomu nasvědčují i nálezy jednodílných forem pro výrobu kachlových sérií v keramických dílnách ve Špýru a Kolíně (např.: ŽEGKLITZ, Jaromír. *Reformační kachle ze Špýru, Egerberku a Prahy, Archeologické rozhledy*. Praha, Archeologický ústav AV ČR Praha, 2014, roč. LXVI, sešit 3, s. 516, 518, 521, 531, 534; UNGER, pozn. 41, s. 186, 192–194, atd.

48 ŽEGKLITZ, pozn. 45, s. 100–101.

49 Podrobně o výrobní technologii této a dalších forem: VITANOVSKÝ, Michal a MENOŠKOVÁ, Dana. *Kachlové formy z Prostějova – Kostecké ulice K technologickým a tvůrčím otázkám vzniku renesančních kachlových reliéfů Archeologické rozhledy*. Praha, Archeologický ústav AV ČR Praha, 2010, roč. LXII, sešit 4, s. 686–687.

Ve většině zmíněných případů je všem kachlům společná srovnatelná řemeslná/umělecká úroveň arkád i centrálního motivu. Výjimku tvoří kachel s motivem Adama a Evy (obr. 6). Jeho ústřední motiv sice prozrazuje inspiraci poměrně sofistikovanou výtvarnou předlohou, ale zpracování je poněkud neumělé. Podobné využití prvků různé kvality vykazuje i forma s portrétem vládce z Prostějova. Rozdílná úroveň kombinovaných pozitivů nebyla tedy zřejmě při sesazování konečného vzoru na překážku.

Výše zmíněné kachle, které vykazují profesionální původ (alespoň co se výroby pozitivů/forem týká), doplňují nálezy dvou kopií vytvořených odlišnou technologií: bohyně Luny z Buršic a portrét šlechtice z Levína. Úroveň jejich zpracování napovídá, že se jedná o díla hrnčírů, pro něž výroba kachlů nebyla běžnou záležitostí. Srovnáním s ostatními exempláři je zřejmé, že autor buršického kachle byl obeznámen s variantou Luny z Ivančic/Kutné Hory. Sice svérázně, ale poměrně přesně (i co se proporcí týká) replikuje postoj ženy i podobu arkády, která ji obklopuje. Podobně tomu bylo i u kachle s portrétem šlechtice pocházejícího z Levína. Hrnčíři měli zřejmě k dispozici pouze hotové kachle jako zdroj inspirace (nepoužili je ani k výrobě pirátského otisku, což byla jedna z možností, jakými se motivy šířily), případně jinou předlohu, která by v sobě měla architektonické rámování již zakomponováno. Takovou předlohou mohla být například keramika s reliéfní výzdobou. Otázkou je, zda se lokální výrobci keramiky nechali inspirovat motivem již stojících kamen z důvodu výroby kachle určeného k jejich opravě, nebo při tvorbě vlastních, kvalitní předlohou inspirovaných, forem. Spekulovat můžeme i o tom, zda při kopírování motivu vědomě přejímali i jeho význam (zpodobnění bohyně Luny, portrét konkrétního panovníka), nebo byl motiv ochuzen o svou sémantickou rovinu a stal se pouze dekorativním prvkem.⁵⁴

54 Ráda bych poděkovala PhDr. Ireně Loskotové, Ph.D. za cenné rady i ochotu, s jakou mi pomáhala získat přístup k obtížně dostupné literatuře, a především za podporu při zpracování dané problematiky.

PRAMENY A LITERATURA

Muzeum Brněnska – Muzeum v Ivančicích, Sbirka Muzea v Ivančicích:
podsbírka Archeologická
podsbírka Keramika

BELCREDI, Ludvík, VANĚK, Jiří. Zpráva o archeologickém výzkumu areálu býv. bratrského sboru v Ivančicích v roce 1981. Archiv Muzea v Ivančicích.

BRYCH, Vladimír. *Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní: výběrový katalog Národního muzea v Praze*. Praha: Národní muzeum, 2004. ISBN 80-7036-175-1.

BRYCH, Vladimír, STEHLÍKOVÁ, Dana a ŽEGKLITZ, Jaromír. *Pražské kachle doby gotické a renesanční. Katalog výstavy*. Praha, 1991. ISBN 80-7036-175-1.

ČEJKA, Jiří. *Ivančice: dějiny města*. Ivančice: Město Ivančice, 2002. ISBN 80-238-9441-2.

DURDÍK, Tomáš a HAZLBauer, Zdeněk. Pozdně renesanční kachle ze severního parkánu horního hradu na Křivoklátě. 1 část. *Castellologica bohemia*. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 1991, s. 279–300. ISSN 1211-6831.

HAZLBauer, Zdeněk. Historické kamnové kachle z okolí pyšelského zámku. Část II: Figurální kachle renesančního období. *Pyšelský zpravodaj*. Pyšely, 1993, říjen, s. 4–5.

JORDÁNKOVÁ, Hana, LOSKOTOVÁ, Irena a MERTA, David. Odraz domácí války v produkci brněnských kamnářů druhé poloviny 15. století. *Archæologia historica*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2004, roč. 29, s. 581–597. ISSN 0231-5823.

LEMINGER, Emanuel. *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*. Kutná Hora: Vydavatelství a nakladatelství Martin Bartoš – Kuttna, 2015. ISBN 978-80-86406-78-7.

MICHNA, Pavel. Gotický kachel ze sbírek Podhoráckého muzea v Tišnově. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1969, roč. XVII, č. 1, s. 249–251.

PAVLÍK, Čeněk. Náboženské motivy. In: MENOŠKOVÁ, Dana a MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Krása, která hřeje: výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 2008, s. 10–35. ISBN 978-80-86185-70-5.

PAVLÍK, Čeněk a VITANOVSKÝ, Michal. *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-238-4.

SOUKUPOVÁ, Markéta, SOUKUP, Michal a ŠREJBROVÁ, Jitka. Komerové kachle s náboženskými motivy: Salome s hlavou Jana Křtitele. In: ANTONY ČEKALOVÁ, Sylva, BALÁŠOVÁ, Michaela, BELISOVÁ, Natalie, et al. *Svět kachlových kamen: kachle a kachlová kamna severozápadních Čech*. Most: Oblastní muzeum v Mostě, 2017. ISBN 978-80-906560-0-0.

ŠEBELA, Lubomír a VANĚK, Jiří. *Hromadný nález ze studny v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích (přelom 16. a 17. stol.)*. Ivančice: Okresní muzeum Brno-venkov, 1985.

ŠEBELA, Lubomír a VANĚK, Jiří. Předběžná zpráva o záchraném archeologickém výzkumu v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích. *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1982, roč. XXXIV, s. 201–206. ISSN 0323-2581.

TYMONOVÁ, Markéta. Šíření kachlových motivů ve světle surovinových analýz. In: ŠREJBROVÁ, Jitka, ed. *Kachle a kachlová kamna: sborník příspěvků z mezinárodní konference k výstavě Svět kachlových kamen*. Oblastní muzeum v Mostě, 19.–20. dubna 2018. Ústí nad Labem: Ústecký kraj, 2018, s. 122–136. ISBN 978-80-88140-14-6.

UNGER, Ingeborg. *Kölner Ofenkacheln. Die Bestände des Museums für Angewandte Kunst und des Kölnischen Stadtmuseum*. Köln: Kölnisches Stadtmuseum, 1988. ISBN 3-927396-01-X.

UNGER, Ingeborg. *Kölner und Frechener Steinzeug der Renaissance: die Bestände des Kölnischen Stadtmuseums*. Köln: Kölnisches Stadtmuseum, 2007. ISBN 978-3-940042-01-9.

VITANOVSKÝ, Michal. Kadluby, In: MENOŠKOVÁ, Dana a MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Kráska, která hřeje: výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska*. Uherské Hradiště: Slovacké muzeum v Uherském Hradišti, 2008, s. 156–165. ISBN 978-80-86185-70-5.

VITANOVSKÝ, Michal a MENOŠKOVÁ, Dana. Kachlové formy z Prostějova – Kostecké ulice. K technologickým a tvůrčím otázkám vzniku renesančních kachlových reliéfů. *Archeologické rozhledy*. Praha, Archeologický ústav AV ČR Praha, 2010, roč. LXII, sešit 4, s. 680–695. ISSN 0323-1267.

VLČKOVÁ, Jitka. Středověké kamenné kachle s náboženskými motivy z jihomoravských sbírek (Pokus o aplikaci uměleckohistorických přístupů). *Archæologia historica*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001, roč. 26, s. 365–387. ISSN 0231-5823.

ZÁPOTOCKÝ, Milan. *Katalog středověké keramiky severočeského Polabí*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1979.

ŽEGKLITZ, Jaromír. *Kachle z dílny hrnčíře Adama Špačka (1531–1572) na Novém Městě pražském*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2019. ISBN 978-80-87828-46-5.

ŽEGKLITZ, Jaromír. Reformační kachle ze Špýru, Egerberku a Prahy. *Archeologické rozhledy*. Praha, Archeologický ústav AV ČR Praha, 2014, roč. LXVI, sešit 3, s. 515–547. ISSN 0323-1267.

ŽEGKLITZ, Jaromír. Renesanční portrétní kachle z hrnčířské dílny Adama Špačka v Truhlářské ulici v Praze. *Archeologické rozhledy*. Praha, Archeologický ústav AV ČR Praha, 2006, roč. LVIII, sešit 1, ISSN 0323-1267. s. 78–116.

ŽEGKLITZ, Jaromír, VITANOVSKÝ, Michal a ZAVŘEL, Jan. Soubor kachlových forem z pražské hrnčířské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572. *Archeologické rozhledy*. Praha, Archeologický ústav AV ČR Praha, 2009, roč. LXI, sešit 2, s. 427–466. ISSN 0323-1267.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

ALDEGREVER, Heinrich. *Luna* [rytina]. [online]. [cit. 15. 5. 2019]. Dostupné z: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/428409>.

ALDEGREVER, Heinrich. *Kracht* [rytina]. [online]. [cit. 20. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=Heinrich+Aldegrever+kracht&p=10&ps=12&st=Objects&ii=6#/RP-P-OB-2750,114>.

HÜLLMANN, Gottlieb Wilhelm. *Johann Friedrich I. Kurfürst von Sachsen* [rytina]. [online]. [cit. 24. 4. 2019]. Dostupné z: <https://bawue.museum-digital.de/index.php?t=objekt&oges=8669>.

KILIAN, Wolfgang. *Johann Friedrich I., Sachsen, Kurfürst* [rytina]. [online]. [cit. 15. 5. 2019]. Dostupné z: <http://www.portraitindex.de/documents/obj/34018483>.

LIPPI, Fra Filippo. *Herod's Banquet* [nástěnná malba]. [online]. Prato Cathedral. [cit. 17. 6. 2019]. Dostupné z: <https://www.wga.hu/frames-e.html?/html/l/lippi/filippo/index.html>.

PTÁK, Martin, KNIŽKOVÁ, Markéta. Buršice 1948: Ojedinělý nález renesančního kachle s motivem biblické Salome (?), In: HÚRKOVÁ, Jindra a ŠYKOROVÁ, Lenka, ed. *Sborník prací z historie a dějin umění* [online]. Historická společnost Klatovy, 2013, roč. 7, s. 241–247. [cit. 15. 3. 2019]. Dostupné z: https://www.academia.edu/5522925/Pták_M._Knížková_M._2013_Buršice_1948_Ojedinělý_nález_renesančního_kachle_s_motivem_biblické_Salome_Sborník_prací_z_historie_a_dějin_umění_Klatovy.

PODMALBY NA SKLE VE SBÍRKÁCH POBOČEK MUZEA BRNĚNSKA¹

Luboš Kafka

Zdobení skleněných výrobků malbou za studena (tedy bez tepelné fixace barevné vrstvy nanášené na povrch skla) je velmi stará technika, jejíž kořeny sahají do antiky. V Evropě se po několika staletích praktického zapomnění technika začala znovu rozvíjet na sklonku středověku. Skutečně masového rozšíření a vrcholu své obliby dosáhla poté, co ve druhé polovině 18. století zlidověla. Obrázky na skle, nazývané podmalby, protože byly malované na spodní straně tabulového skla, se v lidovém prostředí staly nesmírně populárním typem náboženských a dekorativních předmětů. Jejich popularita začala odeznívat až v průběhu poslední třetiny 19. století.

Na rozdíl od malířsky propracovanějších, iluzivnějších podmaleb, určených pro vyšší společenské třídy, vykazují zlidovělé (dále lidové) podmalby na skle odlišné estetické a výtvarné vlastnosti. Obvykle se vyznačují plochou malbou, výraznými konturami nahrazujícími modelaci objemů barevnými valéry, omezeným koloritem, který v krajních případech obsahuje pouze několik sytých a nelomených barev. K markantním znakům lidové malby patří tendence k dekorativnosti (zářivý barevný kolorit, květinový dekor, ornamentálně vystavěná soustava kontur apod.), expresivita či určité nedostatky při zobrazování postav a výjevů (mj. nedodržování přirozených proporcí lidského těla, neznalost zákonů perspektivy).

Lidové podmalby byly vyráběny v řadě výrobních oblastí a center. V průběhu vývoje se vyhranily typické znaky (kresebná koncepce, zvláště grafická zkratka obličejových partií, barevnost, formy květinového dekoru, obliba určitých ikonograficko-kompozičních typů), které umožňují určit provenienci dochovaných artefaktů, přiřadit je k určité oblasti, lokalitě či přímo k jednotlivým dílnám. České země jsou v tomto ohledu jedinečným fenoménem. Na poměrně malém území se zde vytvořila celá škála regionálních variant zlidovělého malířství, jejichž počet nemá v Evropě analogie. (Nejstarší reprezentativní monografie, která se komplexně zabývala problematikou lidové podmalby na celém našem území, pochází z konce 50. let 20. století.²)

¹ Text vznikl v rámci projektu GA17-05373S. *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska: Duchovní a materiální aspekty zbožné pereginnace a narativní imaginace*.

² VYDRA, Josef. *Die Hinterglasmalerei*. Prag: Artia, 1957.

Výroba podmaleb probíhala obvykle v rodinných dílnách necechovního charakteru. Technologický postup (podkládání šablon pod desku skla a jejich následná reprodukce) umožňoval sériový způsob výroby. Kvantita výroby narůstala do poloviny, místně až do třetí čtvrtiny 19. století. V době kvantitativního vrcholu produkce se v největších malířských provozech mohlo denně vyrobit 200 až 300 podmaleb. Tyto výrobky se distribuovaly z místa svého vzniku na mnohdy velké vzdálenosti, přičemž k hlavním způsobům distribuce náležel podomní obchod, prodej při poutních místech, na jarmarcích a trzích.

Obraz o někdejší rozšíření výrobků a směrech distribuce zboží z jednotlivých produkčních center, ale i o trasách společenské komunikace (např. obchodních a poutních trasách nebo okruzích poutních míst, odkud si lidé podmalby přinášeli) nám doposud zprostředkovávají muzejní kolekce, i když se v nich dochoval pouze zlomek původního fondu podmaleb na skle. (Prozatím jediný souhrnný přehled o počtu podmaleb v našich muzejních sbírkách podal v 60. letech 20. století Ludvík Kunz,³ avšak jeho údaje neodpovídají současnému stavu.⁴)

PROFIL SBÍREK MUZEA BRNĚNSKA																
Muzeum/město	Celkový počet	1. Jižní Morava							2. Severní Morava a Slezsko			3. Jižní a západní Čechy		4. Severní a východní Čechy		5. Řemeslo
		1a	1b	1c	1d	1e	1f	1g	2a	2b	2c	3a	3b	4a	4b	
Podhorácké muzeum / Předklášteří	19		3		5	1		2	1		1	2		3	1	
Muzeum v Ivančicích	31	1	5	4			2	1	2			11	1			4
Muzeum v Šlapanicích	11	1		2			4	1		1				1	1	
Celkem	61	2	8	6	5	1	6	4	3	1	1	13	1	4	2	4

Ve fondech poboček Muzea Brněnska (dále MB) se nachází celkem 61 podmaleb na skle. V celostátním kontextu to představuje početně nadprůměrnou kolekci, přestože počet sbírkových artefaktů nedosahuje ani v jedné pobočce příliš vysokého počtu. Podhorácké muzeum (dále PM) vlastní 19 podmaleb, Muzeum v Ivančicích (dále MIV) 31 obrázků a Muzeum ve Šlapanicích (dále MŠL) 11 podmaleb. Většina artefaktů pochází ze starších sbírkových fondů. Do muzea se patrně obvykle dostaly jako dary místních obyvatel. Dohledání bližších podrobností větší části akvizic dnes již není reálné.

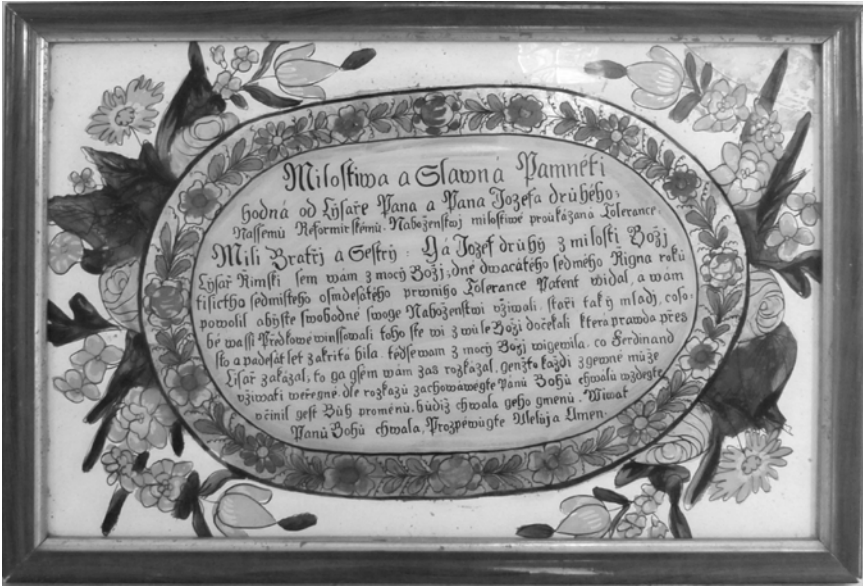
3 KUNZ, Ludvík. Quellen und Forschungen zur volkstümlichen Hinterglasmalereien in der Tschechoslowakei. In: *Ethnographica*. Brno: Krajské nakladatelství, 1965–1968, roč. 7–8, část 2, s. 15–18.
4 V řadě muzeí došlo v mezidobí k nárůstům i úbytkům sbírkových fondů. V přehledu například není uvedena ani jedna ze tří poboček Muzea Brněnska.

Předklášteří: Základ sbírky byl převeden z původního Podhoráckého muzea. V předválečném období je konkretizována pouze akvizice jednoho obrázku na skle od někdejšího správce muzea Dr. Karla Krejčího. Inventurní knihy uvádějí dary tří podmaleb z let 1958, 1959 a 1966. V roce 1982 byl v brněnské Antikvě zakoupen nejmladší přírůstek sbírky.⁵

Ivančice: U nejstarších akvizic je možná souvislost se sběry kolem pražské Národopisné výstavy československé v roce 1895, která se konala rok před založením muzea. V letech 1907 až 1914 byly do sbírek zapsány tři podmalby a v roce 1928 získány další tři podmalby. K největší poválečné akvizici došlo v roce 1949 darem osmi podmaleb od malíře Bohuše Svobody. Poslední akvizice z roku 1970 představují dvě podmalby získané z pozůstalosti K. Kramperové z Bílovic nad Svitavou.⁶

Šlapanice: Základ kolekce představují předválečné fondy muzea, které v 50. letech doplnily tři obrazy od blíže nespecifikovaných dárců.⁷

Vývoj sbírek se v podstatě uzavřel před několika desetiletími. Výraznější obohacení kolekcí není v budoucnosti pravděpodobné vzhledem ke vzrůstající tržní ceně těchto předmětů a jejich obtížnější dostupnosti.

Připomínka tolerančního patentu, jižní Morava (okolí Žďanic – širší Brněnsko), 1. třetina 19. století. (Muzeum v Ivančicích, foto: B. Svobodová).

5 Za informace děkuji PhDr. Ireně Ochrmčukové z Podhoráckého muzea.
6 Za informace děkuji Mgr. Barboře Svobodové z Muzea v Ivančicích.
7 Za informace děkuji Mgr. Lucii Libichové z Muzea ve Šlapanicích.

Sběrné oblasti poboček MB se nacházejí severozápadně, jihozápadně a východně od Brna. Tomuto faktu odpovídá i odlišné složení sbírek, tedy podíl výrobků z jednotlivých produkčních středisek, které se na Brněnsko importovaly z různých směrů. Počet podmaleb z fondů těchto tří muzeí nelze pro celé Brněnsko považovat za reprezentativní vzorek, ve svém úhrnu však tyto tři kolekce v kostce odrážejí vývoj moravské lidové malby na skle. Naznačují rovněž, jaké importy byly v dané oblasti rozšířeny.

K TEMATICE SBÍRKOVÉHO FONDU

Ikonografie lidových podmaleb na skle souvisela s mimoestetickými funkcemi podmaleb, jež byly v první řadě devocionáliemi, a odvíjela se od odběratelského zázemí. Na našem území příslušela většina konzumentů tohoto kulturního statku k římskokatolickému vyznání. V některých oblastech (především na jižní Moravě, v západní části českého Slezska a v omezené míře na území Kladska) se výrobci orientovali též na evangelíky.

Hlavní tematický rejstřík zahrnoval tři okruhy témat: christologický, mariologický a hagiografický. (Ve sbírkách poboček MB se světci vyskytují na 26 podmalbách. Panna Maria je samostatným tématem nebo součástí výjevů na 24 obrázcích a k Ježíši Kristovi se vztahuje 17 podmaleb.) Nejčtenější jsou vyobrazení jednotlivých světců, protože jim věřící přiřítali celou škálu nejrůznějších patronací. Mnozí světci měli prvořadý význam jako jmenní patroni, ochránci rodiny, patroni proti nemocem, živelním katastrofám, neúrodě či neštěstí. Ochranný vliv dalších zahrnoval sféru povolání a obživy nebo souvisel s fyzickým skolem člověka a nadějí na posmrtnou spásu jeho duše. Zhruba dvě desítky světců náležely k nejobvyklejším motivům. Ve sbírkových fondech poboček MB dosáhly nejvyšší frekvence panenské světice sv. Barbora a sv. Kateřina třemi exempláři. Dvě podmalby pak zobrazují Sv. Floriána, sv. Františka z Assisi, sv. Jana Nepomuckého a sv. Josefa.⁸

Obliba dalších hagiografických motivů zůstala typická pouze pro některé oblasti. Pro Moravu se staly příznačnými reprezentativní narativní výjevy komponované na šířku s motivy legendy o sv. Jenověře Brabantské nebo tzv. andělské orby sv. Isidora Madriidského. Tato témata jsou zastoupena také ve sbírce Podhoráckého muzea a Muzea v Ivančicích.⁹

8 Jednotlivé artefakty jsou uváděny pod zkratkou příslušné pobočky a inventárním nebo přírůstkovým číslem: Sv. Barbora (PM, H1537 a H1538; MIV, 41/49), sv. Kateřina (MŠL, He1506; MIV, 30/49 a U62), sv. Florián (PM, H1544; MŠL, He160), sv. František z Assisi (MIV, 201/28; PM, H1547), sv. Jan Nepomucký (PM, H1542; MŠL, He1507) a sv. Josef (MIV, U57; MŠL, He1541). Okruh nejobvyklejších světců doplňuje sv. Anna (MIV, U116), sv. Jan Křtitel jako dítě (MIV, U123) a sv. Martin (MIV, U127).

9 Pohřeb sv. Jenověfy (PM, H1536), Orba sv. Isidora (MIV, 43/49).

Četnost zobrazení dalších světců, např. sv. Veroniky, byla o poznání nižší.¹⁰ V kontextu lidové malby lze mezi unikátní témata zahrnout sdružené zobrazení sv. Václava a sv. Ludmily ze sbírky ivančického muzea¹¹ a dvojici zobrazení sv. Cyrila a Metoděje.¹²

Rovněž znázornění Panny Marie a výjevů z mariologického cyklu byla velmi populární vzhledem k výsadnímu postavení, jakému se tato světice jako Bohorodička, matka Ježíše Krista, těšila v katolickém prostředí. Značná část vyobrazení Panny Marie zachycuje kultovní objekty z poutních míst. Tyto podmalby svědčí o tom, že je tvůrci v hojně míře malovali pro přímý odbyt na těchto místech nebo pro celá území, odkud lidé na příslušná místa putovali. Ve sbírkách poboček MB se lze setkat s vyobrazením velmi populárních poutních předloh Mariazellské Madony, Panny Marie Dobré Rady nebo Panny Marie Čenstochovské.¹³ K ojedinělým motivům, které se v lidové malbě na skle vyskytují pouze sporadicky, náleží naopak vyobrazení Panny Marie Hostýnské.¹⁴

Třetím stěžejním okruhem bylo zobrazení Ježíše Krista. Ve sbírkách jsou zastoupeny především relativně běžné motivy Ježíše v dětském věku, Ukřižovaného a Božího hrobu, Pěti ran Krista Pána nebo Nejsvětějšího Srdce Ježíše Krista.¹⁵ K ikonografickým typům, které ve zlidovělé malbě na skle dosáhly sporadického uplatnění, náleží zobrazení Ježíše Krista jako Dobrého pastýře.¹⁶

Z narativních christologických výjevů je kromě Narození Páně (zastoupeného ve sbírkách dokonce čtyřmi exempláři) nutno zmínit především tzv. serpentínové komponovanou křížovou cestu zobrazující Kristovu cestu od bran Jeruzaléma na horu Kalvárii.¹⁷ Jádrem produkce těchto podmaleb a jejich výskytu představuje Českomoravská vysočina a území jižní a střední Moravy. (Jen Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně obsahuje ve svých fondech šest exemplářů s různými autorskými rukopisy.) K tématům, která se vyskytují poměrně sporadicky, lze dále počítat výjev Křtu Krista a Loučení Krista s Pannou Marií.¹⁸

Z omezeného okruhu starozákonních motivů je ve sbírce ivančického muzea zastoupeno znázornění prvotního hříchu, tedy Adama a Evy pod stromem poznání,¹⁹ které jako jediné ze Starého zákona dosáhlo v lidové malbě na skle vyšší četnosti.

10 Sv. Veronika (MIV, U465). K ojedinělým hagiografickým motivům náleží ve sbírkách poboček MB řemeslné podmalby zobrazující sv. Eustacha (MIV, U132) a sv. Ignáce (MIV, U910).

11 MIV, 24/49.

12 MŠL, He1505 a He1508.

13 Panna Maria Mariazellská (PM, H1543; MŠL, He15167), Panna Maria Dobré rady (PM, H1548), Panna Maria Čenstochovská (MŠL, He1502).

14 MŠL, He1501.

15 Např. Ježíš jako dítě (MIV, U123 a U133), Ukřižovaný (MŠL, He1503; MIV, U115 a U64), Boží hrob (PM, H1772), Pět ran Krista Pána (MIV, U126), Svatá Srdce Ježíše Krista a Panny Marie (PM, H1535).

16 MIV, U114.

17 PM, H1541.

18 PM, H1510 a H1550.

19 MIV, U124.

Hodnotným exemplářem, připomínkou tolerančního patentu ze ždánického okruhu,²⁰ jsou ve fondech zastoupeny evangelické podmalby. Tyto obrázky preferovaly v souladu se svým didaktickým a moralistním určením nefigurativní náměty, zvláště textová sdělení. Kromě připomínek tolerančního patentu, desatera Božích přikázání, citátů ze Starého a Nového zákona to byla zvláště slovní Boží požehnání.

PROVENIENCE SBÍRKOVÉHO FONDU

Zlidovělá malba na skle má na území Moravy – a to zejména na území širšího Brněnska – velmi staré kořeny a dosáhla značné regionální a vývojové variability. První ucelenou klasifikaci moravské lidové podmalby provedla v 60. letech 20. století Věra Hasalová.²¹ Její závěry nadále rozvíjí a prohlubuje zvláště Alena Kalinová.²²

První moravští tvůrci pracující pro lidové odběratelské vrstvy navázali na tradice provinčního pozdně barokního malířství. Remeslnou produkci, která je na vyšší malířské úrovni a je genetickým východiskem zlidovělé malby na skle, zastupují čtyři exempláře ivančického muzea: zobrazení Panny Marie, jež je provenienčně obtížně zařaditelné, rytina do zlaté folie se sv. Ignácem, nejspíše vzniklá v okruhu řádového prostředí jako tzv. klášterní práce, a znázornění Adama a Evy, které nese znaky rustikalizace a vykazuje paralely s pozdější malbou Českomoravské Vysočiny.²³ Specifickým příkladem je podmalba sv. Eustacha²⁴ pocházející

Panna Maria Hostýnská, širší Brněnsko, skupina dekoru růží a tulipánů, konec 18. století.
(Muzeum ve Šlapanicích, foto: L. Libichová)

z novoborské dílny malíře Vincenze Jankeho (1769–1839).²⁵ Na Moravě a ve Slezsku jsou přitom malířova díla zastoupena v minimální míře.²⁶

Jižní a střední Morava

K vyhranění nejstarších variant moravské lidové malby na skle došlo v průběhu poslední třetiny 18. století. Ojediněle dochované rustikalizované podmalby na skle mají obvykle černé, poměrně silné kontury. Řadu z nich zdobí dekor růží a tulipánů, přestože vykazují různé malířské rukopisy. Jádrem jejich výskytu představuje oblast širšího Brněnska a jižní Morava. Ve sbírkách poboček MB je tzv. skupina dekoru růží a tulipánů zastoupena dvěma kvalitními exempláři z konce 18. století – motivem výuky Panny Marie a Pannou Marií ze Svatého Hostýna, která je v lidové malbě ojedinělým tématem.²⁷

Na přelomu 18. a 19. století se vyhranila další varianta lidového malířství na Českomoravské vysočině. Zdejší produkce je osmi reprezentanty zastoupena ve sbírce ivančického a Podhoráckého muzea a řadí se tak k nejčetnějším regionálnějším typům sbírkových fondů.²⁸ Tamní podmalby se vyznačují nevýraznými konturami okrové nebo tělové barvy, případně tenčími černými liniemi. Z charakteristických detailů je možno zmínit květinový dekor v podobě festonů z květů růží a palmetových lístků. Část podmaleb má dělené pozadí, přičemž vnitřní tvoří zrcadlová

Sv. Veronika, Českomoravská vysočina – západní Morava, přelom 18. a 19. století.
(Muzeum v Ivančicích, foto: B. Svobodová)

20 MIV, U214.

21 HASALOVÁ, Věra. Die Mährische Hinterglasmalerei. Moravská lidová malba na skle. In: *Ethnographica*. Brno: Krajské nakladatelství, 1965–1968, roč. 7–8, část 2, s. 30–81.

22 KALINOVÁ, Alena. *Malované nebe. Obrazy na skle ze sbírek Etnografického ústavu Moravského zemského muzea*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2009.; TÁŽ. *Lidové podmalby na skle. Sbirka Moravského zemského muzea*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014.

23 MIV, bez inv. č., U124 a U910.

24 MIV, U132.

25 KAFKA, Luboš, KRÁMSKÁ, Bohunka, STEINER, Wolfgang a TREPESCH, Christof. *Vincenz Janke (1769–1838). Podmalby na skle. Hinterglasbilder*. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2017.

26 Jistou výjimku představuje sbírka Etnografického ústavu MZM s pěti exempláři a fond Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, kam se tři malířovy obrazy dostaly ze sbírky Ferdyše Duší. KAFKA, Luboš. *Vincenz Janke (1769–1838), malíř na pomezí „vysokého“ umění a zlidovělé produkce. Český lid*. Praha, 2018, roč. 105, s. 238.

27 MIV, U116; MŠL, He1501.

28 MIV: sv. František z Assisi (U201/28), sv. Kateřina (U62), sv. Martin (U127), sv. Veronika (U465), Panna Maria (U125); PM: Serpentinově komponovaná křížová cesta (H1541), sv. Jan Nepomucký (H1542), sv. Florián (H1544).

Panna Maria Čenstochovská, Ždánice, dílna tzv. malíře štětcem malovaného (huňatého) obočí, 1. polovina 19. století. (Muzeum ve Šlapanicích, foto: L. Libicharová)

plocha, např. aureoly kolem hlav světců (ve sbírce u sv. Jana Nepomuckého). Podle výskytu lze předpokládat, že se tento typ utvářel především v předpokládaných dílnách u Českých a Moravských Křižánek, Herálce nebo v přilehlé části západní Moravy a východních Čech.

V průběhu první poloviny 19. století se rozhodujícími tvůrčími osobnostmi jihomoravské malby stali tři malíři, kteří jsou na základě klasifikace Věry Hasalové označováni podle charakteristických prvků obličejových partií.²⁹ Nejproduktivnější z nich byl tzv. malíř štětcem malovaného (huňatého) obočí. Z jeho ruky pochází jediný známý datovaný jihomoravský obraz na skle, při-

pomínka tolerančního patentu opatřená přípisem „Wihotowen w Żbanicich Leta Panē MDCCCXI“.³⁰ Nejstarší a nejkvalitnější díla pocházejí z první třetiny 19. století. Nejmladší, podstatně méně kvalitní obrazy dílenského okruhu byly pravděpodobně vytvořeny až ve třetí čtvrtině 19. století. Tvorba tohoto autora ovlivnila další jihomoravské tvůrce a její ohlasy jsou patrné ještě na sklonku 19. století.

Přízvisko malíře je odvozeno od výrazných, až naddimenzovaných obočí. Většina děl je charakteristická zářivým barevným koloritem založeným na kontrastu červené, zelené a žluté a bílého pozadí. Některé podmalby pak mají pozadí modré.

Tvorba malíře štětcem malovaného obočí je zastoupena šesti podmalbami ve sbírce ivančického a šlapanického muzea.³¹ Esteticky nejpůsobivější je podmalba s motivem Panny Marie Čenstochovské, která se řadí mezi malířova nadprůměrná

díla. Jedna z dalších podmaleb znázorňuje andělskou orbu sv. Isidora Madridského, kterou tvůrce ztvárňoval opakovaně. Ke zcela ojedinělým námětům náleží zobrazení sv. Václava a sv. Ludmily. Znázornění světice je v českém prostředí totiž prozatím známo z pouhých pěti podmaleb. Samotný malíř však vytvořil podle totožné šablony ještě obrázek ze sbírek Muzea Bojkovska, který je znehodnocen pozdější přemalbou.³²

Tzv. malíř vysoce klenutého obočí představuje z výtvarného hlediska patrně nejoriginálnější osobnost lidové podmalby na území českých zemí. Jeho díla se na jedné straně vyznačují svébytnou výtvarnou zkratkou, která prozrazuje zručného kreslíře. Na druhé straně oplývají nespornou naivitou výrazu oceňovanou jako typický znak lidového umění. Postavy s kruhovými obličejí, do oblouku klenutým obočím a usmívajícími se rty působí neobyčejně optimistickým dojmem. K radostnému vyznění malířových děl přispívá barevné ladění, kterému dominuje zářivá

Narození Páně – Brněnsko, dílna tzv. malíře vysoce klenutého obočí, 1. polovina 19. stol. (Podhorácké muzeum, foto: H. Fadingerová)

29 HASALOVÁ, pozn. 21, s. 59–62.; KALINOVÁ, Alena. *Lidové podmalby na skle. Sbírka Moravského zemského muzea*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014, s. 53–55.

30 Městské muzeum Klobouky u Brna, 1141. HASALOVÁ, pozn. 21, s. 57.

31 MŠL: Panna Maria Čenstochovská (He1502), Ukřižovaný (He1503); MIV: sv. Václav a sv. Ludmila (24/49), Zvěstování Panně Marii (35/49), sv. Barbora (41/49), andělská orba sv. Isidora (43/49).

32 Muzeum Bojkovska, I 83 EB 1439.

rumělka a odstíny modré. Nejhodnotnější podmalby na skle pocházejí patrně ještě z první třetiny 19. století.³³ Pravděpodobně až ve třetí čtvrtině 19. století vznikly nejmladší, výtvarně méně působivé podmalby, jež jsou nejspíše díla méně zručného tvůrce z malířova okolí nebo jeho následníka.³⁴

Z dílenského okruhu malíře je prozatím známo 80–90 podmaleb. Největší kolekci vlastní Etnografický ústav MZM Brno a Vlastivědné muzeum v Olomouci, několik děl zastupuje jeho tvorbu např. v prostějovském či přerovském muzeu. Nejvyšší procentuální výskyt malířových děl je v muzeu v Boskovicích, Bystřici nad Pernštejnem, Předklášteří u Tišnova nebo ve sbírce někdejšího muzea v Jevíčku. Nasvědčuje tomu, že se dílna malíře nacházela patrně na sever od Brna. Tuto domněnku podporují tři známá zobrazení Madony ze Svatého Kopečku u Olomouce (v kombinaci se sv. Trojicí ze Sonntagbergu a sv. Janem Nepomuckým) z dílenského okruhu tvůrce.³⁵ Vyobrazení tohoto zázračného reliéfu se řadí k tématům, jež ostatní lidoví malíři na skle znázorňovali pouze výjimečně.

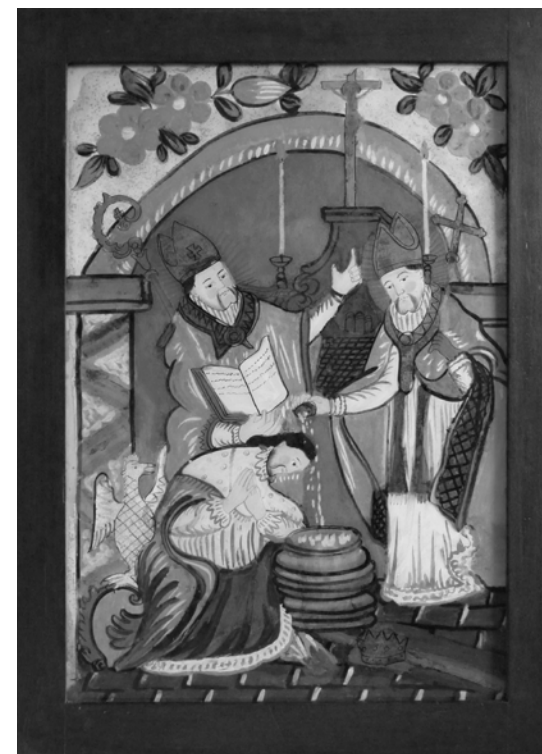
Ve sbírce Podhoráckého muzea se dochovalo celkem pět malířových podmaleb, což představuje téměř čtvrtinu zdejší sbírky. Je pozoruhodné, že se zde nacházejí dvě prakticky shodné podmalby s motivem Zvěstování Panně Marii. Dokládají, že i tento navýsost originální tvůrce tvořil podle šablon nebo grafických předloh.³⁶

K nejhodnotnějším dílům malíře i nejosobitějším variantám tohoto námětu v celém kontextu lidového malířství na našem území se řadí malířův výjev Narození Páně. Kromě sv. rodiny a anděla „gloriáka“ obsahuje bohatou figurální stafáž v podobě pastýřů, muzikantů a daráčků, oveček a ptáků. Kompozice a pojednání postav nasvědčují, že se tvůrce inspiroval vystřihovacími betlémovými archy nebo betlémy s papírovými malovanými figurkami, které se tvořily např. v Třešti či Třebíči.

Pouhým jediným dílem je ve fondech Podhoráckého muzea zastoupeno dílo třetího jihomoravského malíře, který bývá podle tvarování obočí a očního víčka nazýván malířem zvlněného obočí. Na základě četného znázorňování zázračné Piety ze Sloupu³⁷ i výskytu malířových děl, který zasahuje až do oblasti českého Slezska, je možné, že malíř alespoň část života působil poblíž tohoto poutního místa severně od Brna. Sv. Barbora pod baldachýnem na sazově černém pozadí ze sbírky Podhoráckého muzea přitom náleží k malířovým oblíbeným motivům.³⁸

Skupina šesti podmaleb reprezentuje tvorbu dalších malířů působících na jižní či jihovýchodní Moravě, případně v oblasti širšího Brněnska.³⁹ Jejich díla, která bývají nejčastěji spojována s jihomoravskými Ždánicemi, vykazují znaky jihomoravské malby na skle a vliv výše zmíněných malířů. Jeden z charakteristických detailů těchto podmaleb představuje zeleně, modře nebo černě konturovaný květinový dekor.

Po tematické stránce náležejí k unikátům sbírek poboček MB dvě podmalby znázorňující křest knížete sv. Cyrilem a Metodějem. Vzhledem k místu vzniku podmaleb a drobného motivu moravské orlice jde přitom pravděpodobně o moravského Svatopluka, a nikoliv o křest českého knížete Bořivoje, který bývá znázorňován analogicky. Zobrazení obou světců patří v lidové malbě na skle ke sporadickým tématům. Je známo zhruba z 15 podmaleb a několika novodobých artefaktů

Křest knížete sv. Cyrilem a Metodějem, jižní Morava (okolí Ždánic – širší Brněnsko), 2. čtvrtina 19. století. (Muzeum ve Šlapanicích, foto: L. Libicharová)

33 PM: Zvěstování Panně Marii (H 1539 a H 1546), Mariazellská Madona nad poutním kostelem (H1543) a Narození Páně (H1551).

34 Ve sbírkách poboček MB zastupuje pozdní vrstvu produkce dvoutematická podmalba Dreiechenské Piety a sv. Františka (PM, H1547).

35 Etnografické oddělení Národního muzea v Praze, H4-92025; Etnografický ústav MZM, MS 281; Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku, 14024.

36 Další téměř totožnou podmalbu vlastní Etnografický ústav MZM, MS 744.

37 Malířovy podmalby s tímto tématem se mj. nacházejí ve sbírkách muzeí v Brně, Jihlavě, Novém Městě na Moravě, Poličce, Prostějově či ve Zlíně. Jejich četnost vedla k dalšímu označení tohoto tvůrce jako malíře Sloupské Piety. HASALOVÁ, pozn. 21, s. 82.

38 PM, H1537.

39 MŠL: Křest knížete sv. Cyrilem a Metodějem (He1505 a He1508), sv. Kateřina (He1506), sv. Jan Nepomucký (He1507); MIV: Ježíšek a sv. Jan Křtitel v dětském věku (U123), Připomínka tolerančního patentu (U214).

z první poloviny 20. století.⁴⁰ Akt křtu monarchy je v prakticky shodné kompozici dochován v pěti exemplářích. Dva obrázky ze šlapanického muzea, podmalbu z opavského a prostějovského muzea⁴¹ přitom namaloval podle totožné šablony jeden malíř. Poslední pátá podmalba namalovaná podle shodné grafické předlohy nese rukopis ždánického malíře štětcem malovaného obočí.⁴²

Vývoj moravské lidové malby na skle se uzavřel na sklonku 19. až počátku 20. století. Nejmladší podmalby po výtvarné stránce nedosahují estetických hodnot starší produkce. Někdejší jasný barevný kolorit nabyl našedlého odstínu. Zhrublá kresebná a malířská složka prozrazuje technicky méně zručné tvůrce, kteří byli nicméně zřetelně ovlivněni staršími autory, zvláště malířem štětcem malovaného obočí. Podmalby bývaly navíc malovány nekvalitními barvami, což způsobuje vytváření krakeláže a odlupování barevné vrstvy.

Vznik pozdních podmaleb je patrně spojen s jihomoravskými Ždánicemi, Luhačovicem a okolím Strážnice.⁴³ Ve sbírkách Muzea v Ivančicích a Muzea ve Šlapanicích zastupují závěrečnou etapu vývoje čtyři artefakty, jejichž estetická úroveň nepřesahuje průměr této vrstvy produkce.⁴⁴

IMPORTY Z DALŠÍCH OBLASTÍ

Řada shodných rysů (mj. obliba analogických témat a kompozic, tendence k narativním a reprezentativním výjevům) spojuje tvorbu malířů jižní a střední Moravy s nejproduktivnějším severomoravským malířem, tzv. mistrem zalomeného obočí. Podle nových poznatků lze s jistotou mírou pravděpodobnosti ztotožnit tvůrce s malířem Ignácem Güntherem, který v letech 1835 až 1887 působil v Lošticích severně od Olomouce⁴⁵.

Malířovo přízvisko je odvozeno od linie obočí, která se výrazně zalamuje do linie nosu.⁴⁶ Kresebná složka bývá tvrdší než u ostatních moravských malířů. Je důsledkem podstatně větší produktivity malířovy dílny, což dokládá i několik set dochovaných obrázků, které lze malíři a jeho okruhu připsat. V dílně se vyráběly různé typy podmaleb.

Sběrná oblast poboček MB leží mimo hlavní oblast výskytu malířových děl. Muzejní fondy obsahují nákladnější podmalbu s legendou o sv. Jenověfě. Dva drobnější kartušové obrázky, jež se inspirovaly severočeskými podmalbami sklářského typu, pak představovaly levnější výrobky malířovy dílny.⁴⁷

Pozoruhodnějším exemplářem je naopak znázornění trpícího Krista (Ecce Homo) s poměrně obsáhlým nábožensko-moralistním přípisem.⁴⁸ Atypický malířský rukopis neumožňuje jeho jednoznačné přiřazení do některé ze známých dílen. Určité prvky (barevnost, květinový dekor) poukazují na to, že obrázek mohl vzniknout na severovýchodní Moravě.

Pouze jedna podmalba zastupuje ve sbírkách velmi rozmanitou produkci na území českého Slezska, kde se od poloviny 18. století do závěru 19. století utvořilo několik odlišných dílenských variant lidové malby na skle. Znázornění Panny Marie Mariazellské⁴⁹ vzniklo v první třetině 19. století v západní části Slezska (na Bruntálsku či Opavsku) a náleží do skupiny tzv. podmaleb s živým inkarnátem či dekorativním žilkováním v rozích.⁵⁰

Největší skupina importovaných podmaleb pochází z oblasti jihočesko-rakouského pohraničí. Výrobu podmaleb zde založily v průběhu 70. a 80. let 18. století rodiny sklářů a malířů skla, kteří do Novohradských hor v několika vlnách přesídlili ze severočeské sklářské oblasti. Výroba se rozšířila z obce Pohoří na novohradském panství hrabat Buquoyů do dalších lokalit, kolem r. 1800 zvláště do rakouského Sandlu.⁵¹ Zdejší podmalby se vyznačují jasným barevným koloritem se zářivou rumělkou, květinovým dekorem, který má nejčastěji podobu růže, i okruhem oblíbených témat, v čele s Madonou z nedalekého Mariazell.

Třináct podmaleb z fondů poboček MB,⁵² jež větším dílem pocházejí ze sbírky ivančického muzea, reprezentuje především vysoce sériovou produkci druhé a třetí čtvrtiny 19. století. Nejstarší fázi vyhraňování znaků tzv. jihočeské školy zastupuje kvalitní zobrazení Krista jako Dobrého pastýře z přelomu 18. a 19. století. K méně častým námětům patří rovněž Křest Kristův a Loučení Krista s Pannou Marií. Jisté regionální specifikum pak představuje zobrazení Panny Marie z Dobré Vody v Novohradských horách.

40 KAFKA, Luboš a KALINOVÁ, Alena. Odras kultu sv. Cyrila a Metoděje v lidové výtvarné kultuře. In: JUNEK, Marek, ed. *Cyriometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2013, s. 228–233.

41 MŠL, He1505 a He1508; Muzeum a galerie v Prostějově, 11302; Slezské zemské muzeum v Opavě, N 326.

42 Městské muzeum v Kloboukách u Brna, 1173.

43 Přehled zmínek o malířích z tohoto období: KALINOVÁ, pozn. 29, s. 60.

44 MIV: Zasnoubení Panny Marie (U466); PM: sv. Barbora (H 1538), Nejsv. Srdce Ježíše Krista a Neposkvrněné Srdce Panny Marie (H1535); MŠL: Pieta Sedmibolestná Šaštínská (He1504).

45 HOŠKOVÁ, Miloslava. Malíř „zalomených obočí“ (příspěvek k identifikaci). *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1996, roč. 30, s. 107.

46 HASALOVÁ, pozn. 21, s. 64–65; KALINOVÁ, pozn. 29, s. 60–62.

47 MIV: Narození Páně (U131), Ježíšek Spasitel v dětském věku (U 133); PM: Pohřeb sv. Jenověfy (H1536).

48 PM, H1549.

49 MŠL, He5167.

50 VACHOVÁ, Zdena. Schlesische Hinterglasmalerei. Lidová malba na skle ve Slezsku. In: *Ethnographica*. Brno: Krajské nakladatelství, 1965–1968, r. 7–8, část 2, s. 99–101.; HASALOVÁ, pozn. 21, s. 71–72.

51 BUCHNER, Heinrich. *Hinterglasmalerei in der Böhmerwaldlandschaft und in Südbayern*. München: Neuer Filser-Verlag, 1936, s. 13–31.

52 MIV: sv. Kateřina (30/49), Narození Páně (34/49), „Domovní požehnání“ se sv. Trojicí ze Sonntagsbergu, sv. Linhartem a sv. Floriánem (OT34), Panna Maria z Dobré Vody (U52), sv. Josef (U 57), Ukřižovaný (U 64 a U 115), Ježíš Kristus Dobrý pastýř (U114), Pět ran Krista Pána (U126), Panna Maria (U129 a U222); PM: Křest Kristův (H1510), Loučení Krista s Pannou Marií (H1550).

Podmalbou Narození Páně⁵³ je zastoupena dílna v šumavské Kvildě, která byla spjata se třemi generacemi malířského rodu Verderberů a která byla pro vysokou sériovost výroby ve své době nazvána „továrnou na obrazy.“⁵⁴

Jednu z kolébek lidového malířství na skle na našem území představuje seve-ročeská sklářská oblast. V několika obcích na Českolipsku, Liberecku či Jablonecku se živily výrobou podmaleb na skle desítky pracovních sil (kromě samotných malířů též četní členové jejich rodin). Pro severní Čechy se staly typickými pod-malby tzv. sklářského typu, na nichž centrální malovanou část obvykle obklopuje podbrušovaná kartuše a ozdobné rámce. Tyto podmalby mívají zrcadlové nebo sazově černé pozadí.⁵⁵ Jako ilustrace sklářských výzdobných technik může sloužit torzo obrázku s naprosto setřelou vrstvou barev, na kterém je však o to víc zřetelné tvarosloví kartuše.⁵⁶ Zbylé tři podmalby jsou ukázkami typické sériové produkce první poloviny 19. století.⁵⁷

Poslední dva importy⁵⁸ pocházejí z další, velmi produktivní oblasti lidové podmalby na skle. Tou je hraniční oblast Kladska a východních Čech, kde nejvý-znamnější středisko představovala někdejší německá obec Kaiserswalde, nyníjší Lasówka.⁵⁹ Zdejší sériově vyráběné podmalby velmi často zdobí karafiát jako ty-pická forma květinového dekoru.

Po zániku tradiční výroby obrázků na skle jsou patrné dozvuky techniky pod-malby a její někdejší oblíbenosti v lidovém prostředí na domácích požeňkách, kde je tisk kombinován s nápisy a ornamenty malovanými přes šablonu. Přestože tyto artefakty byly značně rozšířeny od sklonku 19. století do poloviny 20. století, nebyly muzejními pracovníky v minulosti příliš vyhledávány pro svou minimální estetickou hodnotu. Ve fondech ivančického muzea se nachází jedno domácí požeňání z první poloviny 20. století.⁶⁰

53 MIV, U911.

54 SCHUSTER, Raimund. *Hinterglasbilder aus Außergefeld im Böhmerwald*. Grafenau: Morsak Verlag, 1980, s. 42–44.

55 Např.: STEINER, Wolfgang. *Goldglanz und Silberpracht: Hinterglasmalerei aus vier Jahrhunderten*. Berlin – München: Deutscher Kunstverlag, 2015, s. 16–17, 200–209.

56 PM, H6850.

57 MŠL: sv. Josef (H1541); PM: Panna Maria Dobré Rady (H1548), světec král – sv. Štěpán? (H1545).

58 MŠL: sv. Florián (H160), PM: Boží hrob (H1772).

59 Viz např.: HELLE, Fritz, HELLE, Heidi a KÜGLER, Martin. *Heilige auf Glas. Hinterglasbilder aus der Graf-schaft Glatz in Schlesien. Die Sammlung Heidi und Fritz Helle*. Görlitz: Schlesisches Museum zu Görlitz, 2010.

60 MIV, H 3242.

PRAMENY A LITERATURA

MUZEUM BRNĚNSKA

Podhorácké muzeum, Sbírka Podhoráckého muzea:
podsířka Historická

Muzeum v Ivančicích, Sbírka Muzea v Ivančicích:
podsířka Umění

Muzeum ve Šlapanicích, Sbírka Muzea ve Šlapanicích:
podsířka Etnografická

BUCHNER, Heinrich. *Hinterglasmalerei in der Böhmerwaldlandschaft und in Südbayern*. München: Neuer Filser-Verlag, 1936.

HASALOVÁ, Věra. Die Mährische Hinterglasmalerei. Moravská lidová malba na skle. In: *Ethnographica*. Brno: Krajské nakladatelství, 1965–1968, roč. 7–8, část 2, s. 30–81.

HELLE, Fritz, HELLE, Heidi a KÜGLER, Martin. *Heilige auf Glas. Hinterglasbilder aus der Grafschaft Glatz in Schlesien. Die Sammlung Heidi und Fritz Helle*. Görlitz: Schlesisches Museum zu Görlitz, 2010. ISBN 13: 978-3981351040.

HOŠKOVÁ, Miloslava. Malíř „zalomených obočí“ (příspěvek k identifikaci). *Folia ethnographica: supplementum ad Acta Musei Moraviae*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1996, roč. 30, s. 103–108. ISSN 0862-1209.

KAFKA, Luboš a KALINOVÁ, Alena. Odras kultu sv. Cyrila a Metoděje v lidové výtvarné kultuře. In: JUNEK, Marek, ed. *Cyrlometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2013, s. 223–250. ISBN 978-80-7308-513-1.

KAFKA, Luboš, KRÁMSKÁ, Bohunka, STEINER, Wolfgang a TREPESCH, Christof. *Vincenz Janke (1769–1838). Podmalby na skle. Hinterglasbilder*. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2017. ISBN 978-80-87266-28-1.

KAFKA, Luboš. Vincenz Janke (1769–1838), malíř na pomezí „vysokého“ umění a zlidovělé produkce. *Český lid*. Praha, 2018, roč. 105, s. 219–240. ISSN 0009-0794.

KALINOVÁ, Alena. *Lidové podmalby na skle. Sbírka Moravského zemského muzea*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014. ISBN 978-80-7028-417-9.

KALINOVÁ, Alena. *Malované nebe. Obrazy na skle ze sbírek Etnografického ústavu Moravského zemského muzea*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2009. ISBN 978-80-7028-335-6.

KUNZ, Ludvík. Quellen und Forschungen zur vokstümlichen Hinterglasmalereien in der Tschechoslowakei. In: *Ethnographica*. Brno: Krajské nakladatelství, 1965–1968, roč. 7–8, část 2, s. 13–39.

SCHUSTER, Raimund. *Hinterglasbilder aus Außergefeld im Böhmerwald*. Grafenau: Morsak Verlag, 1980. ISBN 10: 3875531337.

STEINER, Wolfgang. *Goldglanz und Silberpracht: Hinterglasmalerei aus vier Jahrhunderten*. Berlin – München: Deutscher Kunstverlag, 2015. ISBN 10: 3422073396.

VACHOVÁ, Zdena. Schlesische Hinterglasmalerei. Lidová malba na skle ve Slezsku. In: *Ethnographica*. Brno: Krajské nakladatelství, 1965–1968, roč. 7–8, část 2, s. 82–108.

VYDRA, Josef. *Die Hinterglasmalerei*. Prag: Artia, 1957.

K HISTORII BEZPEČNOSTNÍCH SBORŮ: ČETNICKÁ STANICE VE ŠLAPANICÍCH POD VEDENÍM ALOISE JEŽKA (1918–1935)

Hana Sedláčková

Četnictvo patřilo k bezpečnostním složkám státu, zformovalo se z armádních pluků a udrželo si vojenskou organizaci, výcvik i kázeň. Fungovalo jak pro civilní službu, tak pro armádu. Pro státní správu vykonávalo hlídky, pátralo po zločincích, zadržovalo podezřelé osoby nebo zajišťovalo veřejný pořádek. Pro armádu například zadržovalo dezertéry.

Císařský dekret o založení četnictva jako celostátní bezpečnostní sítě byl podepsán v roce 1849 a uzákoněn v roce 1850. Tehdy bylo vytvořeno celkem 16 četnických pluků na území monarchie. Protože bylo četnictvo součástí armády, podléhalo Ministerstvu války, vzhledem ke své působnosti však podléhalo také Ministerstvu vnitra. Původně vznikl v Markrabství moravském speciální pluk pro Moravu a Slezsko (Gendarmerie-Regiment Nr. 3 für Mähren und Schlesien). V roce 1866 byly četnické pluky zrušeny a nahradila je zemská četnická velitelství. Markrabství moravské mělo své Zemské četnické velitelství č. 4 pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně. V roce 1868 bylo c. k. četnictvo vyňato z pravomoci Ministerstva války a přearanžováno pod Ministerstvo pro zemskou obranu a veřejnou bezpečnost. Po roce 1873 získalo Slezsko vlastní zemské četnické velitelství (č. 15) se sídlem v Opavě. Zákonem z roku 1876 bylo c. k. četnictvo vyňato z armády. Od 27. listopadu 1918 spadalo četnictvo pouze pod Ministerstvo vnitra, k němuž byl přidělen generální velitel četnictva. Generálnímu veliteli podléhala zemská četnická velitelství, jim četnická oddělení, okresní četnická velitelství a jednotlivé četnické stanice. Četníci byli povětšinou rekruti z armády.¹

1 O dějinách četnictva: UHLÍŘ, Lubomír. Četník. Příklad Johanna Franze von Kempen a Františka Valouška. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 325–338; PLOSOVÁ, Jaroslava. Četník. Příklady Franze Rippera, Bartoloměje Nejezchleby a četníků z Velkého Ořechova. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, s. 299–318; MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva. 1. Habsburská monarchie (1526–1918)*. Praha: Themis, 1997, s. 64–84; MACEK, Pavel. *Dějiny policie a četnictva. 2. Československá republika (1918–1939)*. Praha: Police History, 1999, s. 52–110; SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku. Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 90–98.

Četníci museli mít přehled o povaze trestných činů, o způsobu zakročování a možných trestech. Museli rozlišovat mezi zločiny², přečiny³ a přestupky⁴. Četníci nebývali příliš často transferováni, naopak v jejich zájmu bylo co nejdelší setrvání na místě, aby si osvojili znalost místa. Na druhou stranu také jejich eventuelní přesuny neměly být motivovány zájmy lokálních skupin. Příslušníci četnictva se především museli chovat důstojně, jejich vystupování na veřejnosti, při jednání s občany a s úřady, nesmělo snižovat vážnost sboru.⁵

Četnická stanice ve Šlapanicích fungovala od poslední třetiny 19. století. Za dobu její činnosti se ve Šlapanicích vystřídala řada četníků, kteří se potýkali s veřejností, snažili se udržovat pořádek a rozkrývat případy krádeží a zločinů. Jaké prameny se dochovaly a které z nich jsou ve sbírkách šlapanického muzea? Jakými případy se místní četníci zabývali a kolik strážců zákona v obci působilo?

V archivních fondech se příliš materiálu ke zpracování nedochovalo. Několik knih z agendy místní služebny je uloženo ve Státním okresním archivu Brno-venkov v Rajhradě (dále jen SOkA Brno-venkov) ve fondu Četnická stanice Šlapanice 1924–1948. Jsou zde deponovány tzv. Staniční knihy nebo Protokol o přehlídkách (1926–1948). Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně) uchovává fond Zemské četnické velitelství Brno, v němž byly dohledány například mapy obvodu šlapanické četnické stanice pro roky 1939 a 1942. Ve sbírkách Muzea ve Šlapanicích se nachází Plánek rozmístění a vzdáleností četnických stanic na Moravě, který vydalo Zemské četnické velitelství v roce 1924 a diplom (Pochvalné vysvědčení) četníka Františka Fuksy. Jedinečné zápisy o jednotlivých četnických případech, zejm. z počátku dvacátých let 20. století, pochází ze soukromé sbírky šlapanického kronikáře Josefa Kopeckého. Archivní dokumenty byly doplněny především zprávami z dobového tisku. Zmínky o četnické stanici lze najít také v místopisech nebo ve šlapanické kronice.⁶

Expozitura líšeňské četnické stanice byla ve Šlapanicích založena v roce 1885 a prvním závodčím zde byl František Haupt. V roce 1889 se stal Haupt správcem místní četnické stanice a dostal k sobě závodčího Ludvíka Bubeníka. Původní sídlo

2 MACEK a UHLÍŘ, pozn. 1, s. 73–74: Mezi zločiny patřila vlezrada, vojenské vyzvědačství; pozdvížení a vzbouření, veřejné násilí, zneužívání úřední moci, falšování mincí a veřejných dluhopisů, rušení náboženství, znásilnění a zprznění nedospělé osoby, jiné případy těžkého smilstva, vražda a zabití, úmyslné těžké zranění nebo těžká újma na těle, souboj, zhřáství, loupež, krádež a zpronevěra, podvod, bigamie, nactiutrhání, nadřizování zločincům.

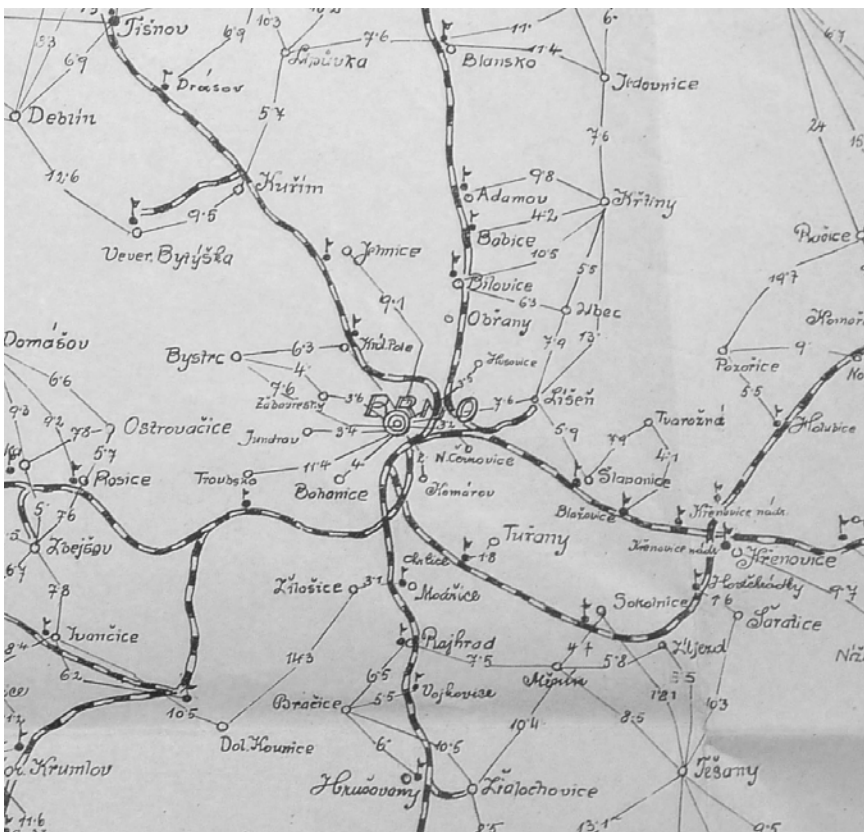
3 Ibid., s. 74: Všechno výše uvedené způsobené osobami pod 14 let a dále: srocování, popuzování proti úřadům, napadení stráže, porušení pravomocí veřejnými úředníky, zabití nebo těžké zranění z nedbalosti, ublížení na cti, smilstvo, kuplířství; neoprávněné otevření soudních pečeti, lehčí případy navádění ke zneužívání úřední moci, přestoupení předpisů o průvodních listech; přestoupení zákonů o právu shromažďovacím a spolčovacím.

4 Ibid., s. 75: například urážka stráže, udání falešného jména nebo falešných osobních údajů, sebezmrzačení, zranění osoby při rvačce, porušování protipožárních předpisů, menší krádeže, zpronevěry a podvody, žebrání, atd.

5 PLOSOVÁ, pozn. 1, s. 299–318.

6 Šlapanická kronika byla psána retrospektivně ve třicátých letech 20. století.

Plánek rozmístění a vzdáleností četnických stanic na Moravě, výřez.
(Muzeum ve Šlapanicích)

četnické stanice bylo na Radnické ulici (od roku 1935 ulice Kalvodova), mezi lety 1887–1889 na ulici Wilsonově (dnes Brněnské) a od října 1889 sídlila na Čechově č. p. 383. Na konci 19. století působili na místní četnické stanici trvale tři četníci a stanice se stala nezávislou na Líšni.⁷ Velitelem a třetím správcem šlapanické četnické stanice se na počátku 20. století stal Jan Komon (Komoň).⁸

Jan Komon přišel do obce, ve které jako četnický velitel nezůstal ušetřen vyšetřování tragických neštěstí i nejtěžších zločinů: Například v roce 1899 došlo

k vraždě dítěte⁹ a o čtyři roky později zde byly spáchány dokonce dvě vraždy¹⁰ a jedna sebevražda.¹¹ V roce 1909 přetřásala místní společnost podezřelý úmrtí ženy, přičemž její exhumace a následná pitva prokázaly otravu.¹² C. k. četnictvo se běžně potýkalo s krádežemi a přestupky. Jan Komon vedl místní „chocholaté“ až do své předčasné smrti v roce 1917.¹³

Obec Šlapanice se na počátku 20. století rychle rozrůstala, původní počet asi 2 500 obyvatel na počátku století se zvýšil na 3 800 k roku 1921. Po světové válce se ani Šlapanicím nevyhnula všeobecná bída, drahota a nezaměstnanost a v neutěšených časech přečinů proti pořádku přibývalo.

Šlapanická četnická stanice nadále pokračovala ve své činnosti i v nové Československé republice pod vedením svého velitele vrchního strážmistra Aloise Ježka (7. 11. 1881 – 1943).¹⁴ Místní četnictvo se rozrostlo na čtyři muže (1 velitele a 3 četníky), kteří podléhali veliteli okresního četnického velitelství Františku Chmelovi, od r. 1927 Josefu Kubíčkovi, později Petru Mikulicovi, dále veliteli I. Oddělení v Brně (rytm. Bedřich Löw, později kpt. Leopold Kann, št. kpt. Oldřich Zeman, št. kpt. Antonín Tocháček, št. kpt. Rudolf Košťák, mjr. Rudolf Riedl, mjr. Alfons

9 Moravská orlice. Brno: František E. Slovák, 1899, roč. 37, č. 34, 11. 2. 1899, s. 3: Obžalovanou ve věci zabití dítěte byla 15letá Matylda Macháčková, „dojmu nedělala vůbec pražádného, byla lhostejnou ku všemu, potutelně se usmívajíc.“ Její novorozená holčička byla nalezena 11. ledna s roztržitou hlavou v Říčce. Matylda Macháčková se přiznala a doznala, jak čin provedla (dítě utloukla latí od plotu). Macháčková byla odsouzena na „3 léta do těžkého žaláře.“

10 Moravská orlice. Brno: Družstvo Moravské orlice, 1903, roč. 41, č. 173, 31. 7. 1903, s. 5–6 (příloha): Mrtvola muže byla nalezena ve Šlapanicích u silnice na ulici Brněnská. Tělo patřilo 29letému otci od rodiny Janu Ťápalovi. Vraždou vyšetřoval c. k. četnický strážmistr Jan Komon a c. k. četnický závodčí Trutman. Příčinou smrti Jana Ťápa byla těžká bodnořezná zranění. Prvním podezřelým z vraždy se stal Antonín Krejčí, který stejně jako Ťápal, projevoval zájem o Františku Nebesáčkovou. Krejčí původně uvedl, že byl svědkem konfliktu dvou mužů asi ve dvě hodiny ráno, přičemž po konfrontaci jeden zůstal ležet v příkopě a druhý utekl směrem k Brnu. Později se ale na oděvu a osobních věcech Antonína Krejčího našly krvavé skvrny. Zemskému soudu nakonec strážmistr Komon telefonicky ohlásil doznání Františky Nebesáčkové, která přiznala, že se s Antonínem Krejčím té noci vracela ze zábavy, setkali se s Janem Ťápa, kterého Antonín Krejčí v hádce bodnul nožem. Viz MZA v Brně, Matrika Zemřelí (dále jen Z) farní úřad římskokatolické církve Šlapanice (1897–1917), sign. 1864, s. 45: „Jan Ťápal, dělník stolařský ze Šlapanic. Smrt vykrvácením, následkem bodné rány na krku.“

11 Hlas. Brno: S. I.: František Poimón, 1903, roč. 55, č. 80, 8. 4. 1903, s. 3: „Vrah. Tovární dělník Brzobohatý ve Šlapanicích udeřil v hádce v pátek ráno svou ženu sekerou do hlavy a zranil ji těžce. Na to sám podřezal si krk a zemřel, než dostavil se četník.“

12 Venkov, orgán České strany agrární. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 1909, roč. 4, č. 250, 22. 10. 1909, s. 7: Šlo o úmrtí 20leté ženy pekaře Ludmily Konečné. Mezi místními se říkalo, že nezemřela přirozenou smrtí, což brněnské státní zastupitelství podnítilo k nařízení exhumace a pitvy. Soudní pitva následně prokázala otravu otrávením (arsenikem).

13 MZA v Brně, Matrika Z farní úřad římskokatolické církve Šlapanice (1897–1917), sign. 1864, s. 456: „Jan Komoň, c. k. četnický strážmistr.“ Zemřel 6. května 1917 ve věku 48 let na tuberkulózu.

14 SOKA Brno-venkov, Archiv městečka Šlapanice 1592–1945(1967) C129, Matrika příslušníků obce – podle ulic, inv. č. 19: Alois Ježek pocházel z Kojetína, jeho manželka Adolfa byla z Kostelce v Kyjovském okresu. Měli spolu dvě děti dceru Adolfu a syna Aloise, který se narodil ve Šlapanicích, nedlouho po jmenování otce velitelem četnické stanice.

7 Šlapanický zpravodaj. Šlapanice u Brna: Náš domov, 1934, roč. 1, č. 2, s. 5.; UHLÍŘ, Blahoboj. Šlapanice u Brna. Místopisný pokus vlastivědný pro školu a dům. Šlapanice u Brna, 1924, s. 58; KOPECKÝ, Josef a KOTULÁN Jaroslav. Naše Šlapanice. Šlapanice: Gymnázium Šlapanice, 2006.

8 UHLÍŘ, pozn. 7, s. 58.

Ševčík) a Zemskému četnickému velitelství pro Moravu, které vedl plukovník Josef Lang, plukovník Jindřich Jedlička a od roku 1927 plukovník, později generál, Vladimír Putna.¹⁵ Pravidelné kontroly vykonávali také příslušníci sboru tzv. Exponovaného četnického štábního důstojníka v Brně. Výše jmenovaní prováděli pravidelné i namátkové prohlídky šlapanické četnické stanice a výsledky zaprotokolovali: Dohlíželi na zdravotní poměry: „jak u příslušníků stanice, tak i v místě a okolí příznivé“; na ubytování: „Výborné. Místnosti kasáren a jejich zařízení vyhovují svému účelu. Ustanovení kasárních předpisů a řádu se zachovávají. Všichni co ženatí bydlí mimo kasárna v místě, aniž by okolnost ta byla službě na úkor“; na stravování: „všichni co ženatí vedou vlastní domácnost“; na kázeň: „Velitel stanice udržuje náležitou káz. Poklesky proti kázni se nevyskytly. Chování se příslušníků stanice ve službě i mimo službu jakož i ve styku s úřady a obyvatelstvem náležité“; dále inspektoři posuzovali počet a stav výstroje a výzbroje a také zkoušeli místní četníky ze znalosti zákonů, povělů i písemných projevů a kontrolovali vedení agendy stanice: „Menší závady jsem poučně odstranil. Jinak v pořádku.“ Kontroly probíhaly v různou denní dobu, např. strážmistra Rudolfa Krále zastihl kontrolor Mikulica v říjnu 1929 o 23 hodině 40 minutách ve Šlapanicích při konání služby.¹⁶

Velitel stanice Alois Ježek byl podle svých nadřazených velmi dobrým instruktorem a při školení jemu svěřených četníků postupoval správně. Doslova zápisy uváděly: „V zacházení a v zakročování se zbrání jakož i v přikládání svěřacích řetízků jsou příslušníci dobře vycvičení a mají dobrou znalost četnických předpisů.“ Kromě toho byl „velitel stanice sám sebeukázně a působí zdárně na kázeň svých podřízených.“ Generál Putna zapsal v roce 1929: „Vrchní strážmistr Ježek dozírá na správný chod služby; je zkušeným velitelem stanice, jenž plní své povinnosti správně.“¹⁷ Alois Ježek odešel do výslužby v první polovině roku 1935. Jeho nástupcem byl v průběhu roku jmenován vrchní strážmistr Jan Berčuk.¹⁸

V prvních letech Československé republiky působili pod vedením Aloise Ježka strážmistři Antonín Zadražil, Jaroslav Cmerek, Jan Zvešper, Václav Svoboda a strážmistr Václav Patera.¹⁹ Všichni opustili místní služebnu do roku 1926, odkdy obsazení šlapanické četnické stanice dokládá kniha Protokolu o přehlídce, a četnictvo se podle zápisů kompletně proměnilo. V roce 1926 zde působili strážmistři František Indrák (od roku 1929 štábní strážmistr), Václav Vacek (od roku 1931

štábní strážmistr) a Jan Heger, který byl tehdy frekventantem hodnostní školy. Strážmistr Jan Heger absolvoval v roce 1926 a v nepřítomnosti velitele stanice pak zastával funkci jeho zástupce. Od podzimu 1927 ve službě Jana Hegra nahradil strážmistr Rudolf Král (od roku 1933 štábní strážmistr). V době svého nástupu byl Rudolf Král svobodný, ubytoval se na četnické stanici a stravoval se v místní hospodě. V srpnu 1928 byl Rudolf Král na několik měsíců přidělen ke stanici v Troubsku a systematizovaný stav četníků na místní stanici tak byl dočasně o jednoho nižší. Rudolf Král se do Šlapanic vrátil v létě roku 1929. Místní stanici Rudolf Král opustil v květnu 1935, aby navštěvoval informační kurs pro polní četníky v Praze. Štábní strážmistr František Indrák byl na podzim 1930 odkomandován do školy pro výcvik velitelů stanic. Indráka teprve na začátku roku 1932 nahradil štábní strážmistr Ladislav Jurník. Za několik měsíců byl ale Jurník přemístěn na četnickou stanici do Bučovic a ve Šlapanicích ho nahradil štábní strážmistr František Fuksa.

Četnická stanice ve Šlapanicích.
Došlo dne 13. / 8. 1929.
Č. j. 897. přileh

Štábní strážmistr
František Indrák

Uct!

Velitel stanice nejmenován:
Štábní strážmistr Vacek.

Štábní strážmistr
Kopecký

Vrchní strážmistr Ježek.

Strážmistr Heger.

Uct!

uk. štábní strážmistr Berčuk.

Cmerek, strážmistr.

15 Schematismus branné moci československé. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1927, roč. 6, sv. 1, s. 855; Kalendář československého četnictva. Praha: J. Ševcovic, 1920; Kalendář československého četnictva pro rok 1922. Kroměříž: Gusek, 1922; Kalendář, 1923; Příručka, schematismus a dislokace četnictva. Kroměříž: J. Gusek, 1924; Příručka, 1925; Kalendář československého četnictva. Praha: Masarykův podpůrný fond v Praze, 1927; Kalendář, 1928; Kalendář, 1929; Kalendář, 1930; Kalendář, 1931; Kalendář, 1932; Kalendář, 1933; Kalendář, 1935.

16 SOkA Brno-venkov, Četnická stanice Šlapanice 1924–1948 B 29, Protokol o přehlídkách, inv. č. 1.

17 Ibid., 17. března 1930.

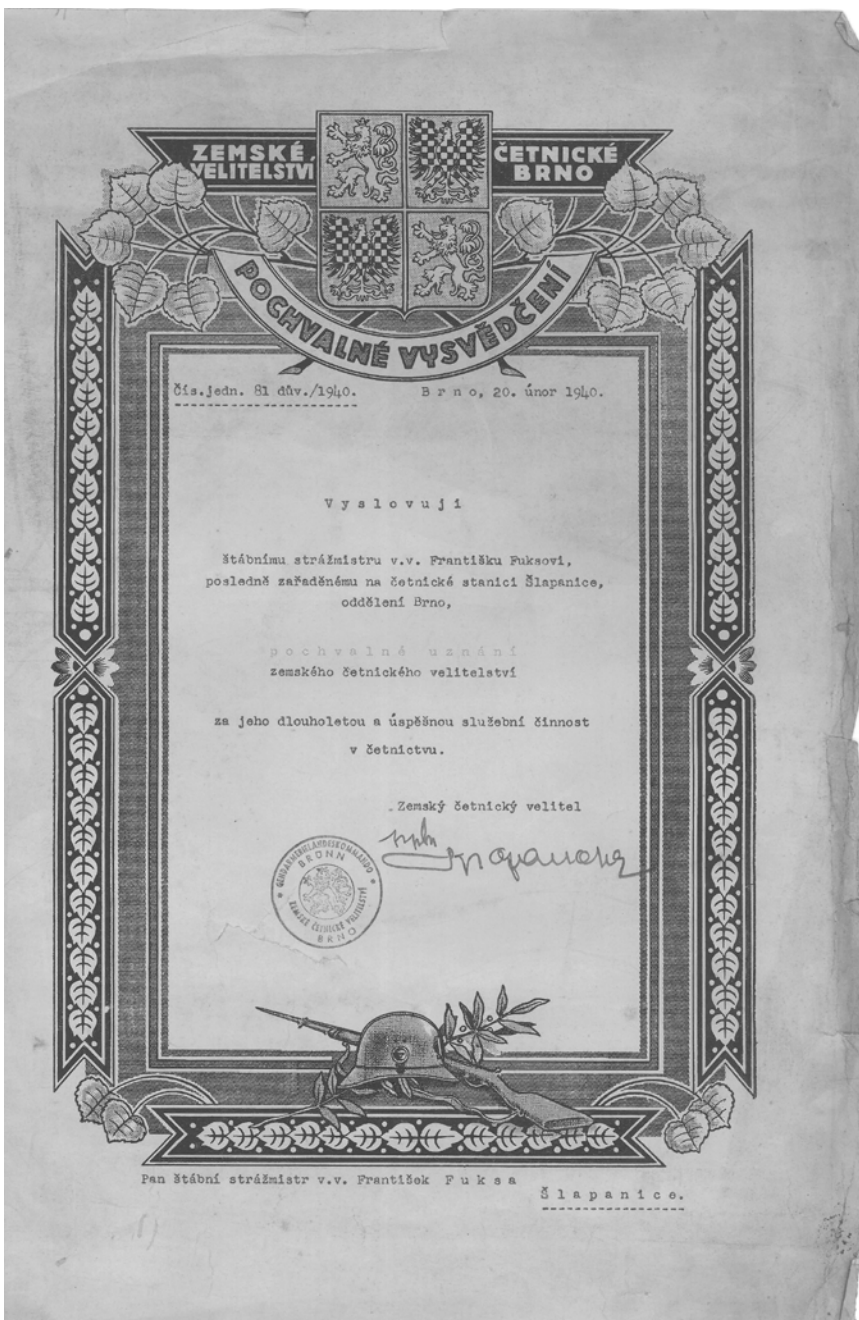
18 Ibid., Šlapanský zpravodaj. Šlapanice u Brna: Náš domov, 1939, roč. 6, č. 2, 21. 4. 1939, s. 6.

19 Jejich jména lze vyčíst ze zápisů jednotlivých případů nacházejících se v soukromé sbírce Josefa Kopeckého.

Podpisy šlapanických četníků.

(soukromá sbírka Josefa Kopeckého)

Pochvalné vysvědčení Františka Fuksy. (Muzeum ve Šlapanicích)

František Fuksa působil ve Šlapanicích dalších osm let, v hodnosti štábního strážmistra odešel do trvalé výslužby v roce 1940 „pro chorobu“.²⁰ Zemské četnické velitelství mu u příležitosti odchodu ze služby vystavilo Pochvalné vysvědčení „za dlouholetou a úspěšnou služební činnost v četnictvu“.²¹

Četníci museli své znalosti neustále doplňovat, být kdykoliv připraveni na kontrolu nadřízeného, dbát na své vystupování, adekvátně řešit nastalé situace, ale také museli chránit sami sebe: „...vyvarujte se při zakročování zejména proti podezřelým resp. neznámým osobám každé neopatrnosti a buďte pamětliví rady, které Vám skýtají na každé stanici slova, vytčená jako heslo: Opatrnost, – rozvaha, – nedůvěra!“²²

ZE ŠLAPANICKÉ ČERNÉ KRONIKY

Pravidelnou každodenní činností místního četnictva byly obchůzky ve vytyčeném obvodu. Četnictvo dbalo na pořádek v obci, řešilo domnělé i skutečné krádeže, zabývalo se trestnými činy podvodu, poškozováním cizího majetku a týráním zvířat, smilstvem, automobilovými nehodami, zasahovalo při nedovoleném spolčování, vyšetřovalo sebevraždu a v roce 1924 dokonce loupežnou vraždu.

Pravidelnou obchůzkovou činnost vykonávali četníci každý den v několika-hodinové směně. Při obchůzce, která trvala 12 hodin, měli četníci nárok na 2 hodiny odpočinku, při kratších obchůzkách mohli odpočívat hodinu. Okruh, který četníci hlídali, měl 22 kilometrů², nejzazší obchůzkový bod nebyl vzdálený více než 4 km od Šlapanic. Velitel četnické stanice měl povinnost sám obvod obejít alespoň jednou za 14 dní. Hranice působnosti šlapanické četnické stanice vedla na severu do Bedřichovic, východním směrem do Rohlenky, jižně kolem Spružinova mlýnu, dále zacházeli četníci za Jiříkovice k Ponětovské zastávce a do Ponětovic, procházeli kolem Kobylnice, dohlíželi na bezpečnost na Šlapanském nádraží, míjeli Dvorska a Tuřanský les, západně zacházeli ke strážnímu domku a skladu dřeva, pak směřovali ke Slatině a podél silnice zpátky do Bedřichovic.²³ Ve třicátých letech měli četníci k dispozici automobil a hranice svého rajonu objížděli vozem. Nejbližší četnické stanice byly v Líšni, v Tvarožné a v Blažovicích.²⁴

Nejdůležitějším posláním četnictva bylo udržovat pořádek a dbát na bezpečnost. Když se v roce 1921 pořádala Mezinárodní soutěž spolehlivosti pro cestovní automobily, četnická stanice dostala pokyny: „budiž tudíž obyvatelstvo důrazně

20 Šlapanský zpravodaj. Šlapanice u Brna: Náš domov, 1940, roč. 7, č. 1, 20. 2. 1940, s. 6.

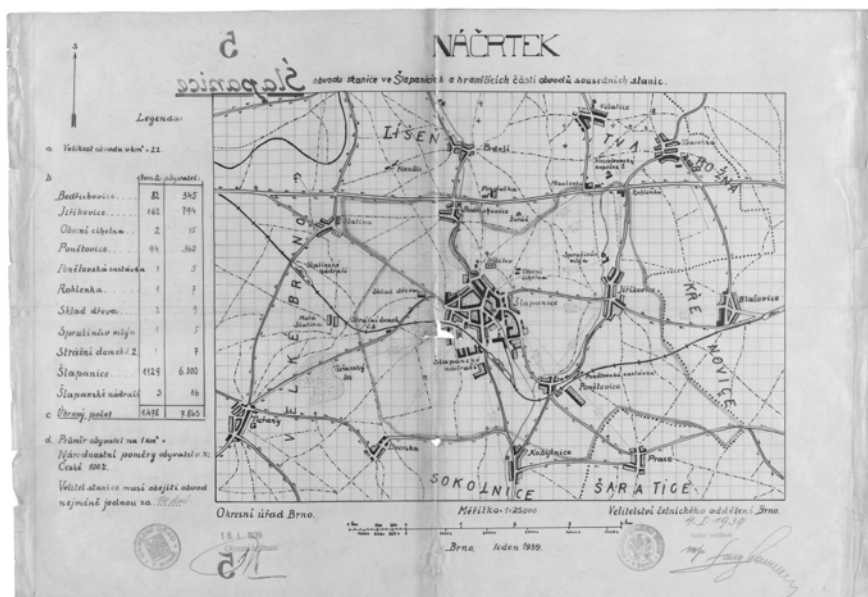
21 Sbírka Muzea ve Šlapanicích, Pochvalný diplom Františka Fuksy, inv. č. H2062.

22 SOkA Brno-venkov, pozn. 16, 8. června 1927 (plukovník V. Putna).

23 MZA v Brně, Zemské četnické velitelství B72, inv. č. 664, kart. 780, Náčrt četnické stanice OČV Brno, 1939.

24 Sbírka Muzea ve Šlapanicích, Plánek rozmístění a vzdáleností četnických stanic na Moravě, inv. č. H1395.

Náčrtek obvodu četnické stanice ve Šlapanicích. (Moravský zemský archiv)

upozorněno, aby v den, kdy automobily budou projížděti, byla silnice pokud možno volná, by zvláště děti, pak psi, domácí drůbež apod. byli se silnice odstraněni, aby se předešlo případným nehodám a škodám.²⁵

U příležitosti návštěvy prezidenta Masaryka na jižní Moravě bylo zapotřebí speciálních příprav: „Dostavil jsem se na stanici po odjezdu p. prezidenta republiky. Prošel jsem celou trať silnice od Telnice po Tvarožnou. Četnické hlídky nastoupily všude v ustanovený čas službu v úplném pořádku. Nikde neshledal jsem závad. Každého četníka jsem poučil o jeho povinnostech. K výkonu bezpečnostní služby bylo soustředěno na stanicích v Sokolnicích 24 četníci, ve Šlapanicích 22 četníci a ve Tvarožné 4 četníci. Průvod p. prezidenta republiky projel celým úsekem bez závady.“²⁶

Nejednou četníci umravňovali podnapilé výtržníky, kteří buď odmítali opustit hospodu, nebo rušili noční klid. V dubnu 1921 starosta obce Jindřich Fiala udal, že mu někdo v noci bušil na okna, nadával a řval, „a též vyhrožoval, že takového lumpa, jak je Šlapanický starosta, musí zabít a vypálit.“²⁷ Starosta ve výtržníkovi poznal Václava Šnorycha, sousedka vše dosvědčila a přidala, jak dotýčný vyhrožoval: „ta potvora, ten starosta, to je hnůj, žebrota ho posadila na trůn a on ji za to

utiskuje, takového lumpa musím zabít nebo vypálit.“²⁸ Šnorych při výslechu uvedl, že se ho starosta snaží vypovědět z obce, a proto je neustále stíhán. Osobně neměl odvahu si s ním promluvit, proto šel večer do hospody, „několik osminek kořalky vypil, až byl v podnapilém stavu a potom šel ku starostovi, pod okna, kde mu za jeho stíhání nadával.“²⁹ Šnorych na četnické stanici popřel, že by chtěl výhrůžku splnit.

Četníci zasahovali také proti „školním dítkám“, která na náměstí ve Šlapanicích trhala lipový květ a přitom náhodou ulomila větev. Ulomenou větev jejich rodiče, pánové Zeman a Kalvoda, v noci odnesli domů a Kalvoda ji rozštípal na dřevo. „Jelikož zlomyslnost, neb svévolnost v činu jest vyloučena, předává se obecnímu úřadu ve Šlapanicích ku potrestání.“³⁰ K dalšímu, tentokrát, úmyslnému poškození lip, došlo v létě roku 1921, kdy neznámí pachatelé polámali 26 lipových stromků vysázených u silnice mezi Bedřichovicemi a Šlapanicemi.³¹ Pachatelé zřejmě nebyli vypátráni.

Při udání krádeží četníci obvykle zasahovali velmi rychle a efektivně. V Bedřichovicích se v roce 1921 pokusil místní recidivista Horák³² odcizit vyprané prádlo ze zahrady rodinného domu. Při činu ho ale přistihla Anna Havlíčková, sestra majitele domu a oznamovatele zločinu Josefa Havlíčka: „jelikož Horák nepožívá zde dobré pověsti, věděla ihned, že tyto košile vzal zajisté jen Horák a proto zavolala na svého bratra Josefa Havlíčka, aby šel rychle do zahrady, že mu Horák vzal košile. Horák, který měl již 2 nové mužské košile, 1 ženskou košili, 1 nové bílé cvilichové kalhoty a 4 kapesníky, v úhrnné ceně 480 K, sbaleny a k odněšení připraveny, při spatření Anny Havlíčkové odhodil tento balík prádla do příkopu, přes zahradu vedoucí a utíkal do pole.“ Alois Horák tvrdil, že si šel jen pro dvě jablka, ale prádlo krást nechtěl. Četník Cmerek proti jeho vysvětlení namítl, že je v poli dost jablek, která nikdo nehlídá, a tedy musel jít do zahrady jedině s úmyslem vzít prádlo, a do svého

28 Ibid., 16. září 1921. Václav Šnorych a někteří místní byli „zdejší stanici co osoby cizímu majetku nebezpeční známí...“ Téhož roku na podzim čelil Václav Šnorych podezření z krádeže prasete v hodnotě 800 korun.

29 Ibid., 13. dubna 1921.

30 Ibid., 8. července 1923.

31 Ibid., 2. srpna 1921.

32 Ibid., 30. června 1921: Alois Horák nar. 4. 4. 1897, bytem Kolárova 4, vícekrát trestán, rodiče František a Klára Horákové. Šlapaničtí četníci častokrát Aloise Horáka konfrontovali: v roce 1921 vyřizoval vrchní strážmistr Alois Ježek Horákovu jízdu vlakem načerno. Průvodčí Jan Mouka ohlásil, že Horák byl „bez jízdenky přistižen a že tímto poškodil správu státní dráhy o obnos 2 Kč.“ Od přednosty železniční stanice dostal Horák pokutu 10 Kč, kterou ale „se Horák zdráhal vyplatiti a vyjádřil se vůči přednostovi Dočekalovi, že ho může dát na Cejl, že mu tam nic neudělají.“ Důvodem jízdy načerno byl podle Aloise Horáka nedostatek času k zakoupení jízdenky v Černovicích; stejně také Horáková matka Klára Horáková se dostala do nejednoho konfliktu s četnictvem: v témže roce (1921) se strážmistr Jaroslav Cmerek dozvěděl, že Klára Horáková vybírala od lidí v Bedřichovicích peníze na dva sirotky, které měla mít u sebe. Lidem se opravňovala povolením od obecního úřadu ze Šlapanic. Starosta Jindřich Fiala ale popřel, že by Horákové takovou listinu vystavoval. Četnictvo zjistilo, že Horáková podvodem vylákala 8 korun. Strážmistr k zápisu připsal: „Podotýká se, že Horáková žádné sirotky u sebe nemá a peníze, které od různých lidí dostala, v alkoholu propila.“ Viz Ibid., 12. dubna 1921.

25 Soukromá sbírka Josefa Kopeckého, nečíslováno, Brno, 16. července 1921.

26 SOKA Brno-venkov, pozn. 16, 23. června 1928.

27 Soukromá sbírka, pozn. 25, 13. dubna 1921.

zápisu přidal: „*podotýká se, že Horák byl již v roce 1920, při krádeži prádla v obci Tvarožné přistižen.*“³³

Na počátku dvacátých let řešili četníci udání Apoleny Klevarové „*že ztratili se jí během roku 1920 a 1921 po částkách a to šatstvo vždy za její nepřítomnosti z uzamčené skříně, která stojí v uzamčené světnici a jiné věci z uzamčené světnice.*“ Všechno údajně odcizila Eva Charvátová, která v tomtéž domě bydlela s manželem, a Klevarová u nich žila na výminku. V zápise stálo: „*Jak ve Šlapanicích všeobecně známo jest, není Klevarová duševně normální, je chuda žebračka a všude vykládá, že ji Charvátová okrádá a chce si tímto u lidí získat soustrast. Rodina Charvátová vede spořádaný život a jest vyloučeno, že Eva Charvátová Klevarové, která svou výměnku má velmi zaneřáděnou, nějaké kousek zavšívavého šatstva, neb nepotřebného nářadí odcizila... Dle zdělení hodnověrných svědku jest Apolena Krevarová trochu pomatených smyslu a má poráde domění, že ji chce Charvátová nějak odstraniti, aby výměnek který Krevarová v tom samém domě obývá, Charvátová nemusela poskytovat.*“³⁴

Mnohdy dostávali četníci udání o přestupcích od přednosta šlapanické železniční stanice: šlo o pokuty za jízdu načerno, nebo tzv. ohrožování tělesné bezpečnosti. Za tento přestupek byl vyslýchán Josef Štrof z Kobylnic, který byl přistižen při vystupování z vlaku na opačné straně, nezajištění dveří a přebíhání přes koleje: „*dle přípisu četnické stanice v Sokolnicích, č. j. 633, se dne 10. 9. 1921, nemůže Štrof ku svému ospravedlnění nic udati a k činu se doznává. Podotýká se, že zákaz vystupování z vlaku na opačné straně na nádraží ve Šlapanicích, jakož i chození přes koleje bylo vícekrát v obci Kobelnicích bubnem vyhlášeno, jest však obecnstvo v tomto ohledu nenapravitelné.*“³⁵

Nedovolenou a postihovanou činností bylo shromažďování se bez předchozího ohlášení a povolení nebo spolčování se bez schválení spolkových stanov. Ve Šlapanicích vznikla v roce 1922 odbočka Skautů práce, kterou vedl Josef Dostál, později Václav Vaňáček a Mořic Bison.³⁶ „*Josef Dostál se vymlouvá, že nevěděl, že má stanovy ku schválení předložit, a myslel, že to vše učiní předseda tohoto spolku župy v Brně, odkud též dostal přiložený formulář, Stanovy.*“³⁷ Ani jeho nástupci se nestarali o schválení stanov, a proto Okresní politická správa v Brně-venkov zakázala přípisem ze dne 23. května 1923 další činnost tohoto spolku.

V létě 1921 byli šlapaničtí četníci přivoláni do Ponětovic k sebevraždě oběšením Josefa Rožka: „*byl Rožek v r. 1913 odveden, a v r. 1914 v září, přišel do ruského zajetí. V zajetí vstoupil do legie, kde byl nějaký čas internován a od té doby si vždy nařikal na hlavu. Z ruského zajetí vrátil se domů 15./8. 1920, kde byl až do poslední*

doby bez stálého zaměstnání. Rožek po celou dobu co přišel ze zajetí byl velký samotář a trdomyslný, rodiče jeho však neví od čeho, neb co mu scházelo.“³⁸

Nadšení z nové republiky stálo v kontrastu s těžkostmi poválečného období. Na pozadí všeobecné euforie rostla kriminalita provázející neutěšenou dobu. Prosbá presidia zemského trestního soudu zemskému četnickému velitelství odráží krutou realitu: „*Následkem stálého množení se trestních oznámení stoupla agenda ve zdejší podatelně takovou měrou, že úředník podatelny nával tento s těží zdolává.*“³⁹

Vražda Antonie Kalvodové

Mnohá média (Lidové noviny, Lidový deník, Rovnost, Národní listy...) sledovala na konci dubna a v květnu roku 1924 průběh vyšetřování vraždy Antonie Kalvodové, švagrové známého akademického malíře Aloise Kalvody. Antonie Kalvodová vlastnila obchod se smíšeným zbožím na Dlouhé ulici ve Šlapanicích. Poledního okamžiku, kdy Kalvodová v domku na pár minut osaměla, využil tesařský učeň Rudolf Pokorný. Pokorný se vloupal do domku s úmyslem ukrást peníze. Setkal se ale s Antonii Kalvodovou, kterou napadl tupým předmětem (bylo nalezeno kladivo). Antonii Kalvodovou našly její příbuzné zakrvácenou na zemi ve světnici nedlouho po útoku. Přes těžká poranění hlavy se Antonii Kalvodové ještě podařilo sdělit jméno útočníka – označila Rudolfa Pokorného. Kalvodová byla rychle převezena do brněnské nemocnice, kde svým zraněním ještě téhož dne podlehl. Četníci

Pachatel loupežné vraždy ve Šlapanicích byl dopaden a usvědčen.
(Původní zpráva „R.“)

K naší včerejší zprávě o příšerné loupežné vraždě ve Šlapanicích u Brna, jejíž obětí stala se 50letá obchodnice, vdova Kalvodová, sdělujeme ještě některé podrobnosti a hlavně výsledky okamžitě zavedeného vyšetřování.

Včera po celý den pokračovalo se ve vyšetřování této hrozné vraždy, při níž pro blůdné peníze přišla o život stará Kalvodová. Vyšetřování dle se za nemalého rozrušení obyvatelstva šlapanického i z nejbližšího okolí, jež způsobeno bylo novou zprávou, že Kalvodová v nemocnici těžkým zraněním na hlavě podlehl. Při vyšetřování, jež provádělo místní i okolní četnictvo za spolupráce obyvatelstva a za vedení okresního velitele, nadporučíka Chmely, mělo zdárný výsledek. Neboť ve křoví nalezeno bylo pohozené zakrvácené kladivo, o němž bylo zjištěno, že je majetkem tesaře Ferdinanda Pokorného ze Šlapanic, otce zatčeného mladíka Rudolfa Pokorného, kterého předevčírem Kalvodová za svého slabého procitnutí z mdlob označila za pachatele vraždy. Když byl vyslechnut otec Rudolfa Pokorného, prohlásil, že neví, jakým způsobem toto kladivo zmizelo, řekl však, že jeho syn si je pravděpodobně z dílny vzal. Bylo pak nade vše pochybnost prokázáno, že Kalvodová byla tímto kladivem zavražděna. Rudolf Pokorný byl proto ještě během včerejšího dopoledne ve Šlapanicích dopaden. Při výstechu tvrdostně zamíř, že by vraždu provedl a chová se vzpurně. Bylo ale svědky zjištěno a potvrzeno, že bezprostředně po spáchání zločinu přechal z domu Kalvodové zadními dvířkami ze dvora do úvozu, kdež pak, utíkáje pryč, kladivo odhodil.

Při další domovní prohlídce v domě otce zatčeného Rudolfa Pokorného nalezen byl na půdě ve slámě ukryt peněžitý obnos 3000 Kč v neuzemčeném a původním stavu. Jsou to ušopené peníze zavražděné Kalvodové. Tímto nálezem byl Rudolf Pokorný z pachatelství na vraždě věrojatně usvědčen.

Tím jsou první akty této vražedné události prozatím skončeny. Dohra bude před soudem.

Zavražděná Kalvodová bude pohřbena ve Šlapanicích.

Zpráva o dopadení vraha A. Kalvodové.
(Rovnost, 1. 5. 1924)

33 Ibid., 2. září 1921.

34 Ibid., 23. června 1921.

35 Ibid., 12. září 1921.

36 Ibid., 24. dubna 1923 a 25. května 1923.

37 Ibid., 25. května 1923.

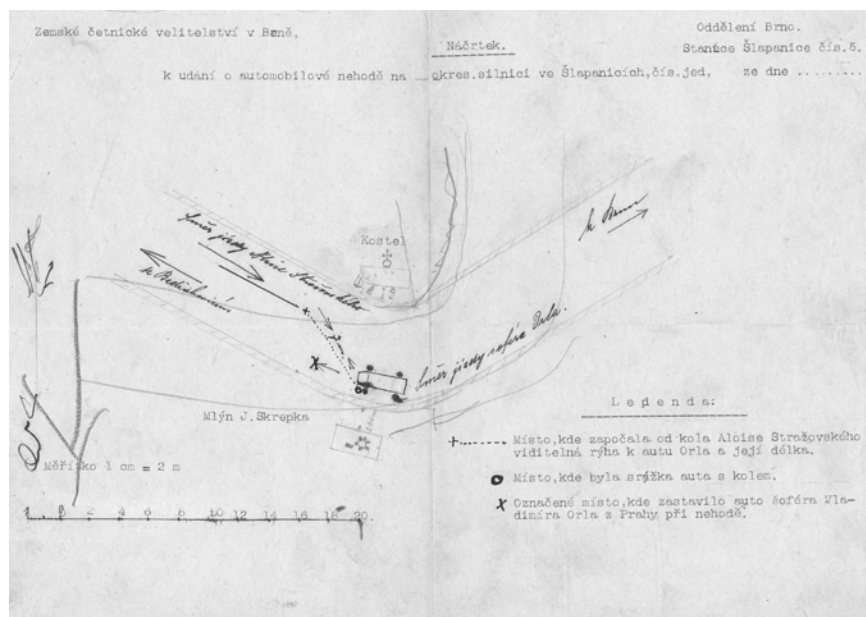
38 Ibid., 29. června 1921.

39 Ibid., 13. července 1921.

40 Lidové noviny, Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1924, roč. 32, č. 218, 30. 4. 1924, s. 3; Ibid., č. 265, 26. 5. 1924, s. 3; Lidový deník, Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 1924, roč. 11, č. 103, 1. 5. 1924, s. 3; Rovnost, Brno: J. Opletal, 1924, roč. 40, č. 119, 30. 4. 1924, s. 3; Ibid., č. 120, 1. 5. 1924, s. 6; Ibid., č. 145, 27. 5. 1924, s. 6; Národní listy, Praha: Julius Grégr, 1924, roč. 64, č. 120, 1. 5. 1924, s. 4.

pátráním zjistili, že z obchodu zmizela větší částka peněz. Soud kvalifikoval zločin jako loupežnou vraždu a viník byl odsouzen k trestu osmi let těžkého žaláře.

Také ve Šlapanicích vyšetřovali četníci dopravní nehody. V roce 1934 došlo v zatáčce u kostela ke střetu cyklisty, který jel z kopce z Hřbitovní ulice na Masarykovo náměstí a automobilu v protisměru. Přestože cyklista najel na přední levý blatník protijedoucího vozu, z nehody vyvázl bez vážnějších zranění. „O případu učinil oznámení šofér Vladimír Orel z P[rahy] – B[ubenče] čís. 691. Orel udal, že dne 6. 5. 1934 je po levé straně ve směru jízdy po okr. silnici ve Šlapanicích z Masarykova nám. na Hřbitovní ulici... Když jel zatáčkou kolem kostela, rychlost zmírnil, na houkačku jednou zahoukal...“ Řidič vozu si stěžoval, že mu cyklista poškodil blatník, čímž šofér utrpěl škodu 30 Korun a navíc byla ohrožena jeho „tělesná bezpečnost“. Cyklista oponoval, že řidič před prudkou zatáčkou nedal znamení a on na kole už nemohl upravit směr jízdy. Pádem si způsobil odřeniny v obličejí a na rukách a poškozením kola utrpěl škodu 600 Korun. Svědci nehody vypověděli, že řidič automobilu sice jel do zatáčky pomalu, ale výstražné znamení nedal. Na tom, kdo nehodu zavinil, se její účastníci neshodli.⁴¹

Automobilová nehoda, náčrtek situace. (soukromá sbírka Josefa Kopeckého)

41 Soukromá sbírka, pozn. 25, 2. května 1934.

Šlapaničtí četníci se vždy snažili udržet v obci pořádek a bezpečnost, k čemuž bylo poznamenáno: „Bezpečnostní poměry v obvodě klidné, služba se koná horlivě, se správným pochopením.“⁴² Zajišťování pořádku bylo možné také díky postupné modernizaci vybavení: v polovině třicátých let disponovala stanice stálým telefonickým spojením a automobilem. Druhá polovina třicátých let postavila místní četníky před závažné politické a morální problémy. Systematizované personální obsazení místní stanice se koncem třicátých let narušilo v důsledku územních změn dočasným přidělováním četníků z obsazených pohraničních oblastí. Se změnou státního zřízení procházelo transformací také četnictvo.

ZÁVĚR

O c. k. četnické stanici ve Šlapanicích se nedochovalo mnoho relevantních záznamů, přesto je bádání možné v několika dalších archivních fondech. S jistotou lze konstatovat, že šlapanická c. k. četnická stanice byla založena v poslední třetině 19. století původně jako líšeňská expozitura, po roce 1898 se osamostatnila. V jejím vedení se vystříдалo několik c. k. četníků, posledním z nich byl c. k. četnický strážmistr Jan Komon. Stanici vedl až do své předčasné smrti v květnu 1917. Jeho nástupcem se stal vrchní strážmistr Alois Ježek, který stanici provedl do nového státního zřízení a pečlivě ji spravoval až do své penze v roce 1935. Pod vedením Aloise Ježky se na místní stanici vystříдалa celá řada strážců pořádku. Základní povinností četnictva bylo udržování bezpečnosti konáním pravidelných obchůzek ve svém obvodu; četníci dále vyšetřovali přestupky, krádeže, podvody, sebevraždy, vraždu i automobilovou nehodu. Množství popsanych činů a také stížnost prezidia zemského trestního soudu na „nával“ trestních oznámení poodhaluje jednu neutěšenou kapitulu období etablování první republiky. Přestože jsou prameny z období Československé republiky s ohledem na fungování četnické stanice ve Šlapanicích pestré, nelze o činnosti místního četnictva získat dokonalý obraz. Je to dáno především nevyvážeností pramenů (převažují dvacátá léta 20. století). Kromě toho ze studovaných materiálů nevyplývají informace o vztahu místních četníků a obyvatelstva a ani nelze rekonstruovat osobní příběhy jednotlivých četníků. Další bádání k tématu by mělo směřovat k dosud nereflektovaným fondům Moravského zemského archivu nebo Archivu bezpečnostních složek.

42 SOkA Brno-venkov, pozn. 16, 17. března 1930.

PRAMENY A LITERATURA

Moravský zemský archiv v Brně (MZA v Brně):
fond Zemské četnické velitelství (B72)
fond Matriky (E67; digitálně na actapublica.eu)

Státní okresní archiv Brno-venkov v Rajhradě (SOkA Brno-venkov):
fond Četnická stanice Šlapanice 1924–1948 B 29
fond Archiv městečka Šlapanice 1592–1945(1967) C129

Muzeum Brněnska – Muzeum ve Šlapanicích, Sběrka Muzea ve Šlapanicích:
podsběrka Historická

Soukromá sbírka Josefa Kopeckého

Šlapanická kronika

Hlas. Brno: S. I.: František Poimon, 1903, roč. 55, č. 80, 8. 4. 1903, s. 3.

Moravská orlice. Brno: František E. Slovák, 1899, roč. 37, č. 34, 11. 2. 1899, s. 3.

Moravská orlice. Brno: Družstvo Moravské orlice, 1903, roč. 41, č. 173, 31. 7. 1903, s. 5–6 (příloha).

Šlapanický (Šlapanský) zpravodaj. Šlapanice u Brna: Náš domov, 1934, roč. 1, č. 2; roč. 6, č. 2, 21. 4. 1939; roč. 7, č. 1, 20. 2. 1940

Venkov, orgán České strany agrární. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 1909, roč. 4, č. 250, 22. 10. 1909, s. 7.

Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany v Brně, 1924, roč. 32, č. 218, 30. 4. 1924, s. 3; roč. 265, 26. 5. 1924, s. 3.

Lidový deník. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 1924, roč. 11, č. 103, 1. 5. 1924, s. 3;

Rovnost. Brno: J. Opletal, 1924, roč. 40, č. 119, 30. 4. 1924, s. 3; č. 120, 1. 5. 1924, s. 6; č. 145, 27. 5. 1924, s. 6.

Národní listy. Praha: Julius Grégr, 1924, roč. 64, č. 120, 1. 5. 1924, s. 4.

Kalendář československého četnictva pro rok 1922. Kroměříž: Gusek, 1922; 1923.

Kalendář československého četnictva. Praha: J. Ševcovic, 1920.

Kalendář československého četnictva. Praha: Masarykův podpůrný fond v Praze, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1935.

KOPECKÝ, Josef a KOTULÁN Jaroslav. *Naše Šlapanice*. Šlapanice: Gymnázium Šlapanice, 2006. ISBN 80-239-7442-4.

MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva. 1. Habsburská monarchie (1526–1918)*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-85821-52-4.

MACEK, Pavel. *Dějiny policie a četnictva. 2. Československá republika (1918–1939)*. Praha: Police History, 1999. ISBN 80-902670-0-9.

PLOSOVÁ, Jaroslava. Četník. Příklady Franze Rippera, Bartoloměje Nejezchleby a četníků z Velkého Ořechova. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN 80-7325-105-1.

Příručka, schematismus a dislokace četnictva. Kroměříž: J. Gusek, 1924, 1925.

Schematismus branné moci československé. Praha: Ministerstvo národní obrany, 1927.

SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku. Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3774-3.

UHLÍŘ, Blahoboj. *Šlapanice u Brna. Místopisný pokus vlastivědný pro školu a dům*. Šlapanice u Brna 1924, s. 58.

UHLÍŘ, Lubomír. Četník. Příklad Johanna Franze von Kempen a Františka Valouška. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří a MALÍŘ, Jiří. *Člověk na Moravě v 19. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 978-80-7325-147-5.

FOND ALFONS MUCHA V MUZEU V IVANČICÍCH

Marta Němečková

Muzeum v Ivančicích patří k nejstarším regionálním muzeím na Moravě. Bylo založeno v období velkého národopisného ruchu vyvolaného ideou uspořádání Národopisné výstavy československé v Praze, realizované v roce 1895. Ivančické muzeum bylo zbudováno muzejním spolkem, ustaveným v roce 1893, který ho spravoval až do roku 1951, kdy byla činnost spolku ukončena.¹ Slavnostní otevření muzea se uskutečnilo dne 10. června 1894.

Muzeum v Ivančicích vyniká bohatostí a rozmanitostí sbírek. Jeho sbírkový fond budovaný více než 125 let obsahuje řadu významných a cenných předmětů z různých oborů lidské činnosti. Nachází se v něm rozličné předměty vztahující se k historii Ivančic a okolí, doklady řemeslné výroby, výtvarná díla, archeologické nálezy, doklady lidové kultury, uměleckoprůmyslové předměty, staré tisky, rukopisy, textil, fotografie, mince a papírová platidla, přírodopisné exponáty a nechybí v něm ani památky na významné ivančické rodáky. Jedním z nich je světoznámý malíř a dekorativní umělec Alfons Mucha (1860–1939), významný představitel a spolutvůrce secesního stylu na přelomu 19. a 20. století, autor řady plakátů a dekorativních panó a tvůrce monumentálního malířského cyklu *Slovanská epopej*, věnovaného dějinám a oslavě Slovanů. Jeho bohatá tvorba zahrnuje i další umělecké projevy, např. kresby, pastely, ilustrace, drobnou užitou grafiku, fotografie, plastiky či návrhy šperků.

Počátky fondu Alfonse Muchy je třeba hledat již za muzejního spolku, kdy se do muzea podařilo získat, ať už darem či koupí, některá Muchova výtvarná díla (kresby, malby, plakáty), materiály dokumentární povahy, a to zejména korespondenci, a další předměty vztahující se k tomuto slavnému rodákovi. Ty byly evidovány v různých sbírkových skupinách – sbírka obrazů, kreseb a tisků (později obrazy a tisky), fotografie, archiv, všeobecná historická sbírka, příruční knihovna, knihovna. Muchovy umělecké práce získané v roce 1948 a 1949 však již do inventáře obrazů a tisků zapsány nebyly a, jak se můžeme dozvědět z přírůstkového katalogu vedeného od roku 1944, obdržely jiné označení než díla, která se do muzea

dostala dříve.² Z toho lze usuzovat, že se někdy v rozmezí let 1946–1948 přistou pilo k nové evidenci Muchových děl, o které však nejsou žádné bližší informace. K roku 1946 je rovněž učiněna zmínka o Muchově oddělení v muzejním archivu.³ Muchovy práce a předměty získané do muzea v šedesátých a počátkem sedmdesátých let minulého století byly zařazovány podle jejich typu do příslušné sbírky.⁴ Ke změně došlo v roce 1976, kdy se přistou pilo k nové evidenci všech v muzeu se nacházejících Muchových výtvarných děl a také materiálů a předmětů týkajících se tohoto umělce. Došlo k jejich zařazení do samostatného Fondu Alfonse Muchy, jenž byl rozdělen do tří tematických skupin. Tato evidence je používána dodnes a do fondu jsou začleňovány všechny nově získané předměty související s Alfonsem Muchou.

K významnému obohacení a rozšíření fondu došlo v roce 1983, kdy spisovatel Jiří Mucha, syn Alfonse Muchy, daroval do muzea několik uměleckých děl svého otce a také plakáty k výstavám jeho tvorby pořádaným v Československu i v zahraničí v šedesátých až osmdesátých letech 20. století.⁵ Nebyl to ale první dar Jiřího Muchy. Již v roce 1976 muzeu věnoval mimo jiné osobní předměty svého otce. K rozšiřování a doplňování fondu dochází dle možností i v současnosti. V roce 2015 se od soukromého majitele podařilo zakoupit Muchovu akvarelovou a kvašovou malbu *Zjevení ducha* pocházející z přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století.⁶ V roce 2018 bylo od soukromého majitele zakoupeno dekorativní panó *Noční odpočinek* z cyklu *Denní doby* z roku 1899 a ve stejném roce pak došlo k další velmi významné akvizici, a to zakoupení Muchova divadelního

2 Posledním Muchovým dílem, které je evidováno v inventáři obrazů a tisků, je kresba pro publikaci *Padesát let ivančického Sokola*, vydanou v roce 1937. Zápis byl učiněn v roce 1946, i když kresba byla do muzea zakoupena již v roce 1945.

3 Ročenka Musejního spolku v Ivančicích, 1947, s. 9. Ve Zprávě správce městského muzea se v části věnované číselnému stavu muzejních sbírek na konci roku 1946 nachází údaj o tom, že v archivu je vedeno oddělení Alfonse Muchy, které je dosud nezpracované. V knize záznamů správce muzea z let 1944–1950 se ke dni 18. 2. 1947 uvádí, že bylo dokončeno inventování v Muchově oddělení.

4 Muchovy kresby *Slovanská dívka* a *Alegorická ženská postava*, darované do muzea v roce 1964, byly původně evidovány ve sbírce umění. V této sbírce byl evidován i diplom pro Josefa Vávru s Muchovým motivem, darovaný v roce 1973. Plechová paleta A. Muchy se štětcí, darovaná v roce 1970, byla původně evidována v historické sbírce.

5 Z uměleckých děl bylo darováno deset kreseb a dvě olejomalby z Muchova raného tvůrčího období, akvarelová malba *Věž ivančického kostela*, 1878, grafický list *Kšať umírající matky Jednoty bratrské*, 1918, plakátek pro slavnostní hru na Vltavě *Slovanstvo bratrské* uspořádanou u příležitosti VIII. sletu všesokolského v Praze v roce 1926 a plakát k mezinárodní výstavě slepeckého tisku pořádané v Praze v roce 1935. Darovány byly také dobové reprodukcce Muchových maleb *Cyril a Metoděj* a *České srdce* a nedělní příloha novin *The New York Daily News* z 3. 4. 1904 obsahující článek o A. Muchovi a reprodukce jeho děl.

6 *Zjevení ducha*, nedatováno, akvarel, kvaš, tužka, papír, inv. č. AM-A64. Jedná se zřejmě o ilustraci zatím nezjištěného příběhu.

1 Ustavující valná hromada muzejního spolku se konala 26. února 1893.

plakátu *Médea* z roku 1898.⁷ Tento rozměrný plakát, který se řadí mezi Muchovy vrcholné plakáty, byl vytvořen pro divadelní hru *Médea* uváděnou v Théâtre de la Renaissance v Paříži, v níž hlavní roli ztvárnila věhlasná herečka Sarah Bernhardt. Toto dílo bylo zakoupeno do muzejních sbírek od soukromého majitele díky dotaci Ministerstva kultury ČR.

FOND ALFONS MUCHA – SKUPINA A

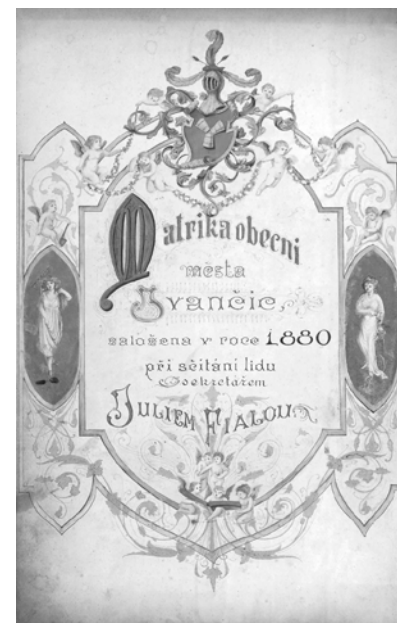
V této skupině jsou zařazena zejména Muchova výtvarná díla (kresby, malby, plakáty, grafické tisky), dále knihy, brožury a časopisy s jeho ilustracemi a také publikace, jejichž je autorem.

Z uměleckých děl jsou zastoupeny práce z rozličných časových období, a to jak z Muchova raného tvůrčího období a pařížské etapy jeho tvorby, tak i z jeho tvůrčího období po návratu z Ameriky do vlasti. Z doby Muchova mládí, před zahájením profesionální umělecké kariéry, se ve fondu nachází kresba *Johanka z Arku* z roku 1875, akvarelová malba *Věž ivančického kostela* z roku 1878⁸ a kolorovaná kresba titulní strany desek obecní matriky města Ivančic z roku 1881: „*Pravděpodobně nejranější ukázka Muchova výtvarného projevu, v němž nalezneme kombinaci písma, ornamentu a kresby*“.⁹

Médea, 1898, barevná litografie.

(Muzeum v Ivančicích, foto: M. Zavadil)

Faethonův pád, kresba lavírovaná tuší, papír, nedatováno.

(Muzeum v Ivančicích, foto: O. Michálek)

Titulní strana desek obecní matriky města Ivančic, 1881, kresba perem, kolorováno, papír na lepence.

(Muzeum v Ivančicích)

Řadí se k nim i nedatovaná kolorovaná kresba *Návrh na věž*, kterou podle tradice vytvořil jako student pro svou sestru Annu.¹⁰ Ivančické muzeum se může pochlubit i kresbičkou fontány z Muchových dětských let.¹¹

Z doby Muchových studií na Akademii v Mnichově (pravděpodobně 1885–1886) je v muzeu uložena nedatovaná uhlová kresba *Zuzana v lázni*.¹² Z této doby pravděpodobně pochází také další nedatované práce, a to dvě kresebné studie mužských aktů, olejomalba portrétu muže a také kresby *Milenci*, *Faethonův pád* a *Scéna z Pana Twardowského*.¹³ Z autorova raného tvůrčího období jsou ve fondu dále zastoupeny čtyři studijní figurální kresby.¹⁴

7 *Noční odpočinek*, 1899, barevná litografie, př. č. 6/2018. Sadu *Denní doby* tvoří čtyři listy, znázorňující čtyři mladé ženy v jednotlivých částech dne – od probuzení po spánek. Dekoratívni paní *Noční odpočinek* je posledním listem této sady a znázorňuje spící mladou ženu.; *Médea*, 1898, barevná litografie, př. č. 21/2018.

8 *Johanka z Arku*, 1875, kresba uhlem, doplněná červenou a bílou křídou, karton, inv. č. AM-A2; *Věž ivančického kostela*, signováno a datováno dodatečně Mucha 1878, akvarel, papír, inv. č. AM-A56.

9 *Titulní strana desek obecní matriky města Ivančic*, 1881, kresba perem, kolorováno, papír na lepence, inv. č. AM-A4. DOHNALOVÁ, Marie. *Znalecký posudek*. Brno, 16. března 1998. Archiv Muzea v Ivančicích.

10 *Návrh na věž*, nedatováno, kresba perem, kolorováno, podkresleno tužkou, papír, inv. č. AM-A3.

11 *Fontána*, nedatováno, kresba tužkou, červenou a modrou pastelkou, papír, inv. č. AM-A1.

12 *Zuzana v lázni*, nedatováno, kresba uhlem, papír, fragment, inv. č. AM-A47.

13 *Studie mužského aktu*, nedatováno, kresba uhlem, papír, inv. č. AM-A6;

Studie mužského aktu, nedatováno, kresba tužkou, papír, inv. č. AM-A46;

Portrét muže, nedatováno, olej, plátno, inv. č. AM-A53;

Milenci, nedatováno, kresba uhlem, papír, inv. č. AM-A45;

Faethonův pád, nedatováno, kresba lavírovaná tuší, papír, inv. č. AM-A5;

Scéna z Pana Twardowského, nedatováno, kresba uhlem, papír, inv. č. AM-A49.

14 *Stojící ženský akt*, nedatováno, kresba uhlem, papír, inv. č. AM-A48; *Oboustranná kresba*, nedatováno, tužka, papír, inv. č. AM-A51, líc – *Studie ženského aktu*, rub – *Studie k alegorické scéně*; *Klečící žena*, nedatováno, rozmývaný uhl, papír, inv. č. AM-A54; *Studie mužského aktu*, nedatováno, kresba uhlem, papír, inv. č. AM-A52.

Vzpomínka na rodné město Ivančice, 1903, kresba tužkou, perem, pastel, bílá tempera, papír. (Muzeum v Ivančicích)

Alegorie dramatických umění, olej, plátno, nedatováno.
(Muzeum v Ivančicích, foto: I. Armutidisová)

Muchova díla z pařížského období jsou sice ve fondu zastoupena poměrně málo, avšak do muzea se podařilo získat několik velmi významných a reprezentativních ukázek z této etapy autorovy tvorby, v níž dosáhl světového věhlasu. Jde zejména o kresbu *Vzpomínka na rodné město Ivančice* z roku 1903, která patří k velmi známým, reprodukovaným a vystavovaným dílům Alfonse Muchy.¹⁵ „Je příkladnou ukázkou užití secesního stylu v kresbě – technice, kterou mj. v tomto díle přivádí autor k vrcholnému mistrovství.“¹⁶ Do muzea ji v roce 1943 darovala sestra Alfonse Muchy Anděla Remundová. Z dalších uměleckých děl, která reprezentují Muchovu typickou tvorbu v secesním stylu, se ve fondu nachází již zmínovaný divadelní plakát *Médeia* z roku 1898 a rovněž výše uvedené dekorativní panó *Noční odpočinek* z cyklu *Denní doby* z roku 1899, dále desky alba *Documents Décoratifs* s několika listy, 6 listů z alba *Figures Décoratives* z roku 1905 a bibliofilie *Le Pater* (Otčenáš) vydaná v Paříži v roce 1899, kterou podle údaje ve starém muzejním inventáři kreseb, obrazů a tisků do muzea daroval sám Alfons Mucha.¹⁷ Do pařížského období bývá zařazován i nedatovaný rozměrný obraz *Alegorie dramatických umění*, který představuje jednu z Muchových vrcholných

15 *Vzpomínka na rodné město Ivančice*, 1903, kresba tužkou, perem, pastel, bílá tempera, papír, inv. č. AM-A9. Kresba znázorňuje zasněnou dívku se sepnatými rukama, za níž se v pozadí rýsuje věž ivančického kostela a kaple sv. Jakuba s hejny vlaštovek, symbolizujícími návrat k domovu. Dominanta města, věž farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Ivančicích, se v Muchově díle objevuje několikrát. Kromě této kresby se s ní setkáme v akvarelové malbě *Věž ivančického kostela* z roku 1878, na plakátu *Krajinská výstava v Ivančicích* z roku 1912 a také na jednom z plátén *Slovanské epopeje*, a to *Bratrská škola v Ivančicích* z roku 1914.

16 DOHNALOVÁ, Marie. *Znalecký posudek*. Brno, 16. března 1998. Archiv Muzea v Ivančicích.

17 Desky z alba *Documents Décoratifs* + 7 listů, heliogravura, litografie, inv. č. AM-A31. Album vyšlo v Paříži v roce 1902; Listy z alba *Figures Décoratives*, 1905, heliogravura, litografie, př. č. 2/2018; Bibliofilie *Le Pater*, 1899, barevná litografie a černohnědá heliogravura, vydavatel: H. Piazza & Cie, Paris, tisk: F. Champenois, Paris, inv. č. AM-A32.

olejomaleb.¹⁸ Ve fondu je zastoupeno také několik děl z počátků Muchova pařížského působení. Jedná se o nedatovanou olejomalbu mužského aktu, kresbu *Vyhlášení války u starých Slovanů* z roku 1888, nedatovanou oboustrannou tužkovou kresbu a o dvě olejomalby z roku 1889, a to portrét Josefa Kočího, ivančického stavitele, a jeho manželky Marie.¹⁹ Z doby, kdy Alfons Mucha na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století začal v Paříži působit jako ilustrátor, patrně pochází již zmíněná kvašová a akvarelová malba *Zjevení ducha*.

Ve fondu se nachází i kresba určená na podílň list družstva Národního domu v Hustopečích, kterou Alfons Mucha vytvořil za svého krátkého pobytu v Čechách v roce 1906.²⁰ Jedná se o perokresbu dívčí postavy v moravském kroji s včelím úlem na levé dlani, zasaženou do stylizovaného rostlinného dekoru.²¹

Kresba na podílň list družstva Národního domu v Hustopečích, 1906, kresba perem tuší, podkreslená tužkou, karton.
(Muzeum v Ivančicích, foto: O. Michálek)

18 Obraz patří k reprezentativním ukázkám Muchovy malířské tvorby. Malba znázorňuje tři ženské a jednu mužskou alegorickou postavu, symbolizující Drama, Tragédii, Poezii a Komedii. Výjev je rámován bohatým dekorem. Rozměry malby: 147,5 × 389 cm, inv. č. AM-A29.

19 *Stojící mužský akt*, nedatováno, olej, plátno, inv. č. AM-A55; *Vyhlášení války u starých Slovanů*, lavírovaná kresba štětcem tuší, papír, signováno a datováno do datečně Mucha 88, inv. č. AM-A44; Oboustranná kresba, nedatováno, tužka, papír, inv. č. AM-A50, lic – *Studie k slovanské scéně*, rub – *Matka s dítětem*; *Portrét Josefa Kočího*, 1889, olej, plátno, inv. č. AM-A7. Josef Kočí byl ivančický stavitel, starosta města Ivančic v letech 1896–1918; *Portrét Marie Kočí*, 1889, olej, plátno, inv. č. AM-A8.

20 V roce 1906 A. Mucha přijel z Ameriky do Čech, kde se 10. června oženil s Marií Chytilovou. Obřad se konal v kostele sv. Rocha v areálu Strahovského kláštera v Praze. Po krátkém pobytu v Čechách odcestoval společně s manželkou zpět do Ameriky.

21 Kresba perem tuší, podkreslená tužkou, karton, inv. č. AM-A11. Kresba byla publikována v roce 1906 v časopisu Zlatá Praha, v němž se uvádí: „Alfons Mucha za svého pobytu na Šumavě zhotovil také velmi cennou kresbu pro »Podílň listy« Družstva Národního domu v Hustopeči u Brna. Kresba tato je krásnou ozdobou praktického účelu. Jak v pojetí tak i v zpracovanosti kresby nezapřel Mucha svoje vynikající kvality umělecké.“ Zlatá Praha: obrázkový týdeník pro zábavu a poučení. V Praze: J. Otto, 1906–1907, roč. 24, č. 5, s. 63.

Alegorická ženská postava, kresba rudkou, kolorováno bílou barvou, papír, nedatováno. (Muzeum v Ivančicích, foto: O. Michálek)

Také z Muchova tvůrčího období po návratu z Ameriky do vlasti v roce 1910 je ve fondu zastoupeno několik ukázek umělcovy kreslířské a grafické tvorby. Jde o dvě nedatované kresby, a to *Slovanská dívka* a *Alegorická ženská postava* z doby kolem roku 1920 a o tužkovou kresbu k 50. výročí ivančického Sokola, jejíž reprodukce ozdobila publikaci vydanou v roce 1937 k tomuto významnému jubileu.²² Z Muchovy grafické tvorby z tohoto období se ve fondu nachází několik ukázek jeho plakátů. Jedná se o plakát *Pěvecké sdružení učitelů moravských* z roku 1911, plakát na podporu rozvoje českého školství *Loterie Národní jednoty pro jihozápadní Moravu v Brně* z roku 1912, dále o plakát vytvořený pro VI. všesokolský slet v Praze v roce 1912 a také o plakát *Krajinská výstava v Ivančicích*, který Alfons Mucha vytvořil v roce 1912 pro výstavu v jeho rodném městě.²³ V muzeu je uchován i návrh tohoto plakátu.²⁴ Ve fondu se dále nachází Muchův zřejmě nejpůsobivější charitativní plakát *Russia restituenda* z roku 1922 určený pro finanční sbírku na podporu obětím hladomoru v Rusku a na Ukrajině, plakát pro slavnostní hru na Vltavě

22 *Slovanská dívka*, nedatováno, kresba rudkou, kolorováno žlutou a bílou barvou, papír, inv. č. AM-A12; *Alegorická ženská postava*, nedatováno, kresba rudkou, kolorováno bílou barvou, papír, inv. č. AM-A13; Kresba pro publikaci *Padesát let ivančického Sokola*, nedatováno, tužka, papír, inv. č. AM-A14.

23 *Pěvecké sdružení učitelů moravských*, 1911, barevná litografie. V muzeu se nachází 2 exempláře, inv. č. AM-A21a, AM-A21b; *Loterie Národní jednoty pro jihozápadní Moravu*, 1912, barevná litografie, inv. č. AM-A19. Zachována je pouze obrazová část plakátu.; *VI. slet všesokolský České obce sokolské* 1912. 1. slet Svazu Slovanského sokolstva, 1912, barevná litografie, inv. č. AM-A20; *Krajinská výstava v Ivančicích*, 1912, barevná litografie. V muzeu se nachází 4 exempláře, inv. č. AM-A15a – AM-A15d. Výstava, pro kterou byl plakát vytvořen a která se měla konat v roce 1913, se nakonec neuskutečnila. Na plakátu jsou zobrazeny dvě dívky v moravském kroji před věží ivančického kostela.

24 Návrh plakátu *Krajinská výstava v Ivančicích*, 1912, kresba perem, kolorováno, inv. č. AM-A10.

Krajinská výstava v Ivančicích, 1912, kresba perem, kolorováno, papír.
(Muzeum v Ivančicích, foto: M. Zavadil)

s názvem *Slovanstvo bratrské*, uspořádanou u příležitosti VIII. sletu všesokolského v Praze v roce 1926, plakát *Bio Adria* z roku 1927 a také plakát pro výstavu *Slovan-ské eposy* z roku 1928, k němuž se vztahují dvě samostatné textové části, a to text pro výstavu uspořádanou ve Veletržním paláci v Praze v roce 1928 a na brněnském výstavišti v roce 1930.²⁵ Výčet Muchovy plakátové tvorby zastoupené ve fondu pak uzavírá plakát pro mezinárodní výstavu slepeckého tisku pořádanou v Praze v roce 1935.²⁶ Z Muchovy grafické tvorby se ve fondu nachází i kolorovaná litografie *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské* vytvořená autorem k oslavě vzniku Českosloven-ské republiky v roce 1918.²⁷

Ve skupině A je zastoupeno i několik knih a časopisů s Muchovými ilustra-cemi, dále publikace, jejichž je autorem, a další dobové tisky vztahující se k tomuto umělci.²⁸ Jedná se o tyto publikace:

1. Čech, Svatopluk. Adamité. Praha: F. Šimáček, 1897. Ilustrace A. Mucha.²⁹
2. Hais Týnecký, Josef. Andělíčec z baroku. Praha: J. Otto, 1929. Ilustrace A. Mucha.³⁰
3. Jesenská, Růžena. Jarní píseň. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1902.³¹
4. Krokodíl, humoristický list, 1890, 1892, 1893, 1913, vydavatel a redaktor F. J. Kuber.³² (V ivančickém muzeu se rovněž nachází několik ručně psaných a ilustrovaných čísel časopisu Krokodíl z roku 1887 a 1888.)³³

25 *Russia restituenda*, 1922, barevná litografie, inv. č. AM-A24. Zachována je pouze obrazová část pla-kátu.; Plakát pro slavnostní hru na Vltavě *Slovanstvo bratrské*, barevná litografie. Ve fondu se nachází 2 exempláře o rozměrech 121,5 × 81,5 cm a 123 × 83 cm, inv. č. AM-A18, AM-A63, u obou je zacho-vána pouze obrazová část, a 1 exemplář o rozměrech 47,5 × 22,5 cm, inv. č. AM-A58; *Bio Adria*, 1927, barevná litografie, inv. č. AM-A17. Jedná se o plakát pro první zvukový film (phonofilm), provozovaný v Praze v Bio Adria. Zachována je pouze obrazová část plakátu.; Plakát pro výstavu *Slovan-ské eposy*, 1928, barevná litografie. Ve fondu se nachází 4 exempláře obrazové části, inv. č. AM-A16a – AM-A16d, textový plakát pro výstavu ve Veletržním paláci v Praze v roce 1928, inv. č. AM-A22, a 2 exempláře textového plakátu pro výstavu uspořádanou na brněnském výstavišti v roce 1930, inv. č. AM-A23a, AM-A23b.

26 Plakát pro mezinárodní výstavu slepeckého tisku v Praze, 1935, ofset, inv. č. AM-A60. Pro plakát byl použit motiv *Dík slepců* z roku 1933.

27 *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské*, 1918, autorem kolorovaná litografie, inv. č. AM-A62.

28 Dvě knihy jsou zařazeny ve skupině C: 1. Čech, Svatopluk. Adamité. Praha: F. Šimáček, 1897. Ilustrace A. Mucha, inv. č. AM-C98; 2. Vyskočil, Quido Maria. Útok moře: [románová legenda]. Praha: E. Beau-fort, [1925]. Knižní výzdoba A. Mucha, inv. č. AM-C93.

29 Inv. č. AM-A34.

30 Inv. č. AM-A35.

31 Př. č. 19/2018, nakladatelská značka v publikaci je podle návrhu A. Muchy.

32 Inv. č. AM-A39. Autorem záhlaví časopisu a některých ilustrací je A. Mucha.

33 Inv. č. AM-A39. Záhlaví časopisu je podle Muchova návrhu. Je zhotoveno technikou hektografie a dodatečně kolorováno. A. Mucha je rovněž autorem některých ilustrací (originály). Pod inv. číslem AM-A39 se nachází také dvě čísla humoristického časopisu „Vík“ . Jedno číslo je nedatované a druhé pochází z roku 1882. Nedatované číslo je ručně psané a u jeho ilustrací (hektografie) se dá předpo-kládat Muchův podíl, číslo z roku 1882 je tištěno technikou hektografie a záhlaví je pravděpodobně podle Muchova návrhu.

5. Letem českým světem. Půl tisíce fotograf. pohledů z Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Praha: Jos. R. Vilímek, 1898.³⁴
6. Luska, František. Slavia starostlivým matkám. Praha: Banka Slavia, 1935?. Ilustrace A. Mucha.³⁵
7. Mistr Jan Hus na koncilu kostnickém: jeho výslech, odsouzení a upálení dne 6. července 1415. Praha: A. Mucha, J. Dědina, 1902. Ilustrovali a vlastním nákladem vydali A. Mucha a J. Dědina.³⁶
8. Mucha, Alfons. O lásce, rozumu a moudrosti. Praha: F. Richter, 1934.³⁷
9. Mucha, Alfons. Otčenáš. Praha: Česká grafická společnost Unie, 1902?³⁸
10. Mucha, Alfons. Tři projevy o životě a díle. Brno: Brněnský klub, 1936.³⁹
11. Slovanská epopoje. Praha: Česká grafická Unie, 1930.⁴⁰
12. Slovanstvo bratrské – slavnostní hra na Vltavě k VIII. sletu všesokolskému 1926. Praha: Československá obec sokolská, 1926.⁴¹
13. Veselé listy: humoristicko-satirický časopis, ročník III., Hustopeče: F. J. Kuber, 1893.⁴²
14. Vzpomínky: věnováno redaktoru-spisovateli F. J. Kubrovi, zakladateli a řediteli Rolnické záložny a Prvního úvěrového ústavu v Hustopeči. Hustopeče: Rolnická záložna, [1913]. Uspořádala Anna Kuberová-Muchová.⁴³

Do skupiny A byly zařazeny i některé dobové reprodukce Muchových děl, a to černobílá reprodukce obrazu *Cyril a Metoděj*, vytvořeného pro kostel sv. Jana Nepomuckého v české osadě Písek v Severní Dakotě, a reprodukce s motivem z roku 1917 určeným pro diplom spolku České srdce.⁴⁴ Byl sem zahrnut i rukopis Alfonse Muchy z roku 1880, kdy byl písařem u Okresního soudu v Ivančicích.⁴⁵

34 Př. č. 20/2018, vazba této publikace je podle návrhu A. Muchy.

35 Inv. č. AM-A42.

36 Př. č. 6/2018.

37 Ve fondu se nachází 2 exempláře, oba jsou s věnováním A. Muchy z roku 1934, inv. č. AM-A37a, AM-A37b.

38 Ve fondu se nachází 2 exempláře, inv. č. AM-A33a, AM-A33b.

39 Ve fondu se nachází 3 exempláře, všechny jsou s věnováním A. Muchy, inv. č. AM-A36a – AM-A36c. Publikace s inv. č. AM-A36c obsahuje autorovo věnování ivančickému muzejnímu spolku z roku 1937.

40 Ve fondu se nachází 4 exempláře, inv. č. AM-A38a – AM-A38d. Publikace s inv. č. AM-A38c obsahuje věnování A. Muchy z roku 1930.

41 Inv. č. AM-A43.

42 Inv. č. AM-A40. Alfons Mucha je autorem záhlaví tohoto časopisu, do kterého přispíval i svými kresbami.

43 Inv. č. AM-A41. Filip J. Kuber (1858 Ivančice – 1913 Hustopeče) švagr A. Muchy (manžel Muchovy sestry Anny), iniciátor kulturních, společenských, politických a hospodářských aktivit české menšiny v Hustopečích. Brožura obsahuje 2 reprodukce Muchových děl.

44 *Cyril a Metoděj*, reprodukce, inv. č. AM-A59.; *České srdce*, ofset, inv. č. AM-A61.

45 Inv. č. AM-A28.

FOND ALFONS MUCHA – SKUPINA B

V této skupině jsou zařazeny hmotné památky na Alfonse Muchu, včetně jeho osobních předmětů, dále několik fotografií a korespondence, která tvoří největší část této skupiny.

Korespondence Alfonse Muchy uložená v ivančickém muzeu obsahuje dopisy i pohlednice, které A. Mucha posílal z Čech, Moravy a ze zahraničí do svého rodiště, a jejichž příjemci byli zejména jeho přátelé a známí.⁴⁶ Je důležitým pramenem nejen pro poznání Muchova hlubokého vztahu k jeho rodnému městu, ale můžeme se z ní dozvědět i informace o jeho životě a tvorbě. V dopisech Alfons Mucha velmi často vzpomíná na Ivančice, reaguje na události týkající se života města, zmiňuje se o svých cestovních plánech a o své práci. Pokud nepočítáme k dopisům nedatovaný dvoulíst s dětským veršovaným přáním Alfonse Muchy rodičům k Novému roku (asi 1870), pochází nejstarší dopis uložený ve fondu z roku 1889. Jeho adresátem byl ivančický stavitel a pozdější starosta města Josef Kočí. Dopis byl odeslán z Paříže a Alfons Mucha v něm informuje o zaslání portrétů (olejomalb) Josefa Kočího a jeho manželky Marie a připojuje návod k jejich ošetření.⁴⁷ Podstatnou část Muchovy korespondence tvoří dopisy a pohlednice zaslané příteli Josefů Vávrovi, řediteli měšťanské školy, dlouholetému správci ivančického muzea a předsedovi muzejního spolku.⁴⁸ Několik dopisů adresovaných J. Vávrovi se týká návrhu plakátu pro ivančickou krajinskou výstavu, která se měla uskutečnit v roce 1913, a také postavení pomníku Jana Blahoslava v Ivančicích, k němuž Alfons Mucha vytvořil vlastní, avšak nakonec nerealizovaný návrh.⁴⁹ Druhou nejpočetnější skupinu Muchovy korespondence tvoří pohlednice a dopisy adresované Viktoru Remundovi.⁵⁰ Ve fondu je zastoupeno také několik dopisů a pohlednic, jejichž adresáty byli další Muchovi přátelé a známí z Ivančic. Dochovaly se i tři dopisy zaslané Alfonsem Muchou v roce 1900 a 1901 místnímu Čtenářskému spolku

46 Ve fondu se nachází přes 100 kusů Muchovy korespondence adresované do Ivančic. O korespondenci A. Muchy uložené v ivančickém muzeu více: PŘÍLESKÁ, Hana. Alfons Mucha a rodné Ivančice. In: *Jižní Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1988, roč. 24, sv. 27, s. 173–187; PŘÍLESKÁ, Hana. Ivančická korespondence Alfonse Muchy. In: *Jižní Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1987, roč. 23, sv. 26, s. 205–220; VANĚK, Jiří. Alfons Mucha a Ivančice. In: *Sborník Muzea Brněnska* 2011. Brno: Muzeum Brněnska, 2011, s. 173–186.

47 Starostovi Josefů Kočímu je určen také dopis zasláný A. Muchou ze Zbirohu v roce 1910 (vzpomínka na setkání v Ivančicích) a tištěné oznámení z roku 1915 o narození syna Jiřího.

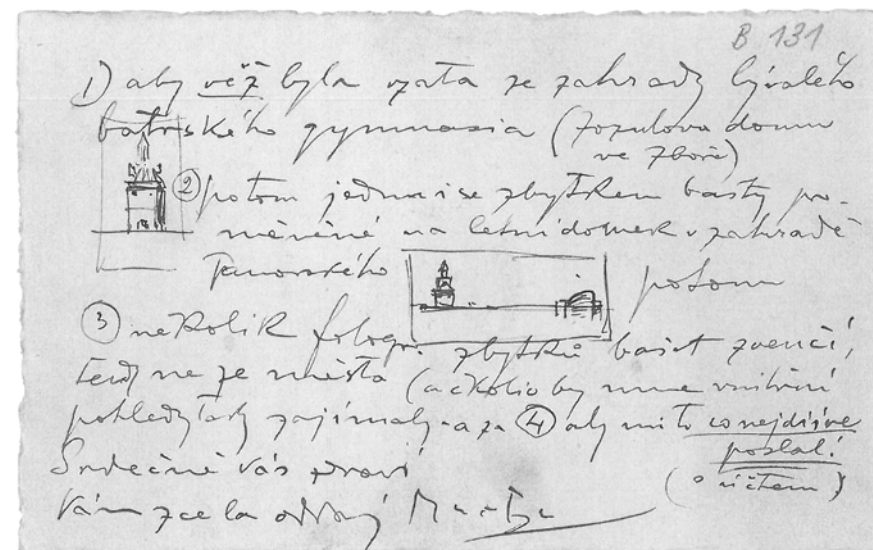
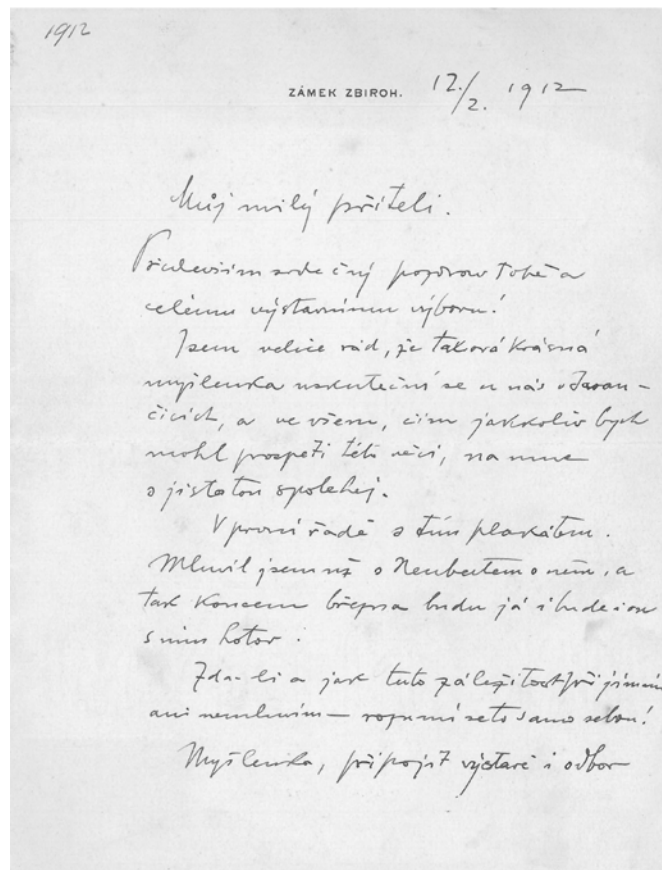
48 Jedná se o 38 dopisů z let 1894–1936 a 18 pohlednic z let 1909–1935. Ve fondu se nachází také dopis a pohlednice, které Josefů Vávrovi zaslala Marie Muchová, manželka A. Muchy.

49 Pomník Jana Blahoslava, který se nachází v ulici Ve Sboru, byl slavnostně odhalen dne 21. června 1931. Byl postaven podle návrhu architekta Jana Velka.

50 Jedná se o 23 pohlednic z let 1925–1937, 2 nedatované pohlednice a 4 dopisy z let 1925–1929. Viktor Remunda byl švagrem sestry Alfonse Muchy Anděly. Ve fondu se nachází také pohlednice zasláná v roce 1930 Janem Remundou (bratr Viktora Remundy), jeho manželkou Andělou a Annou Kuberovou (sestry A. Muchy) manželce Viktora Remundy (přání k jmeninám, připojen pozdrav A. Muchy) a nedatovaný dopis Anděly Remundové rodině do Ivančic, v němž se mimo jiné zmiňuje o nemoci A. Muchy.

(jeden z nich je uložen v podsбірce Rukopisy) a dopis městské radě v Ivančicích z roku 1930, v němž děkuje za blahopřání k 70. narozeninám, vzpomíná na mládí a vyjadřuje svůj vztah k rodnému městu. Poslední korespondenci Alfonse Muchy nacházející se ve fondu je pohlednice (přání k svatodušním svátkům) zasláná ivančickému lékaři MUDr. Františku Fišerovi v květnu 1939, necelé dva měsíce před Muchovou smrtí.⁵¹ Ve fondu jsou uchovány i čtyři Muchovy dopisy, jejichž adresáti nebyli z Ivančic.⁵²

Dopis Alfonse Muchy zasláný Josefu Vávrovi do Ivančic ze Zbirohu, 12. 2. 1912, 1. strana. (Muzeum v Ivančicích)

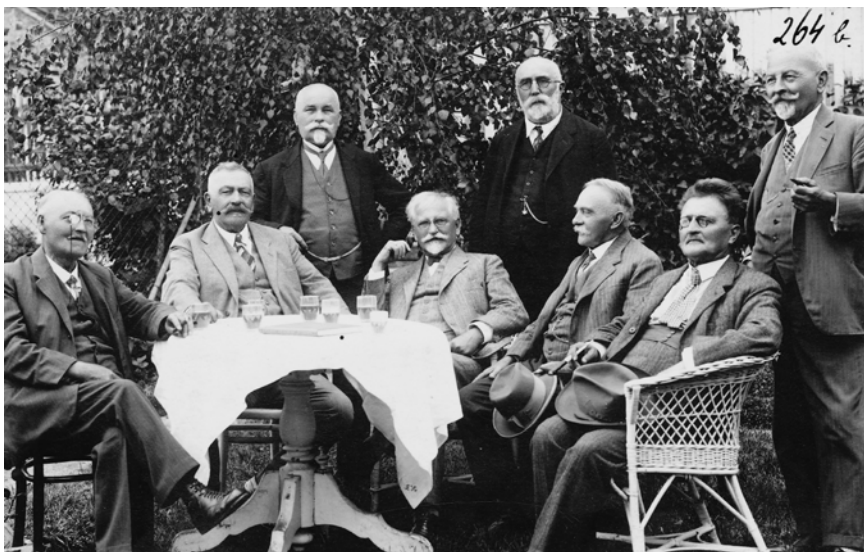
51 Na poštovním razítku je datum 27. 5. 1939, Alfons Mucha zemřel 14. 7. 1939.

52 Dopis z roku 1911 adresovaný Anežce Pouchlé z Ruprechtova (přítelkyně z dětství, pravděpodobně z brněnského pobytu), Emilu Mašterovi z Dolních Kounic z roku 1929, Metoději Janičkovi, nadučiteli v Domašově, z roku 1930 (přítel z mládí) a Františku Večeřovi, nakladateli v Josefově nad Metují, z roku 1935.

Nahore Dopis Alfonse Muchy zasláný Robertu Knorovi do Ivančic ze Zbirohu, asi 1913, 2. strana. (Muzeum v Ivančicích)

Dole Pohlednice Alfonse Muchy zasláná Viktoru Remundovi do Ivančic z Paříže, datum na poštovním razítku 23. 2. 1931, rub. (Muzeum v Ivančicích)

Alfons Mucha (sedící, třetí zleva) s ivančickými přáteli při návštěvě rodného města v roce 1929. (Muzeum v Ivančicích)

Součástí fondu je také několik dobových fotografií a novodobých reprodukcí historických snímků vztahujících se k Alfonsi Muchovi. Mezi nimi se nachází jeho portrétní fotografie, z nichž nejstarší pochází asi z roku 1878, i skupinové snímky zachycující Alfonse Muchu ve společnosti přátel.⁵³ K zajímavým patří také fotografie Alfonse Muchy pořízená v jeho pařížském ateliéru a snímek jeho rodného domu z r. 1909.

Muzeum v Ivančicích uchovává rovněž některé osobní věci Alfonse Muchy. Jedná se o dvě malířské palety s několika štětci, břitvu, věneček z Božího těla a oděvní součástky.⁵⁴ Z dalších památek se ve fondu nachází sádrová busta A. Muchy z roku 1902, jejímž autorem je sochař Karl Korschann, portrét A. Muchy (barevný pastel) z roku 1927 od malíře Antonína Jana Volejníčka, portrét spícího

53 O jedné z fotografií, na které je A. Mucha zachycen spolu s ivančickými přáteli při své návštěvě rodného města v roce 1929, se zmiňuje i městský kronikář: „Mistr Alfons Mucha navštívil letos po dvakráte Ivančice. Poprvé se tu zdržel 4 dny. Přijel 27. července, druhý den se účastnil pouti svatojakubské, večer v ten den strávil v kruhu známých v Besedním domě, pondělí věnoval nám svým kamarádům z mládí, při kteréž příležitosti jsme se dali fotografovati...“. SOkA Brno-venkov, Archiv města Ivančice, sign. C-36, Pamětní kniha královského druhdy města Ivančic, díl I., 1900–1937, s. 85, inv. č. 197.

54 Plechovou paletu se třemi štětci darovala do muzea v roce 1970 Jaroslava Muchová, dcera A. Muchy. Paletu z překližky s pěti štětci a všechny ostatní Muchovy osobní věci daroval do muzea v roce 1976 Jiří Mucha, syn A. Muchy. Z darovaných oděvních součástí patřících A. Muchovi se jedná o hedvábnou rubašku, žaket, pánskou vestu, beranici a kožšinový límec. V muzeu se nachází i svazek vlasů manželky Alfonse Muchy Marie, rovněž darovaný Jiřím Muchou.

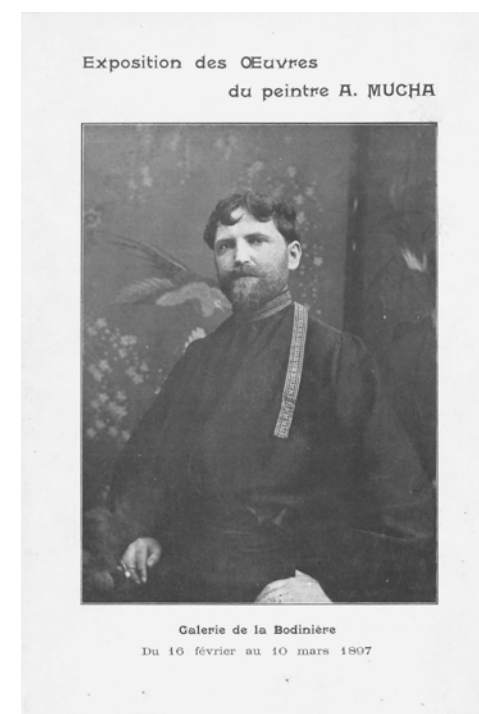
A. Muchy (kresba tužkou), který pořídila jeho dcera Jaroslava v červenci 1939⁵⁵, sádrová posmrtná maska A. Muchy vyhotovená sochařem Emanuele Kodetem a také nesignovaný sádrový odlitek Muchovy pravé ruky.

FOND ALFONS MUCHA – SKUPINA C

V této skupině se nachází publikace vztahující se k A. Muchovi, plakáty k jeho výstavám, reprodukce Muchových prací, výstřižky z novin a časopisů (do sedmdesátých let 20. století), poštovní známky navržené A. Muchou, dobové pohlednice s motivy jeho děl a několik dalších drobných předmětů souvisejících s tímto umělcem.

Zastoupeny jsou zejména katalogy a plakáty k Muchovým výstavám pořádaným doma i v zahraničí v šedesátých až devadesátých letech minulého století. Jedná se však o neucelenou řadu. Ve fondu se nachází i několik katalogů k výstavám uspořádaným za umělcova života, např. katalog k Muchově první samostatné výstavě pořádané v Galerii de la Bodinière v Paříži v roce 1897, katalog k výstavě pěti obrazů *Slovanské epeje* v pražském Klementinu v roce 1919, katalog vydaný u příležitosti výstavy pěti obrazů *Slovanské epeje* v Brooklynském muzeu v New Yorku v roce 1921⁵⁶ či katalog k výstavě *Slovanské epeje* ve Veletržním paláci v Praze v roce 1928.

Z dalších zajímavých publikací se ve fondu nachází např. francouzský časopis

Katalog k Muchově první samostatné výstavě v Galerii de la Bodinière v Paříži, 1897. (Muzeum v Ivančicích)

55 Portrét spícího A. Muchy, nápis „*Tatínek spí...*“, červenec 1939, kresba tužkou, papír, signováno J. Muchová, na rubu kresby poznámka tužkou: „*Při nemoci tatínka, Jarča, před jeho úmrtím. 1939*“.

56 Kromě pěti obrazů *Slovanské epeje* byla v Brooklynském muzeu v New Yorku vystavena i další Muchova díla.

Katalog k výstavě Slovanské epopeje ve Veletržním paláci v Praze, 1928. (Muzeum v Ivančicích)

fondu zastoupeno i několik starších reprodukcí darovaných do muzea v době činnosti muzejního spolku – *Naše píseň*, *Bratrský slib* (2 exempláře), *Naši hudební velikáni*, *Hold národa republice*. Některé z nich daroval sám Alfons Mucha.⁶⁰ Ve fondu se nachází také diplom pro Josefa Vávru s Muchovým motivem z roku 1901 a tisk životní pojistky banky Slavia s Muchovým motivem *Slavia* z roku 1907.⁶¹

57 Od 1. července do 15. září 1897 vyšlo šest čísel časopisu *La Plume* (č. 197–202) věnovaných výhradně A. Muchovi, a to v souvislosti s jeho druhou samostatnou výstavou konanou v Paříži. Existuje i několik jejich navzájem odlišných separátních vydání. V ivančickém muzeu se nachází jedno z nich. Podle údaje ve starém muzejním inventáři kreseb, obrazů a tisků časopis *La Plume* daroval do muzea Alfons Mucha.

58 MUCHA, Alfons. Jak mne zastihl 28. říjen. *Jas: rodinný obrázkový týdeník*. Praha: Nakladatelství a knihkupectví Československé obce sokolské, 1927, č. 43, s. 7–8.

59 *Bohu ke chvále, vlasti k slávě, umění ke cti věnuje Banka Slavia*. [V Praze: V. Neubert 193-]. Brožura je s věnováním A. Muchy z 18. 7. 1933.

60 Podle údajů ve starém muzejním inventáři kreseb, obrazů a tisků Alfons Mucha daroval do muzea reprodukci *Bratrský slib*, *Hold národa republice* a *Naši hudební velikáni*.

61 Diplom pro Josefa Vávru pochází z roku 1907 (jmenování J. Vávry čestným členem učitelského spolku Komenský v Ivančicích).

La Plume z roku 1897 zcela věnovaný A. Muchovi⁵⁷, francouzský časopis *Revue Illustrée* z roku 1899 (č. 15) obsahující článek o tomto umělci a několik reprodukcí jeho děl, časopis *Le Chroniqueur de Paris* z 19. 11. 1903 (č. 43), který je celý věnovaný A. Muchovi nebo časopis *Jas* z roku 1927, ve kterém je uveřejněna vzpomínka A. Muchy na 28. říjen 1918, den vyhlášení samostatného československého státu.⁵⁸ K zajímavým patří i publikace *Bohu ke chvále, vlasti k slávě, umění ke cti věnuje Banka Slavia* obsahující reprodukce Muchových prací pro vitrážové okno v pražské katedrále sv. Víta.⁵⁹

Kromě několika reprodukcí Muchových děl ze sedmdesátých a osmdesátých let 20. století je ve

K zajímavým exponátům patří také nedělní příloha novin *The New York Daily News* z 3. 4. 1904, jejíž titulní stranu zaplňuje barevná reprodukce Muchovy alegorie *Přátelství*. Příloha dále obsahuje článek o A. Muchovi a další barevné reprodukce

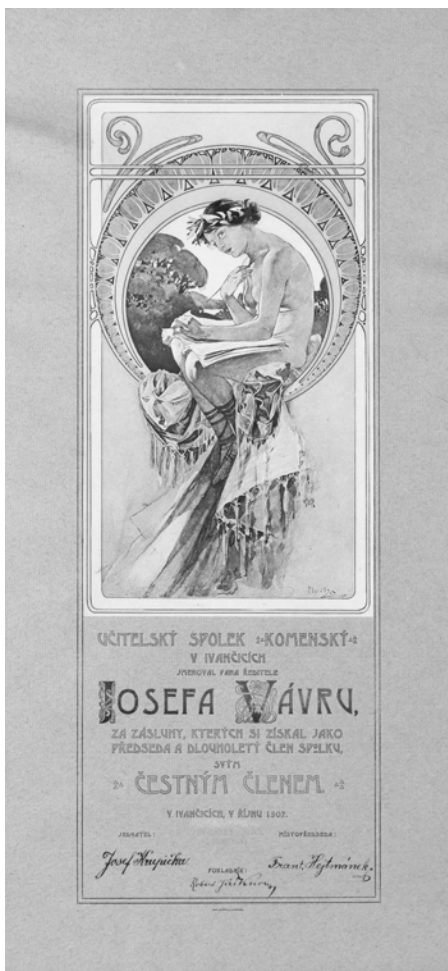

Titulní strana nedělní přílohy novin *The New York Daily News*, 3. 4. 1904. (Muzeum v Ivančicích, foto: O. Michálek)

jeho děl. Další zajímavostí nacházející se ve fondu jsou fotografie Muchových ilustrací ke knize Charlese Seignobose *Scènes et Épisodes de l'Histoire d'Allemagne* (Výjevy a epizody z německých dějin), která vyšla v roce 1898, a také fotografie jeho ilustrací k pohádkám a povídkám. Snímky do muzea daroval Alfons Mucha.

***

Fond Alfons Mucha, který je součástí Sbírky Muzea v Ivančicích, obsahuje cenná umělecká díla a hodnotné materiály dokumentární povahy.⁶² Nejvíce jsou z fondu využívána Muchova originální díla, a to za účelem jejich prezentace na výstavách pořádaných jak v České republice, tak i v zahraničí.

Diplom pro Josefa Vávru, 1907, s Muchovým motivem z roku 1901 (tisk). (archiv Muzea v Ivančicích)

PRAMENY A LITERATURA

Muzeum Brněnska – Muzeum v Ivančicích, Sbírka Muzea v Ivančicích: podsbírka Fond Alfons Mucha

Muzeum Brněnska – Muzeum v Ivančicích, Archiv Muzea v Ivančicích: Inventáře muzejních sbírek do roku 1949.

Přirůstkový katalog, 1944–1949.

Jednací protokol od 1. 1. 1936 do 24. 4. 1944.

Záznamy správce musea od 25. 4. 1944 do 3. 5. 1950.

Zpráva o činnosti Musejního spolku v Ivančicích za rok 1948.

DOHNALOVÁ, Marie. *Znalecký posudek*. Brno, 16. března 1998.

DOHNALOVÁ, Marie. *Znalecký posudek*. Brno, 25. dubna 2003.

Státní okresní archiv Brno-venkov v Rajhradě (SOKA Brno-venkov):

Archiv města Ivančice, sign. C-36, Pamětní kniha královského druhdy města Ivančic, díl I., 1900–1937, inv. č. 197.

Alfons Mucha: 1860–1939. Výstava pořádaná v Jízdárně Pražského hradu, září–listopad 1980. Praha: Národní galerie, 1980.

MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. Praha: Eminent, 1999. ISBN 80-85876-52-3.

NEZHODOVÁ, Soňa. *Alfons Mucha – Filip Kuber – Hustopeče*. Hustopeče: Město Hustopeče, 2008

NOSEK, Pavel. *Alfons Mucha – knihy a časopisy*. Praha: Zlatý Kůň, 1993.

Padesát let Musejního spolku a Městského musea v Ivančicích.

Ivančice: výbor Musejního spolku v Ivančicích, 1945.

PŘÍLESKÁ, Hana. Alfons Mucha a rodné Ivančice. In: *Jižní Morava*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1988, roč. 24, sv. 27, s. 173–187. ISSN 0449-0436.

PŘÍLESKÁ, Hana. Ivančická korespondence Alfonse Muchy. In: *Jižní Morava*.

Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1987, roč. 23, sv. 26, s. 205–220. ISSN 0449-0436.

Ročenky Musejního spolku v Ivančicích a Městského musea v Ivančicích.

Ivančice: Musejní spolek v Ivančicích, 1926–1948.

SYLVESTROVÁ, Marta a ŠTEMBERA, Petr. *Alfons Mucha. Český mistr Belle Époque*.

Brno: Moravská galerie v Brně, 2009. ISBN 978-80-7027-196-4.

VANĚK, Jiří. Alfons Mucha a Ivančice. In: *Sborník Muzea Brněnska 2011*.

Brno: Muzeum Brněnska, 2011, s. 173–186.

Zlatá Praha: obrázkový týdeník pro zábavu a poučení. Praha: J. Otto, 1906–1907, roč. 24.

62 Větší soubory uměleckých děl Alfonse Muchy se nachází také v Národní galerii v Praze, Umělecko-průmyslovém muzeu v Praze, Galerii hlavního města Prahy, Moravské galerii v Brně, Západočeské galerii v Plzni, Regionálním muzeu v Chrudimi. V Památníku písemnictví na Moravě, pobočce Muzea Brněnska, je uložena korespondence Alfonse Muchy adresovaná Wolfgangu Zieglerovi do Ivančic.

ZPRÁVY

PROJEKT PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA 1914–1918 A TIŠNOVSKO

Josef Zecpal

Více či méně významná nebo kulatá výročí bývají častým podnětem k muzejním výstavám. Při vzniku prezentovaného projektu sehrála zásadní roli skutečnost, že jsme si v uplynulých pěti letech připomínali sto let od první světové války a v těsné návaznosti stejné kulaté výročí rozpadu rakousko-uherské monarchie a vyhlášení samostatného československého státu. Pro většinu pamětových institucí bylo téměř povinností zařadit tyto mezníky našich novodobých dějin v nejrůznějších formách a podobách do svých výstavních plánů. Nejinak tomu bylo i v Muzeu Brněnska, ve kterém se v tomto směru nejvíce ze všech šesti poboček angažovalo Podhorácké muzeum v Předklášteří.

Na úplném začátku museli odborní pracovníci pobočky s nejbližší vazbou k těmto tématům, historik a etnoložka, najít optimální řešení, jak k realizaci přistoupit. Prvotní zvažování dvou rozsáhlých celosezónních výstav ve třech velkých výstavních sálech v patře budovy, konkrétně v roce 2014 k první světové válce a v roce 2018 ke vzniku republiky, záhy ztroskotalo na zcela praktických důvodech. Jednak na početně i druhově nedostatečném vlastním sbírkovém fondu a jednak na logickém předpokladu, že tentokrát nelze počítat ani s jindy obvyklou vzájemnou výpomocí od kolegů ze spřátelených muzeí. Proto bylo třeba najít jinou formu prezentace. Výsledkem bylo rozhodnutí realizovat výstavy v každém výročním válečném roce

v mnohem menším prostoru muzejní galerie v přízemí budovy a současně do jejich příprav zapojit i širokou veřejnost z tišnovského regionu formou výzvy ve sdělovacích prostředcích. Vznikl tak pětiletý projekt s názvem *První světová válka 1914–1918 a Tišnovsko*, který měl ve své konečné podobě dvě složky, výstavní a dokumentační. Výzva totiž našla u místního obyvatelstva až překvapivě silnou odezvu a lidé půjčovali materiály po svých předcích nejen do zmíněných výstav, nýbrž je poskytovali i k reprodukování do muzejního fotoarchivu a v několika případech dokonce ponechali muzeu i jejich originály.

DOKUMENTAČNÍ ČÁST PROJEKTU

První výzva k obyvatelům tišnovského regionu byla zveřejněna ve čtvrtém čtvrtletí roku 2013 a následně ještě dvakrát. Materiály lidé nosili po celou dobu trvání projektu bez ohledu na podzimní termíny připravovaných výstav. Pracovníkům muzea je poskytovali na určitou dobu ke skenování nebo k ofotografování, poté byly vráceny s výjimkou těch, které byly v originále prezentovány na jednotlivých výstavách. V případě dokumentace šlo vždy o dvojrozměrné materiály (dopisnice, legitimace, úřední dokumenty, korespondence, paměti, výpisy z kronik, pamětní listy, rukopisné zápisy a zápisníky z cest, drobné tisky,

pohlednice, fotografie, fotografická alba a další). Reprodukované materiály muzejní dokumentátorka ukládala do speciálně vytvořeného souboru, který se stal v konečné fázi součástí muzejního digitálního fotoarchivu. Soubor má 55 položek, ty, kromě několika neznámých osob, obsahují materiály ke konkrétním jménům vojáků a legionářů. Nechybí ani záznamy o dárcích, kteří je poskytli, a o jejich případné příbuzenské vazbě. Při jednání s poskytovateli byla téměř vždy patrná trvající citová vazba a úcta k ve válce bojujícím předkům. Naopak materiály ke dvěma jménům v seznamu poskytl cizí člověk, který je před mnoha lety zachránil na jedné ze skládek odpadu. Ve dvou případech se osoby, které původně materiály pouze poskytl k výstavním účelům a k dokumentaci, nakonec staly i dárci a originály věnovaly muzeu. Pokud jde o množství kusů k jednotlivým osobám, tak je to velmi variabilní. Někdy má položka v souboru pouze jedinou fotografii nebo dopisnici, jindy naopak obsahuje desítky dopisnic či množství fotografií a písemností. Provenienci jde až na několik výjimek o sběrný region muzea (Tišnov, Maršov, Podolí, Malhostovice, Šerkovice, Sejrek, Železná, Vohančice, Předklášteří, Heroltice, Drásov, Štěpánovice, Lomnice, Ochoz u Tišnova).

VÝSTAVNÍ ČÁST PROJEKTU

Všech pět plánovaných výstav bylo otevřeno zhruba ve stejném podzimním termínu a trvaly vždy přes vánoční období až

do ledna následujícího roku. Jejich realizací byl splněn i třetí záměr celého projektu, a to zpřehlednění informací o sbírkovém fondu muzea k tomuto tématu a jeho co možná nejširší využití. Jak už ale bylo uvedeno výše, k návštěvnické atraktivnosti výstav by to zdaleka nestačilo. Ve vztahu k regionu velmi pomohla výzva k veřejnosti, o to více pak návštěvníci objevovali na panelech a ve vitrinách dokumenty a předměty spojené s konkrétními a třeba i jim známými osobami či rodinami. Největším problémem bylo zajištění adekvátního množství a druhové pestrosti vojenské výstroje a výbroje pro prezentaci. V tomto případě pomohly kontakty se soukromým sběratelem, který poskytl na jednu z výstav zajímavou kolekci polních lahví, a také spolupráce s Muzeem města Brna, odkud byly zapůjčeny pušky a další druhy zbraní a výstroje. Některé materiály k legionářům na výstavě v letech 2017 a 2018 byly z majetku spolku vojenské historie Maršovští hraničáři z Maršova, jehož členové rovněž drželi uniformovanou stráž na vernisážích a doprovodných akcích. V letech 2014–2018 bylo tímto způsobem realizováno pět komorních výstav¹, které měly vždy dvě nosné roviny. První, všeobecná, informovala o válečné situaci v daném roce, druhá byla zaměřena mnohem úžeji na konkrétní situaci nebo téma. Postupně to bylo prožívání vánoční atmosféry v zákopech, situace obyvatelstva v zázemí, zbraně a armády bojujících zemí a péče o raněné, formování československých legií a účast mužů z Tišnovska v jejich řadách a naposledy vznik samostatného státu Čechů a Slováků.

Samozřejmě, že z pohledu naší státnosti byla nejvýznamnější instalací závěrečná výstava, otevřená symbolicky v den 100. výročí vyhlášení republiky, v neděli 28. října 2018. Její vernisáž byla součástí celodenního programu oslav v městě Tišnově a výstava samotná byla zařazena do centrálního registru akcí k tomuto výročí a do výstavního cyklu *Republika 100*, společně připraveného Muzeem Brněnska, Technickým muzeem v Brně, Moravským zemským muzeem a Muzeem města Brna.

K drtivé většině výstav jsou připravovány doprovodné programy a jinak tomu bylo i u všech pěti „válečných“ instalací. Forma byla vždy stejná, protože muzejníci k tomuto účelu využívali již tradiční a veřejností oblíbená adventní setkání. Obsahově šlo o komponovaný program, do něhož se čtením textů a někdy i hereckými etudami zapojovali zaměstnanci pobočky, v kulturním programu pak účinkovali pozvaní externisté. Program XII. až XVI. ročníku byl tematicky přizpůsoben probíhajícím výstavám:

- 2014: Vánoce na frontách 1. světové války
- 2015: Škoda Tě, synečku, na tý vojně...
- 2016: Píseň v první světové válce
(písně hlavních válečných stran na evropských bojištích)
- 2017: Ztracená generace a legie.
S písněmi a harmonikou nad knihami
- 2018: O životě a lidech za 1. republiky v Tišnově. (V tomto případě bylo Adventní setkání společným doprovodným programem také k výstavě *Život v měšťanské domácnosti po první světové válce*.)

Volným pokračováním výstavní části projektu byly ještě další dvě výstavy realizované v Podhoráckém muzeu v jubilejním roce 2018. První z nich *Václav Hynek Mach. Sochař nové republiky*, autorsky připravená historičkou umění a zpřístupněná

od 25. února do 22. dubna, byla věnována umělci, který svými sochařskými pracemi pro architekturu a veřejný prostor v Brně a dalších městech spoluvytvářel vizuální kulturu nové republiky. Navíc byl osobním životem spojen s tišnovským regionem a jeho dílo je bohatě zastoupeno ve sbírkovém fondu Podhoráckého muzea. Druhá instalace naopak výstavní rok končila. Předmětem zájmu autorky výstavy, etnologky muzea, se stal život v měšťanské domácnosti po první světové válce. Stejný byl i název výstavy probíhající od 25. listopadu 2018 do 10. března roku 2019. Autorka na ní prezentovala vybavení domácnosti a společenské poměry na příkladu konkrétní rodiny tišnovského starosty Aloise Řezáče, úřadujícího v letech 1914 až 1936. S koncem této výstavy také definitivně skončila výstavní část projektu k první světové válce a vzniku republiky. Dokumentační část však zůstává otevřená a muzejní pracovníci doufají, že bude alespoň občasnými nabídkami pokračovat. Ze strany veřejnosti byly všechny výstupy hodnoceny velmi pozitivně, jak přímo ve výstavních prostorách, tak i v rovině veřejného mínění v regionu. Jedním z mnoha dokladů byla i značně vysoká účast spolupracovníků a dárců na závěrečném setkání s autory projektu v muzejní budově v neděli 20. ledna 2019. Prokázala se rovněž kvalita a využitelnost sbírkového fondu k tématu. Není sice početný, ale obsahuje i unikáty oceňované odborníky. Některé z nich, prezentované nejprve na výstavách v Podhoráckém muzeu, byly následně zapůjčeny na hrad Špilberk do rozsáhlé výstavy *Co nám válka vzala a dala...*, uspořádané Muzeem města Brna v jubilejním roce 2018.

¹ Pořadí a termíny výstav s uvedením návštěvnosti: 2014 Vánoce na frontách 1. světové války, 23. 11. 2014 – 11. 1. 2015, 823 návštěvníků; 2015 Napsala mi máma... První světová válka – rok 1915, 15. 11. 2015 – 31. 1. 2016, 737 návštěvníků; 2016 Na frontě a v lazaretu První světová válka – rok 1916, 16. 10. 2016 – 8. 1. 2017, 1 413 návštěvníků; 2017 První světová válka – rok 1917, 22. 10. 2017 – 14. 1. 2018, 892 návštěvníků; 2018 První světová válka – rok 1918, 28. 10. 2018 – 20. 1. 2019, 782 návštěvníků. Celkem si všech pět výstav prohlédlo 4647 osob.

PROCHÁZKY PO ČERNÝCH POLÍCH

Petra Svobodová

V sobotu 19. května 2018 zahájila Vila Löw-Beer v Brně, pobočka Muzea Brněnska, pravidelnou jarní a podzimní sérii procházek po Černých Polích. Návštěvníky nemírně oblíbené poznávací procházky mají v Brně mnohaletou tradici. Po brněnských pamětihodnostech se můžete projít s průvodci Turistického centra Brno, ale i se zaměstnanci zdejších pamětových institucí, např. Moravské zemské muzeum – Mendelianum seznamuje s brněnskými stopami J. G. Mendela, Národní památkový ústav – Vila Stiassni nabízí procházky po Masarykově čtvrti a Technické muzeum v Brně se v rámci *Brna industriálního* zaměřuje na památky (nejen) textilního průmyslu.

V letech 2015–2017 Muzeum Brněnska uskutečnilo několik tematických procházek po Černých Polích ve spolupráci s TIC Brno nebo s TMB Brno. Vzhledem ke kladnému ohlasu, který vzbudily, ale i s přihlédnutím k velkému zájmu o putovní výstavu *Brněnské stopy rodiny Löw-Beerů* (prezentována v galerii Celnice v areálu vily Löw-Beer, ve vile Stiassni a velké vile ve Svitávce) či o populárně-naučnou publikaci *Stopy textilních magnátů v Brně: Löw-Beer – Stiassni – Tugendhat*, bylo na začátku roku 2018 rozhodnuto o zahájení řady poznávacích procházek po okolí vily Löw-Beer. Vznikl tak tzv. třetí prohlídkový okruh k expozici *Svět brněnské buržoazie mezi Löw-Beer a Tugendhat a Technickému zázemí vily*.

V předem určených termínech, vycházejících z provozních možností pobočky, se

uskutečnilo na jaře (květen–červen) a na podzim (září–říjen) v roce 2018 dohromady osm, respektive 16 procházek. Dvě speciální procházky se uskutečnily v rámci projektu Dny evropského dědictví (návštěvníci se mohli navíc podívat i do knihovny vily Löw-Beer). Procházky jsou tematicky zaměřeny zejména na historii vilové kolonie Černá Pole a její nejznámější stavebníky, stavitele a obyvatele.

Procházka začíná v průjezdu vily stručnou připomínkou nejstarší historie lokality, která sahá až do doby lovců mamutů (archeologické nálezy). Pokračuje v horní části zahrady, kde se návštěvníci dozvědí o založení vilové kolonie po polovině 19. století v Černých Polích nad lužáneckým parkem (urbanistický koncept Heinricha von Fersela naplňoval stavitel Josef Arnold) a stavbách prvních rodinných domů (Giskrova, Kaiserova, Adamčíkova a Arnoldova vila). Průvodce stručně nastíní stavební vývoj Fuhrmannovy (dnes Löw-Beerovy) vily a vily Tugendhat, včetně osudů jejich stavebníků (členů rodin významných textilních podnikatelů židovského původu) a architektů (Alexander Neumann, Ludwig Mies van der Rohe).

Návštěvníci s průvodcem pokračují kolem výstavby ze třicátých let 20. století ulicí Drobného (díla architektů Maxe Tintera, Leopolda Schlesingera a Otto Eislera) na ulici Schodová. Tuto ulici vyprojektoval a postavil český stavitel František Antonín Dvořák na počátku 20. století

v neorenesančním stylu. Na Schodové se nachází také funkcionalistická vila Himmelreich, kterou si nechali navrhnout manželé Paul a Marietta Himmelreichovi dvojicí rakouských architektů – Felixem Augenfeltem a Karlem Hofmannem, žáky Adolfa Loose. Zadním traktem je do ulice Schodová otočená velmi nenápadná dřevěná stavba, je to první samostatná realizace architekta Ernsta Wiesnera v Brně. Kolmá na Schodovou je ulice Fišova, kde stojí první experimentální panelový dům v Brně.

Na ulici Černopolní samozřejmě nelze minout rodinný dům Tugendhatových a připojit poznámku o osudech vily po roce 1938 (až do současnosti, kdy je vila instalovanou památkou moderní architektury, zapsanou na Seznam světového dědictví UNESCO). Rodina Tugendhatů se na přelomu 19. a 20. století zasloužila i o vybudování tzv. spolkové čtvrti (domky na ulicích Lužova, Muchova a Tomanova) pro nízkopříjmové skupiny obyvatel. Na ulici Černopolní se nachází také vila Dr. Ondřeje Brandstättera, kterou navrhl F. A. Dvořák, a jedna z prvních vil v této oblasti vůbec – Kaiserova vila.

Závěrečná část procházky je věnována ulici Antonína Slavíka, pojmenované po prvním řediteli brněnského Radiojournalu. Ulici vybudoval F. A. Dvořák (pravá uliční fronta v neorenesančním stylu) společně s Františkem Pawlu (levá uliční fronta v neobarokním stylu), dalším velmi plodným brněnským stavitelem přelomu 19. a 20. století (realizace nájemních domů v oblasti dnešního Konečného náměstí). Nedaleko ulice Antonína Slavíka se rozkládá areál Dětské nemocnice, nejznámějšího zdravotnického zařízení v díle architekta Bedřicha Rozehnala.

Od dubna 2019 procházky po Černých Polích doplňuje putovní výstava nazvaná Příběh Černých Polí, která na 14 panelech rozšiřuje informace prezentované návštěvníkům na procházkách.

Cílem tematických procházek po Černých Polích je návštěvníky odlehčenou a zároveň interaktivní formou seznámit s historií této atraktivní brněnské lokality, ale zároveň je upozornit i na další kulturní program Vily Löw-Beer v Brně.

RECENZE

JAROMÍR HANÁK, ED.

KATALOG MUZEA BRNĚNSKA – VÝBĚR KURÁTORŮ

Vydalo Muzeum Brněnska v roce 2018.

V roce 2018 přistoupilo Muzeum Brněnska ke chvályhodnému počínu – vydání výběrového katalogu sbírek, který si klade za cíl představit laické i odborné veřejnosti část bohatého sbírkového fondu. Muzeum Brněnska v současné době tvoří 6 poboček, dříve samostatných institucí, které mají svá specifika, především v historii, ale do jisté míry i ve skladbě sbírek. Kurátoři každé z těchto poboček měli při výběru na zřeteli záměr představit zajímavé předměty, stejně jako postihnout rozsáhlé časové období, které fondy dokumentují. Vybrali přitom nejen ojedinělé a někdy i kuriózní předměty, ale také artefakty, které charakterizují daný region. Pestrá skladba zahrnuje dokumenty o lidské činnosti od pravěku až po současnost.

Úvodní část katalogu obsahuje texty hejtmana Jihomoravského kraje Bohumila Šimka, ředitele muzea Antonína Rečka a historičky Petry Svobodové, která ve stručnosti představuje všechny pobočky muzea, a poté jsou představeny sbírkové předměty uchovávané v jednotlivých pobočkách muzea.

Nejstarší z poboček, Muzeum v Ivančicích (založené v roce 1894), pečuje o často unikátní předměty z mnoha společensko-vědních oborů, sbírkový fond představili

kurátoři na příkladu sedmi z nich. Uživatel katalogu se nejprve seznámí se dvěma bronzovými tyčinkovými náramky z kultury lidu popelnicových polí, vzápětí nahlédne do vzácného Mattioliho herbáře, aby byl na dalších stránkách okouzlen svačecím čepcem z Jamolic, malovanou lidovou truhlou či secesní bustou nebo kresbou Alfonse Muchy, která byla návrhem plakátu ke krajině výstavě plánované v roce 1913 v Ivančicích. Závěr výběru představuje akvarel dokumentující kostrový pohřeb velmože z Mohelna.

Památník Mohyla míru svůj sbírkový fond představuje na příkladech oltářové ikony z počátku 19. století, dále figurkami cínových vojáků, které patří od 19. století k oblíbeným hračkám. Součástí prezentace sbírkových předmětů jsou rovněž soudobá umělecká díla, z nichž kurátorka do katalogu vybrala dvě medaile s napoleonskou tematikou, jejichž autor Karel Zeman patří k našim špičkovým medailérům, a také bustu P. Aloise Slováka, iniciátora vybudování památníku, kterou vytvořil akad. sochař Josef Axmann. Katalog prezentuje rovněž bronzovou reliéfní desku ze Žuráně a seznamuje s jejím dramatickým osudem.

Podhorácké muzeum v Předklášteří jako jediná z poboček Muzea Brněnska

pečuje o rozsáhlou mineralogickou sbírku, založenou proboštem kláštera cisterciáček v roce 1901, a její prezentace rozhodně nemůže v katalogu chybět. Dalšími ukázkami z rozsáhlého sbírkového fondu jsou historická fotografie domu s lékárnou na Dolním náměstí v Tišnově, vhodně doplněná současným snímkem, svatební džbán z Heroltic, letecký kulomet z amerického zásobovacího letounu B-24 Liberator, který se zřítíl u Tišnova v dubnu 1945 či akvarel Zdenky Ranné, opět doplněný současnou fotografií zachyceného sadu venkovské usedlosti.

K představení sbírkového fondu Muzea ve Šlapanicích vybraly kurátorky pozoruhodnou plastiku Panny Marie pod křížem, která sloužila jako relikviářová skříňka, a dále dva ploché vějíře tzv. typu učíwa, které náležejí k nevelké kolekci předmětů z vlastnictví Barbory Markéty Eliášové, první české cestovatelky kolem světa. Sbíрка muzea obsahuje také rozsáhlou kolekci (téměř 4 000 kusů) výšivkových tiskátek (raznic), a proto v katalogu tyto předměty nemohou chybět. Pro lepší názornou představu kurátorka k vybraným raznicím připojila také ukázkou téhož motivu na výšivce. Ve fondu muzea se nachází také soubor děl a písemná pozůstalost malíře Aloise Kalvody, v katalogu je jeho tvorba zastoupena skicou podvečerní krajiny. Závěr prezentace sbírky muzea představuje idealizovaný model městečka Šlapanic, vytvořený místním občanem v době nacistické okupace s cílem uctít památku občanů, kteří byli v době protektorátu zatčeni, vězněni či popraveni.

Památník písemnictví na Moravě, sídlící v Rajhradě, spravuje mimo jiné historickou benediktinskou knihovnu čítající na 65 000 svazků, ale také tisíce literárních dokumentů, z nichž v katalogu představuje originální autograf básně Jana Skácela Modlitba za vodu, ukázkou ze souboru tzv. ineditní literatury ze sedmdesátých až

osmdesátých let 20. století na příkladu díla Václava Havla a také ex libris Josefa Suchého či ilustrace Josefa Kremláčka a Petra Dilingerera.

Kurátoři sbírky Löw-Beerovy vily vybrali pro katalog plánovou dokumentaci budovy Českého pomologického ústavu v Brně-Bohunicích od Dušana Jurkoviče, katalog výstavy moderního bydlení Nový dům, vizitky firmy Arona a Jakob Löw-Beera synové a knihu Paula Dukese *An Epic of the Gestapo*, popisující jeho dramatické pátrání na území protektorátu po Alfredu Löw-Beerovi v předvečer druhé světové války.

Každý z vybraných předmětů je v katalogu prezentován kvalitní fotografií, kterou doplňují texty kurátorů, jež čtivou formou podávají jejich charakteristiku a přibližují osudy vybraných artefaktů. V závěru je katalog doplněn výběrem základní literatury a resumé v českém, anglickém a německém jazyce. Zdařilá grafická úprava přispívá k vysoké úrovni publikace.

Blanka Rašticová

KOMENTOVANÉ PROHLÍDKY TECHNICKÉHO ZÁZEMÍ VILY LÖW-BEER V BRNĚ

V brněnské vile Löw-Beer je od 13. dubna 2018 možné navštívit prohlídkový okruh věnovaný výhradně technickému zázemí secesní vily. Prohlídka trvá přibližně 45 minut a návštěvníci jsou po celou dobu vedeni průvodcem. Nová prohlídková trasa obohacuje dosavadní nabídku, zahrnující muzejní expozici *Svět brněnské buržoazie mezi Löw-Beer a Tugendhat* instalovanou v reprezentačních i privátních prostorách vily, komentované procházky po architektuře Černých Polí a krátkodobé výstavy instalované v galerii Celnice.

Prohlídky technického, obslužného či hospodářského zázemí instalovaných památek jsou v posledních dvaceti letech trendem oslovujícím návštěvníky v České republice i zahraničí. Přitahují cílové skupiny, které obvykle běžné prohlídkové trasy nezajímají, milovníky památek a muzeí pak lákají k opakovaným návštěvám. Historické kuchyně tak lze navštívit například na zámcích Jindřichův Hradec, Hluboká nebo Žleby, zázemí pro služebnictvo např. na zámku Vizovice, technické zázemí barokního divadla pak na zámku v Českém Krumlově. Technologie potřebné pro provoz samotné budovy jsou k vidění na prohlídkových trasách jen výjimečně – příkladem může být třeba vodojem instalovaný

ve věži zámku Žleby nebo systém pro vytápění a chlazení vily Tugendhat.

Dějiny teplovzdušného vytápění se začaly psát v prvním století př. n. l. ve starověkém Římě, kde vzniklo první hypokaustum, záhy rozšířené do všech částí římského impéria. Po delší přetržce navázaly na hypokaustum středověké systémy, používané nejvíce na hradech a kláštorech v průběhu 12. až 14. století. Skutečně moderní vytápění za pomoci teplého vzduchu pak bylo zkonstruováno okolo poloviny 18. století v Petrohradě. O století později již byl horký vzduch k topení běžně užíván v divadlech a jiných stavbách, kde se shromažďovalo větší množství lidí.

Systémů teplovzdušného vytápění v soukromých budovách se do dnešních dnů dochovalo jen velmi málo. Příčinou byly změny těchto systémů a necitlivé celkové rekonstrukce, při kterých se topné kanály zazdívaly a kovové součásti odvážely do šrotu. Donedávna byl funkční a využívaný teplovzdušný kotel v Liskově vile v Ostravě. V již zmíněné vile Tugendhat je součástí návštěvnického okruhu komora s pilinovým filtrem a komorou pro zvlhčování a ochlazování proudícího vzduchu, dále pak kotelná – systém jako celek zde však dochován není a dnes vila využívá

jiný systém vytápění. Na základě torzálně dochovaného systému se podařilo jeho část demonstrativně zprovoznit na zámku Lednice.

Také ve vile Löw-Beer se dochovaly pouze části systému. Identifikována byla původní kotelna a uhelna, nalezen byl originální kalorifer zajišťující přenos tepla z kotle na vzduch proudící v topných kanálech. Část z nich byla identifikována při rozkrývcí konstrukci při poslední památkové obnově. V interiérech je také patrná řada mřížek zajišťujících průchod topného média a jeho regulaci. Nejvýraznějším prvkem je však rozměrný světlík nad schodišťovou halou, který nezajišťuje jen přirozené osvětlení interiéru, ale také důmyslné odvětrávání. Součástí systému byly rovněž žaluzie a markýzy zajišťující stínění.

Prohlídka technického zázemí začíná ve schodišťové hale výkladem průvodce. Ten připomene vznik budovy, kterou pro textilního podnikatele Mořice Fuhrmanna vyprojektoval vídeňský architekt Alexander Neumann. Neumann získal praxi v ateliéru Fellner a Helmer, tedy u tvůrců mnoha významných divadelních budov. Technologie teplovzdušného vytápění byla Neumannovi důvěrně známá a není divu, že ji navrhoval do domů nejbohatších podnikatelů, kteří si tuto technickou vymoženost mohli dovolit. Princip teplovzdušného vytápění je předveden velmi názorně projekcí 3D modelu, zpracovaného přímo podle nálezů ve vile Löw-Beer kanceláří specialisty na historické topné soustavy Jana Červenáka. Model představuje v českém prostředí zcela unikátní animaci osvětlující principy samotného vytápění a chlazení, ale také konkrétní koncové prvky, které jsou na místě stále viditelné. Model navíc reaguje i na stavební změny, kterými budova prošla v meziválečném období. Součástí projekce je tak také plynové topení ukryté v tělese křbu schodišťové haly. Po skončení projekce si návštěvníci v doprovodu průvodce

projdou vybrané místnosti a na místě uvidí relikty systémů představených v animovaném videu. Prohlídka zahrnuje půdní prostory se světlíkem a suterén s kaloriferovou komorou.

Nový prohlídkový okruh jistě potěší techničtější zaměřené návštěvníky. Je otázkou, nakolik je animované video dostatečně názorné i pro ostatní, technicky méně zdatné účastníky prohlídky. Každopádně ukázky jednotlivých konstrukcí mají své kouzlo pro všechny – přece jen, jak často máte příležitost prohlédnout si historické podkroví?

Prohlídku technického zázemí vily Löw-Beer lze doporučit všem zájemcům o architekturu a stavební konstrukce a také zájemcům o každodenní život podnikatelské rodiny na počátku 20. století. Vzhledem k nutnosti vystoupat do podkroví po služebním schodišti je třeba jistá fyzická zdatnost, přesto lze prohlídku doporučit i větším dětem a seniorům. Vzhledem k minimu staveb s dochovaným teplovzdušným vytápěním na území ČR jde o zcela mimořádnou příležitost. Za její přípravu patří všem tvůrcům velké poděkování.

Petr Svoboda

VÝSTAVA OČIMA ŽENY. OSUDOVÉ I VŠEDNÍ DNY STOLETÉ REPUBLIKY V ŽIVOTĚ ŽEN

Muzeum ve Šlapanicích, 30. 10. 2018 – 10. 3. 2019.

V závěru října 2018 připravilo Muzeum Brněnska – Muzeum ve Šlapanicích velmi zajímavou výstavu s názvem *Očima ženy* s podtitulem *Osudové i všední dny stoleté republiky v životě žen*, jež se stala součástí širace pojatého projektu *Republika 100*. Toho se zúčastnila řada paměťových institucí různých úrovní jak z českých zemí, tak ze Slovenska. Musím přiznat, že jakmile jsem se o nápadu šlapanického muzea dozvěděla, již jen informace o tom, že kolegyně Martina Krajíčková a Martina Deissová Vichová hodlají uspořádat výstavu tohoto druhu, mě velmi potěšila. Nebylo to způsobeno pouze tím, že mne výstava oslovila tematicky, ale také proto, že oceňuji, že šlapanické muzeum mělo dostatek kuráže takto pojatou výstavu realizovat. Obecně lze říci, že přestože si obor gender studies v akademickém prostředí za posledních 30 let již vydobyl své místo na slunci a jeho pozice není zpochybňována, v případně veřejného prostoru mám v poslední době dojem, že na cokoli, co je spojováno s genderem a feminismem, je pohlíženo jako na něco divného, vymykajícího se běžným normám či takřka nebezpečného tradičním společenským vzorcům. Tyto negativní obrazy souvisí s obavami z neznámého, kdy mainstreamová společnost nemá tušení, co si pod

tímto „ze západu infiltrovaným“ pojmem má představit. Současně je to dáno tím, že genderové dějiny před nějakou dobou poskytl zázemí tzv. queer studies, tedy problematice LGBT, což přispělo k homofobním výročkám na sociálních sítích i jinde. Děkuji proto autorkám výstavy za odvalu toto téma prezentovat.

Výstava šlapanického muzea zapadá do volání po zviditelnování žen ve veřejném prostoru, což odpovídá celoevropskému trendu znatelnému od přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století „dosazovat“ do dříve protežovaných politických dějin také ženy, děti a paradoxně s určitým odstupem také muže. Tyto tendence nabývají v poslední době na síle v kontextu kulatých výročí republiky. To nenechalo klidnou většinu nakladatelství, která ve svých nově vydávaných publikacích nastiňují, co bylo z hlediska ženské emancipace a feminismu v průběhu 20. století dokázáno a kde zůstává prostor ke zlepšení. V poslední době vznikla řada nových knih o ženách včetně dětského bestselleru *Příběhy na dobrou noc pro malé rebelky*, sestaveného z medailonů reálných životních příběhů úspěšných žen v minulosti i přítomnosti, oproštěného od klasických stereotypních zobrazování žen jako

pasivních, emotivních, submisivních stvoření. Jen namátkou lze uvést, že slovenský a český Albatros hodlají koprodukovat vydání česko-slovenskou verzi „Rebelek“ a nakladatelství Euromedia chystá k 100. výročí od udělení volebního práva ženám v českých zemích se spisovatelkou Kateřinou Tučkovou a ilustrátorkou Renatou Fučíkovou projekt o českých ženách od středověku po současnost.

V případě tuzemské muzejní praxe mám dojem, že tyto trendy nenacházejí příliš velkou odezvu, případně že zdejší paměťové instituce na ně reagují s poměrně značným zpožděním. Milou výjimkou z pravidla byla výstava Muzea Vyškovska v roce 2017 s názvem *Ženy, které toho mnoho dokázaly*, zaměřená na zmíněný region, jež byla minimálně v moravsko-slezských poměrech první vlaštovkou k tomuto tématu. Většina výstav, které jsem mohla k loňskému výročí zhlédnout, však byla pojata spíše tradičně, stále u nich přetrvávalo prezentování historie prostřednictvím přelomových politických výročí. Rok 2018 a vůbec formát oficiálních oslav „národního milníku“ sice k takovému pojetí primárně nabádal, objevila se však řada projektů poukazujících na širší modernizační sociokulturní trendy. Výstava *Očima ženy* patřila ke druhé skupině. Je dobré též poukázat na to, že Moravské zemské muzeum se k obrazům feminity vyjádřilo pouze nepřímo prezentováním role (ženských) krojů jako politického symbolu nové republiky a Národní muzeum svou výstavu o ženách s názvem *Vlastním hlasem* otevírá teprve letos v dubnu. Dá se tedy říci, že Muzeum ve Šlapanicích společně s Muzeem Vyškovska v tomto ohledu předběhlo Brno i Prahu.

Přístupme však k výstavě samotné. Cílem výstavy bylo připomenout roli žen v československých dějinách a poukázat na nejmarkantnější problémy, kterými se první a druhá vlna feminismu zabývala,

zejména na udělení volebního práva žen a prohlubování rovnostářských opatření ve společnosti. I když to nebylo nikde explicitně uvedeno, jako červená nit se výstavou táhnul pojící koncept „nové“ či „moderní ženy“, který návštěvníka provázel v textech i vizualizacích. Autorky výstavy se rozhodly prezentovat jednotlivé obrazy ženství zhruba po dekadách přibližně v rozmezí od šedesátých let 19. století, kdy se začaly rozvíjet první měšťanské ženské spolky, přičemž hlavní důraz byl kladen na období od roku 1918, po 90. léta 20. století. Výstava neměla primárně přibližovat moravské ženské hnutí, ani národnostní a stavovské dělení předválečného ženského hnutí, hlavními nositelkami modernizace pro ni byly liberální měšťanky, což vyplývá z toho, že tento ideový proud je stále nejfrekventovanější v současné historiografii. Jinak orientované proudy jako např. socialistický, agrární či katolický byly zřejmě z důvodu omezené výstavní plochy i celkové koncepce prezentovány především formou medailonů významných ženských osobností.

Významný podíl na výstavě dostal meziválečný středostavovský ženský ideál, který byl na výstavě pojat prostřednictvím tématu ženského volebního práva a zobrazení jednotlivých archetypů „moderní ženy“ v odívání, sportu, branné výchově, připomenutím Výstavy Moderní Ženy v roce 1929 aj. Na návštěvníka pak dobře zafungoval jeho kontrast s oficiální reprezentací feminity v období komunismu v době seshora řízené emancipace. Ta byla reflektována vystavením Akčního programu Čs. svazu žen a dále poukazováním na oficiální tlak na nárůst žen v tradičně mužských profesích. Oba motivy byly vizualizovány olejomalbou dělnic se šátky na hlavách a v „modráčích“. Současně oceňuji snahu autorek o vyzdvížení minoritní linky vyprávění, která zde byla připomenuta prostřednictvím málo známé rezoluce

žen uvězněných v pardubické věznici tajemníkoví OSN v roce 1956.

V dalších dvou částech věnovaných období 1969–1977 a 1978–1989 sice uchopení „moderní ženy“ ustoupilo popisům podílů žen v aparátu, problematice porodnosti, mateřské dovolené, sociální péče, rodinné politiky apod., na druhou stranu zde byla připomenuta úloha žen v disentu a založení ženských uskupení v letech 1988–1989, které dobře doplnila vitrína s podpisy chartistek z Archivu bezpečnostních složek. Poslední část věnovaná devadesátým létům odkazovala na tehdejší veřejnou diskuzi o roli žen ve společnosti a vznik proženských politických uskupení (Hnutí za rovnoprávné postavení žen v Čechách a na Moravě, Politická strana žen a matek, Gender studies), kdy je zjevné, že hlavní zpráva panelu byla taková, že rovná práva mužů a žen dosud nebyla dosažena.

Kořením výstavy se staly četné zápůjčky od paměťových institucí i soukromníků. Vedle sesterského Podhoráckého muzea to byly Muzeum města Brna, Moravské zemské muzeum, Muzeum Vyškovska, Technické muzeum, Retro muzeum Na statku, ale též uměnovědné instituce, jež byly zastoupeny Moravskou galerií a Muzeem umění Olomouc. U vystavených výtvarných děl jsem ocenila, že zde nešlo primárně o prezentování žen jako objektů umělců, ale také o představení tvorby některých žen-autorek. Z dvourozměrných předmětů mne velmi zaujaly dopisy T. G. Masaryka jeho intimní přítelkyni, spisovatelce a političce Oldře Sedlmayerové, které samy o sobě nabourávají zavedený obraz prvního prezidenta a do velké míry jej „zpozemšťují“, a další korespondence zapůjčená z Literárního archivu Památníku národního písemnictví. Hlavní vizuální dojem z výstavy byl však utvořen vystaveným ženským šatníkem a toaletními potřebami z období dvacátých až osmdesátých let 20. století, jež z velké části zapůjčil Salon

první republiky. Ve výstavě byla také volně k prolisování dobová ženská periodika, jako např. *Ženský svět*, *Hvězda*, či ikonická *Vlasta* s Rozsěvačkou. Rovněž uchopení prezentování známých žen formou vyklápečích medailonů se mi zdálo povedené.

Druhá část výstavy pojmenovaná *Býti ženou českou* doplňovala předchozí hlavní část smyčkou sestříhanou z materiálů Národního filmového archivu z roku 1947, vyzdvihující podíl žen na obnově a výstavbě státu, a především panely s medailony českých a československých žen. Ty vycházely hodně z dosud publikované literatury a musím přiznat, že přestože výstava nebyla zaměřena na Moravu, tak až na poměrně známé Brňanky a dvě ženy ze Šlapanic mi zde chybělo více sond do místních realit, např. do šlapanického spolku Moravanka. Možná příště. To nic ovšem nemění na tom, že výstava sklídila velký ohlas a stala se podle slov personálu důvodem příjezdu návštěvníků z Brna i vzdálenějších míst. K určité nostalgii přispělo také dioráma s obývacím pokojem z dob normalizace, kde si mimo příjemného posezení v dobových křeslech mohli návštěvníci zapojit do pletení šály v barvách trikolory, pokochat se a zejména si osahat drobnosti z vybavení (sousoší s jelenem, starý gramofon, publikace, diapositivy apod.). Osobně mohu říci, že jsem se v té chvíli oprostila od jakéhokoliv hodnocení a vrátila se do dob svého dětství. Milým a jistě noblesním uzavřením výstavy byla derniéra spojená s módní přehlídkou, uskutečněná, jak jinak, symbolicky v době letošních oslav MDŽ.

Hana Krutílková

MARTINA BOLOM-KOTARI, ED.

KNIHOVNY BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERŮ BROUMOV A RAJHRAD – KATALOG K VÝSTAVĚ

Vydalo nakladatelství Gaudeamus v Hradci Králové v roce 2019.

V dubnu 2019 vyšel k výstavě *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad*, prezentované v prostorách Památníku písemnictví na Moravě a zároveň v broumovském klášteře v období dubna až října 2019, výstavní katalog stejnojmenného názvu. Knižní titul *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad* byl označen podtitulem Katalog k výstavě, ale jak napovídá tiráž, jedná se o kritický katalog, tedy vlastně o sborník odborných statí k jednotlivým tématům.

Přípravu a vydání se chopili členové ředitelského týmu projektu *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace (NAKI II, 2016–2020)*. Publikace vychází z pera patnácti autorů pod editorským vedením Martiny Bolom-Kotari. Došlo k propojení autorského týmu z Katedry pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, Moravské zemské knihovny v Brně a Ateliéru restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů Fakulty restaurování Univerzity Pardubice. Autorský tým si klade za cíl nabídnout čtenářům pohled do problematiky průzkumu, restaurování a ochrany knih, knižních vazeb, zejména pak přiblížit a vyhledat nejvhodnější

možnosti ke zpřístupnění výsledků bádání odborné i laické veřejnosti. Taktéž se pokouší zjistit nejvhodnější postupy pro úpravu či rekonstrukci poškozených knih a poukazuje na vybavení a provoz jednotlivých knihoven.

Celkově je katalog koncipován na 139 stranách, v česko-slovensko-německém jazykovém provedení s doplňkovým anglickým závěrem. Obrazová příloha není v publikaci zařazena, dokumentační fotografie a fotografický materiál ilustračního typu jsou společně s citačním aparátem zařazené do samotných příspěvků. Po stručném úvodním slovu je výstavní katalog rozčleněn do čtyř sekcí, dělených podle obsahového zaměření. První sekce *Počátky – historie – současnost* nastiňuje historii benediktinského řádu, dějiny obou klášterů, zvláštní pozornost upíná pak k broumovské klášterní a konventní knihovně. Přehledný text popisuje situaci v průběhu několika staletí v obou klášterních komunitách. Bohužel některé historické přehledy jsou až příliš stručné, někdy se autoři uchylují ke kompilačním dílům, která ještě zestručňují. Současné situace a chodu se potom věnují jen poskrovnu (např. v Rajhradě je doveden historický vývoj pouze do roku 2005). Druhá část *Knižní fondy*

představuje knihu jako fenomén, její historickou podobu od 15. do 19. století, obsahovou skladbu klášterních knihoven, akvizice a donátory či úlohu knihoven v klášterních společenstvích. Příspěvky reflektují dosavadní stav poznání a zkoumání obou zmiňovaných knihoven, za nimiž stojí dlouhodobý výzkum a úsilí odborných pracovníků a knihovníků. Třetí oddíl s názvem *Umělecká výzdoba – stavební vývoj* se zabývá otázkami architektury a umění a snaží se zhodnotit celkový stavební vývoj rajhradského a broumovského klášterního komplexu. Velkou devízou je uvedení zcela nových studií k jednotlivým prvkům umělecké výzdoby, týkající se fresky knihovního sálu v Broumově. Čtvrtá část *Výzkum knižních vazeb – péče o knihy* představuje specifika knižních vazeb, ochranu a péči, doplňuje články konkrétním restaurátorským postupem na vybraných publikacích. Kvitovat zde můžeme velmi přehledné a názorné postupy konzervátorských a restaurátorských prací a zásahů, jež jsou napsány erudovaně a přitom s dostatečnou dávkou srozumitelnosti.

Lze konstatovat, že katalogové části jsou přehledné s edukativním charakterem. Určitě také můžeme ocenit zařazení výběrové bibliografie a uvedení místního a jmenného rejstříku. Bohužel však publikace neprošla jednotnou obsahovou, stylistickou a jazykovou korekturou, což (zejména u terminologie nebo zkratek) vytváří velmi roztříštěný a nekompatní dojem.

Úvodní slova editorky slibují následující „*Kniha, kterou čtenář drží v ruce, je nutně poplatná době svého vzniku. Odráží dosavadní práci autorů jednotlivých textů i dalších členů týmu... a nabízí takový stav poznání, k jakému jsme dospěli před jejím odesláním do tisku v březnu 2019. Výzkum však nekončí...*“ Projektový tým se dále zavázal k vydání odborné monografie, speciálních map i metodiky ke klimatickým

specifikům klášterních knihoven a k mnohým dalším aktivitám. Budeme doufat, že se veškeré aktivity podaří uskutečnit, přinést tak nové poznatky a představit je i široké veřejnosti.

Miroslava Šudomová

REDAKČNÍ RADA:

D. Uhlíř (předseda), J. David, T. Jeřábek, M. Sedláková, P. Svoboda,
P. Svobodová, R. Slabotínský, J. Zacpal.

Texty v oddílech Studie a Materiály prošly recenzním řízením.

LEKTOROVALI:

Jiří Doležel, Tomáš Dvořák, Hana Fadingerová, Tomáš Jeřábek, Alena Kalinová,
Rostislav Krušínský, Ivana Kubečková, Irena Loskotová, Tomáš Niesner,
Jan Pišna, Radek Slabotínský, Petr Svoboda, Petra Svobodová, Dušan Uhlíř,
Jiří Vaněk, Josef Zacpal.

SBORNÍK MUZEA BRNĚNSKA 2019

V roce 2019 vydalo Muzeum Brněnska, příspěvková organizace.

Redakce: Martina Krajíčková

Grafická úprava a sazba: braq design s. r. o.

ISBN 978-80-907655-0-4

ISSN 2570-6349

Muzeum Brněnska
PŘÍSPĚVKOVÁ ORGANIZACE

jihomoravský kraj

Na obálce použita mapa:
Strassen Karte der Markgrafschaft Maehren, und des
Herzogthums Schlesien (2. polovina 19. století),
Knihovna Benediktinského opatství Rajhrad.